

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

PRAKTISKE GRUNDE

**Tema:
Kultur, ulighed, dominans**

Transformation of
university students'
cultural lifestyles

Playing the freelance
music game

Krop, sundhed og
smag på Femø
Kvindelejr

Symbolsk vold og
herskertechnikker i
den norske skole

EVA er død,
leve VIVE!

Britisk elite
gennem 125 år

Ghassan Hages
stimulerende
tolkning af Bourdieu

20. årgang

2026 : 1

TEMA: KULTUR, ULIGHED, DOMINANS

More matter with less art? On the transformation of university students' cultural lifestyles and culturalization after the millennium <i>Jan Fredrik Hovden</i>	5
You know your worth, sort of, right? Playing the freelance music game <i>Anna Nørholm Lundin</i>	29
Forhandlinger af krop, sundhed og smag på Femø Kvindelejr. Forskydninger i kropsliggjort smag mellem dominerende og afgrænsede sociale rum <i>Katrine Vraa Justenborg</i>	53
Symbolisk vold og hersketeknikker. Om hvordan doxiske eruptioner kommer til syne i den norske skolen <i>Rønnaug Sørensen</i>	67
EVA er død, leve VIVE! <i>Kritisk kommentar af Morten Nørholm</i>	87
Britisk elite gennem 125 år belyst med big data fra <i>Who's Who</i> <i>Anmeldelse af Carsten Sestoft</i>	111
Forøgelse af væren – Hages stimulerende omfortolkning af Bourdieus værk <i>Anmeldelse af Carsten Sestoft – med kommentarer af Annick Prieur og Kim Esmark</i>	117

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexis • Nordisk forum for kultur- og samfundsvidenskab* og udkommer elektronisk én til to gange årligt.

Praktiske Grunde er et tværfagligt internordisk forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold.

Praktiske Grunde er til for at fremme den kritiske dialog mellem de mange forskellige forskere og studerende, der på forskellige måder og i forskellige sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu og beslægtede forskere. Tidsskriftet redigeres således med afsæt i følgende basale videnskabelige grundantagelser:

- videnskabelig viden har både en teoretisk og en empirisk dimension
- det videnskabelige objekt er konstrueret gennem et brud med førstehåndsforståelsen
- at tænke i relationer giver bedre virkeligheds-modeller end at tænke den i substanser
- virkeligheden er historisk og fortiden virker i nutiden, både kollektivt og individuelt

Praktiske Grundes tværfaglige redaktion består af et dansk, svensk og norsk redaktionspanel. Tidsskriftet bringer originale fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster og anmeldelser. Praktiske grunde publicerer på dansk, svensk, norsk og engelsk.

Redaktion

Redaktør: Kim Esmark. Redaktionspanel Danmark: Carsten Sestoft, Kristian Larsen, Christian Sandbjerg Hansen.

Advisory board

Loïc Wacquant, Univ. of California, Berkeley & Centre de sociologie européenne, Paris; Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo; Jan Fredrik Hovden, Universitet i Bergen; Tore Slaatta, Universitetet i Oslo; Martin Gustavsson, Stockholms Universitet; Mikael Palme, Stockholms Universitet; Annick Prieur, Aalborg Universitet; Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet; Lene Kühle, Aarhus Universitet; Peter Koudahl, Malmö Universitet; Ida Willig, Roskilde Universitet; Lisanne Wilken, Aarhus Universitet; Yves Dezalay, CNRS, Paris; Antonin Cohen, Université de Picardie, France; Frédéric Lebaron, ENS, Paris-Saclay; Remi Lenoir, Université de Paris I, Paris; Niilo Kauppi, CNRS, Strassbourg; Franz Schultheis, Universität St. Gallen; Bryant Garth, Southwestern University, USA.

Vejledning til forfattere

Manuskripter til *Praktiske Grunde* indsendes elektronisk til praktiskegrunde@hexis.dk eller en af redaktørerne som vedhæftet fil i Word-format. Manuskripter kan udfærdiges og publiceres på dansk, norsk, svensk og engelsk. Efter fagfællevurdering indsendes et rettet og korrekturlæst manuskript som vedhæftet Word-fil.

Med artiklen skal følge: engelsk abstract (max. 150 ord, husk engelsk titel), 5-8 keywords på engelsk, forfatteroplysninger: navn, akademisk titel og/eller ansættelsessted, evt. e-mail.

Om opsætning, citater, henvisninger osv., læs og følg nøje vejledningen på:

<http://praktiskegrunde.dk/forfattervejledning.html>

More matter, with less art?

On the transformation of university students' cultural lifestyles and culturalization after the millennium

Jan Fredrik Hovden

Abstract

The university has traditionally been a cornerstone of a nation's artistic and cultural life through its education of professional artists and cultural workers, the *bildung* of an interested audience capable of apprehending its products, and functioning as a hotbed of avant-garde cultural appropriation and experimentation. In the last twenty years, this role has been challenged by an increasing and more socially varied recruitment of students, a changing educational landscape, massive university reforms and the digitalisation of cultural goods. How has this changed students' relationship with the world of art and high culture? Using a series of surveys from the second largest city in Norway in 1998 (N=1113), 2008 (N=1223) and 2020 (N=1589), the analysis paints a broad picture of the importance of social class to understand students varying integration into the cultural field (their culturalisation). The results suggest that students' educational mobility and cultural lifestyles are increasingly weighted down by their social inheritance. At the same time, they appear increasingly detached from the national field of art and its products.

Keywords

Cultural lifestyles, cultural capital, students, Bourdieu, Scandinavia

Introduction

In the Middle Ages, new students who entered the university had to go through the ritual of deposition, named so after the practice of *deponere cornua* [taking the horns off], from the removal of the literal horns placed on the student, which marked his transition from a rude beast to a civilised creature. This idea of the university as a civilising institution is perhaps most famously associated with Wilhelm von Humboldt's (1767–1835) educational

philosophy. To him, the university was a key cultural institution, a place secluded from the whims of the surrounding world where excellence in the arts and science was fostered and a competent labour force produced, all while providing general cultivation of the mind and body (*Bildung*) for everyone who entered, helping them becoming good, upstanding and well-informed citizens (Günther, 1988).

If societal and political changes have increasingly challenged Humboldt's influential vision for the universities, the core belief in the university as a crucial place for the cultivation of a nation's population and for the advancement of culture is still very much alive. This is particularly true for the most traditional and legitimate arts – the products of the cultural field (Bourdieu, 1993a) – where mass education in government's educational and art policies is often seen as a prerequisite for forming the necessary tastes and skills for enjoying more complex forms of culture (e.g. Pasikowska-Schnass, 2017), a view no doubt helped by the fact that art audiences are dominated by highly educated people (Eurostat, 2021). Universities have also played a historically significant role as *avant-garde* milieus where new cultural impulses and forms were widely enjoyed before they later became more widespread, not only in the case of traditional art (e.g. pop art) but also for later more popular forms of culture (e.g. hip-hop music, independent cinema and anime). It has also often been a hotbed for cultural innovation and experimentation, and for many cultural workers, it is where they found their vocation. The 2023 Nobel prize winner in literature, Jon Fosse, debuted in 1981 with a novel in a student newspaper in Bergen, the city which forms the case of this article.

Starting with a consideration of some of the social, cultural and political reforms which in the last twenty years have made their impact on student life at European universities and some clarifying remarks about the concept of cultural capital (Bourdieu, 1986), this article explores students' changing relationship to art and legitimate culture through a Norwegian case, using a series of surveys on their backgrounds, educational careers and cultural lifestyles in 1998 (N=1113), 2008 (N=1223) og 2020 (N=1589). The emphasis is here on the role of class. In the first analytical part, the social space of students today is sketched based on capital indicators for students' families, and these differences are discussed regarding 1) who studies art and culture, 2) the distribution of cultural lifestyles, and 3) degree of culturalisation (i.e. integration into the cultural field). In each case, some brief remarks are also given on changes in these respects, including increasing barriers to social mobility, a changing role of art and high culture as a mark of social distinction, and an increasing detachment from the national field of art and its products.

The reformation of a world

In the last two decades, universities across Europe have been the site of sweeping transformations that have impacted students' cultural lifestyles and their relationship to the arts. The first is their (1) *massification*: While the most significant rise in university students in most countries happened in the sixties and seventies, the last two decades have seen a continuing rise mostly everywhere (European Commission, 2020). While this rise has entailed an *overall* increase of students from the working classes and females in many countries, it appears unlikely that this entails genuine democratisation of most young people's life

chances, as differences in students' cultural and economic inheritance appear persistently linked to educational and social mobility outcomes (Hugrée et al., 2023), and also impacts students' life conditions (Antonucci, 2016). Combined with rising social inequality in most countries (Savage, 2021) and knowing the importance of family class background for the formation of cultural dispositions and competencies (Bourdieu, 1984; Lareau, 2011), it appears likely that such changes in the social composition of students will have consequences for both their educational mobility and cultural lifestyles.

The cultural climate of universities is also affected by a second massification, that is, the (2) *increased access to cultural goods* following digitalisation processes, which has a wide range of consequences for how people access, distribute and experience culture. While in many respects a continuation of trends originating with the earlier popularisation of mass media, especially television in the sixties and seventies, its importance for forming young people's everyday cultural lifestyles is evident and central to sociological debates about changing cultural lifestyles (Coulangeon, 2021) and new digital distinctions (Purhonen et al., 2021). This issue is further complicated by how this digitalisation is also part of (3) *changes in the world of art and culture*, ranging from changes in art education (e.g. the rise of digital arts), increasing internationalisation, the popularisation of new mediums (e.g. computer games) and spaces (e.g. the rising importance of social media), and changes in artistic themes, genres and expressions (Lucie-Smith, 2020). These changes, both in the space of classes and in the world of culture, are the basis of well-known debates on the changing social valorisation of traditional art and culture and emerging forms of cultural capital (e.g. Bennett et al. 2009; Prieur & Savage, 2013).

Finally, (4) *the universities themselves have changed*. In addition to a constantly changing educational landscape with new studies and institutions rising to prominence and the concrete impacts of digitalisation in students' everyday lives (e.g. in teaching and reading practices), the last decades have in Europe seen more higher educational reforms than any other such short period in history (Klemenčič, 2022; Uvalić-Trumbić, 2022). Many of these follow from the Bologna declaration of 1999, which has led to a significant restructuration and standardisation of courses and grades, typically making them shorter and more school-like in their teaching and assignments, which has led to considerable critique of its negative consequences for traditional university values and intellectual life (Štech, 2011; Wihlborg, 2019).

Our question is how all these social, cultural and educational reforms have impacted the university as *a space of cultural lifestyles*. What are today's major social (i.e. classed) patterns in students' relation to culture and art, and how have these changed in the last two turbulent decades? While most European universities have experienced the changes described above, which likely will produce some similar effects on students' cultural lifestyles everywhere, our case of Bergen has certain particularities worth considering in a European context. This student city is the second largest in Norway and houses 35,000 students (a fifty per cent increase in the last two decades). It is dominated by four institutions with a wide selection of studies: The *University of Bergen* (with faculties for art, social science, humanities, medicine, law, natural science and psychology), two business

schools, *The Norwegian School of Economics* (educating Norway's financial and administrative elites), *The Norwegian Business School* (and the only private institution in the sample, primarily offering shorter and less prestigious courses), and *The Western Norway University of Applied Science* (vocational courses, e.g. teaching, nursing, social work and engineering). These institutions are elements of a welfare state whose educational system is relatively homogenous, with few private and elite institutions and low economic barriers: Secondary education is free, higher education has minimal fees, and state loans are offered to anyone to cover their costs (for a more detailed discussion, see Flemmen et al., 2022). For such reasons, Norway offers something of a deviant case, one which Bourdieu could only hypothesise about in his studies of French students in the sixties:

... the potency of the social factors of inequality is such that even if the equalisation of economic resources could be achieved, the university system would not cease to consecrate inequalities by transforming social privilege into individual gifts or merits. Rather, if formal equality of opportunity were achieved, the school system would be able to employ all the appearances of legitimacy in its work of legitimating privileges. (Bourdieu and Passeron 1979, 27)

Regarding educational mobility, it seems that Bourdieu was essentially correct. While attainment for young people in Norway is among the highest in Europe, class differences are comparable to most European countries, especially for the longest and most prestigious studies (Hansen & Mastekaasa, 2006). The same goes for the relationship between class and cultural lifestyles (Flemmen et al., 2018). On the other hand, Norway had early widespread adoption of digital devices and technology (Hovden & Rosenlund, 2021) and is also one of the countries where European educational reforms have been earliest and most thoroughly adopted (Pinheiro et al., 2019). In these respects, Bergen offers an advanced case of how major trends have transformed a European university as a site for students' cultural lives and possibilities.

Cultural capital and field cultures

As we are concerned with students' cultural lifestyles and relation to art in a class context, it would be useful to briefly clarify some aspects of Pierre Bourdieu's concept of cultural capital, which sometimes appears confused. In his early works mainly used as a hypothesis to explain different scholastic success of French children from different classes (Bourdieu & Passeron, 1990); he later expanded on this to explain how appropriation and mastery of cultural goods – in their embodied, objectified, or institutionalised forms (Bourdieu, 1986) – were important for general social recognition and people's life chances in the whole of society, the French social space (Bourdieu, 1984). Social recognition can, however, also be found in more local forms in social fields, such as microcosms, which form around a specific form of symbolic capital (Bourdieu, 1993b). To quote Durkheim (1997, 210): "The soldier seeks military glory, the priest moral authority, the statesman power, the industrialist wealth, the scientist professional fame".

An analytical distinction must therefore be made between the social value of well-to-do people's cultural lifestyles and investments in a social space (e.g. a country, or in our case, students in a city), and, on the other hand, the particular value linked to cultural investments and mastery in a particular social field (e.g. a scientific or cultural field). In the first case (*cultural capital vulgare*), social recognition might follow people's cultural integration into and mastery of one (or several) competing elite cultures: The cultural field, the political field, the financial field, and so forth. In the second case (*cultural capital propre*), its social value is restricted to a narrower milieu of peers – agents in the cultural field – and might not be recognised in broader society (this exchange value varies over time). For example, being deeply familiar with the work of Henrik Ibsen might still have social value in the Norwegian field of literature but is now likely no longer recognised as a mark of being a wise and upstanding member of the wider community.

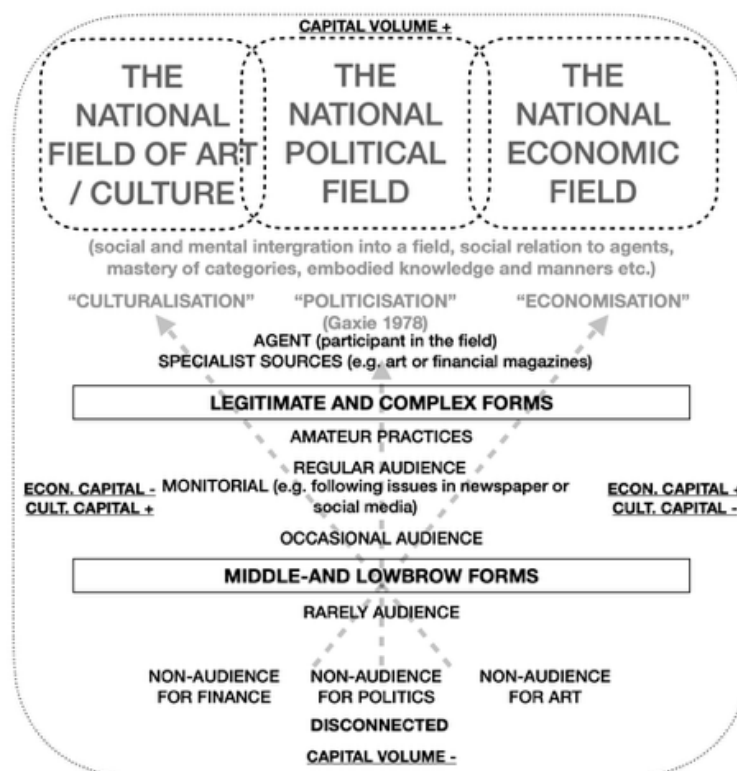
Recognition in society and a specific field is essentially the same phenomenon: a social recognition (with real effects on people's life chances) of the mastery of and social integration into a *culture* – being knowledgeable about, or better, familiar with its most powerful agents, mastering its language and its most important classifications, its myths and history of its manners – in other words, its particular way of social life (Hovden, 2023).

In Bourdieu's (1984) analysis of the French situation of the sixties and seventies, a world before the popularisation of television culture and before mass education, investments in the cultural field were then in France more widely socially recognised than today (Coulangeon & Duval, 2014), if perhaps less so than he argued in the case of the dominated classes (Grignon & Passeron, 1989). The cultural and economic elites' power of social classification (Bourdieu, 1996) was more balanced than it is today (note that *Distinction* was based on data from the lowest point in Piketty's (2014) famous historical graph of income inequality). This has led to well-known debates on the role of class in the social value of traditional art and culture in other times and cultures, that is its effectiveness as cultural capital in the societal sense (Peterson & Kern, 1996; Lamont, 1992; Lahire 2004). Among those most favourable to the relevance of Bourdieu's analysis for modern societies, some have discussed the possibility of a "meltdown scenario" for the social value of art (see the discussion by DiMaggio and Mukhtar, 2008), while others argue that traditional forms of cultural capital are being replaced by emerging forms (Prieur & Savage, 2013), with less emphasis on traditional art, but with increasing social importance of cosmopolitan lifestyles and the ability to make knowing distinctions among all forms of culture, also popular. The above discussions are important for our first question about the changing nature of students' relation to art and culture: what kinds of cultural lifestyles tend to be more common among those with *elite backgrounds* and thus have the potential to function as cultural capital in the student world? In this way, the study joins a long sociological tradition of studying students to understand the orientation of emerging social elites (Bourdieu & Passeron, 1979; Habermas, von Friedeburg, and Oehler, 1961), which has inspired many later studies (e.g. Broady and Palme 1992; Gripsrud & Hovden 2000; Huguée 2009; Husbands 2019; Eßer 2023).

The second question concerns students' *varying social and mental integration into the fields of culture and art*. Considering national social fields (cultural, political, economic,

etc.) as cultures in a broad, anthropological sense, people will, to varying degrees, be familiar with and integrated into them – what we might call their *field enculturation*. This is far from a novel idea, e.g. being present in Bourdieu's (2000) writings on *illusio*, as an orientation towards the "game" of a social field, of being interested, invested, giving attention and oriented towards its forthcoming. However, it is a theme that appears to have been explored little empirically, and this concept might help sensitise us (Bluhmer, 1954) to the anthropological roots of this process. First, it reminds us that the entrance to a social field is not simply a matter of amassment of relevant capital (e.g. reading investments for a literary field) but also of social integration and mastering a whole social way of life, and second, it does not imply a clear boundary between insiders and outsiders, or even between amateurs and laypeople, and emphasise our relation to a field as a process of enculturation over long periods and (social) space; the top artists in the national galleries, the amateur painter, the occasional gallery visitor and the child being in-structed by his mother in the proper way to use a colouring book, are simply at different stages in this process, where many are called, but few will be chosen. For the enculturation into the cultural field, we can use the term *culturalisation* to emphasise its analogous nature (and inspiration from) Daniel Gaxie's (1978) concept of politicisation for people's relation to the political field. We could also extend this logic to varying integration into other fields, like the economic (economisation) or even the overarching field of power (elitisation), so that we have the model suggested in Figure 1, partly based on the analysis later in this article.

Figure 1. Field enculturation. A simple model of the social and mental integration into three social fields in the social space.

Culturel lifestyles and social inheritance

As Dominique Pasquier (2005) noted in her seminal work on French school culture, the cultural lifestyles of young people, following the rising importance of television and screen culture, is in many respects a shared culture. So also for the students of Bergen: Rather than islands of distinct subcultures, the most popular artists and cultural works are often known and liked (or at least not actively disliked) by most students across studies, as e.g. seen in the choices for personal favourites in open questions (Table 1).

Table 1. Top favourite artists and works from open questions in four cultural realms by university faculty (2020).

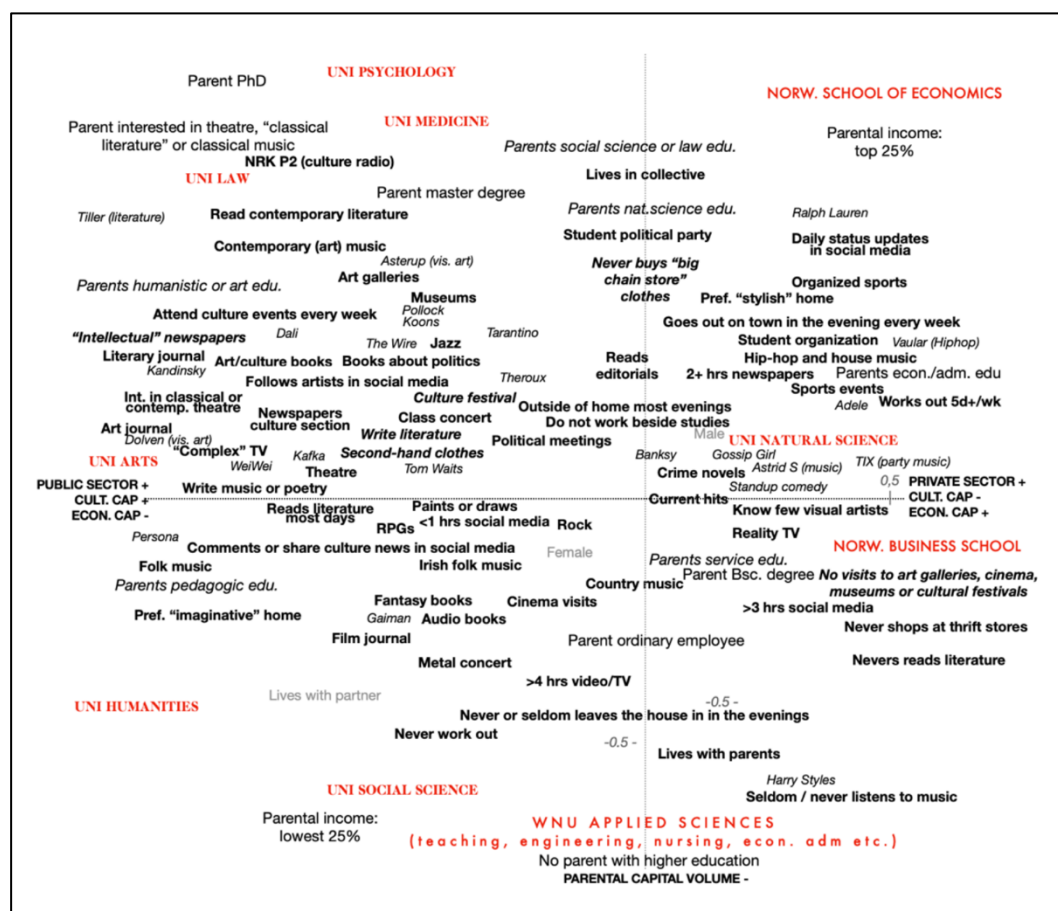
	ART	HUMAN.	SOCIAL	PSYCH.	NAT. SCI	MEDICINE	LAW
			SCL.				
Musicians	Sundfør	Sundfør	Aurora	Sheeran	Eilish	AstridS	Karpe
		Nordstoga	Beyonce	Aurora	Sigrid	Queen	Sheeran
		Aurora	Karpe	No. 4	Astrid S	Sigrid	Cezinando
TV series	How I Met Friends	GOT	Brooklyn 99	Friends	GOT	GOT	GOT
		Outlander	Greys A.	GOT	Modern Fam.	Greys A.	Friends
		Friends	Westworld	Westworld	White Collar	71 degr. N	71 degr. N
Authors	Rowling Allende Martin	Tolkien	Tolkien	Rowling	Nesbø	Murakami	Rowling
		Rowling	Moyes	Ferrante	Moyes	Rowling	Christensen
				Murakami	Rowlking	Coelho	Murakami
Artists	Monet Munch Kahlo	Munch	Pushwagner	Dali	Munch	Banksy	Monet
		van Gogh	da Vinci	Munch	Pushwagner	Picasso	
		Miche- langelo	Miche- langelo			Munch	

At the same time, students' cultural lifestyles are also divided, often by their class background, which will be the main focus of this analysis. To study the importance of social inheritance for students in relation to culture and art, we will first (re)construct *the social space* (Bourdieu, 1984) of the student city in 2020 using specific correspondence analysis (Le Roux and Rouanet, 2010). Six variables indicating the capital composition and volume of both their parents (the number of categories in parenthesis): *combined family income* (5), parents' *cultural investments* measured by their reported interest in theatre, literature, movies and visual art (index, 5), *parents highest educational level* (5), *fathers type of education* (6), *mothers type of education* (6) and *students' place of study* (13). Of 1589 respondents, 319 were removed due to missing answers, making the final number of active individuals 1270. The resulting construction is dominated by two axes, which explains two-thirds of the substantial inertia (Table 2, p. 12), which will be the focus of this analysis.¹ The most important absolute contributions are given in Tables 3 and 4 (below at p. 13-14).

Table 2. Eigenvalues and explained variance of the MCA.

	Axis 1	Axis 2	Axis 3	Axis 4	Axis 5
Eigenvalues	0.338	0.263	0.243	0.234	0.226
Explained variance (%)	5.947	4.632	4.274	4.128	3.971
Modified rates (%)	52.150	16.550	10.310	8.190	6.180

Figure 2. Cultural lifestyles in the social space of students, 2020. Specifik MCA, axis 1-2.

The first social divide (the vertical opposition in Figure 2) is the parents' *volume of capital*. At the top, one finds students from the *upper classes* – illustrated with the father's ORDC class (Hansen, Flemmen, and Andersen, 2009) as supplementary categories – where both parents have higher education and high incomes, for example, through professions such as doctors, lawyers, professors, and top leaders in business. Conversely, at the bottom, one finds students from the *working classes*, where usually only one or none of the parents have higher education, and in occupations that are low-paid and have low status, such as industrial workers, farmers, and artisans. In between lie the students from the *middle classes*, where the parents typically have jobs as administrative officers, engineers, and teachers,

professions that presuppose a shorter higher college education and with incomes and status in the middle.

Table 3. Absolute contributions of explaining categories, axis 1. Specific MCA.

Variable	Category	Contrib. (left)	Contrib. (right)	Total contrib.
Par. Edu	Primary	9.9		31
	Master		8.9	
	Second.	6.2		
	PhD		6.1	
Fam income	>1900K		9	18.9
	<900K	7.2		
	15-1900K		2.7	
Edu Father	SocSci/Law		3.6	12.6
	NatSci/Tech		3.4	
	Health/Social		2.9	
	Econ/Adm		2.7	
Fam CultIdx	++		5.1	8.6
	–	3.5		
Edu Mother	SocSci/Law		4.6	8
	NatSci/Tech		3.4	
Study	NHH		5.1	5.1

This divide is moderated by the balance between different types of resources – the parents’ *composition of capital*. On the left side of Figure 2 we find those with parents who are typically characterised by *cultural capital*, often with culturally oriented educations and professions in the public sector – teachers at all levels, academics, humanists, and artists – while on the right side, we find students whose parents typically show signs of high *economic capital*, not only through being in high-income groups but through professions related to business, varying from top leaders in the financial world, self-employed, lower employees in sales and insurance, and so on. In the middle, we typically find those with parents who combine both high incomes and high educations, lawyers and doctors, or who lack both, such as craftsmen, and intermediate professions that are neither characterised by having particularly high wages nor strong cultural investments for their level of education, like engineers and many scientists. This is a model that has the same basic structural features as similar analyses of the adult Norwegian population (see, e.g., Rosenlund, 2000; Flemmen, Jarness, and Rosenlund, 2018) and analogous with Bourdieu’s fundamental model (Bourdieu, 1984) – an axis of capital volume and one of capital composition.

In the following, we will use this social model of students’ class backgrounds to explore the role of social inheritance in their relationship to art and culture, first for their place of study, then their cultural lifestyles, and finally, their culturalisation, while also suggesting some changes in the last two decades.

Table 4. Absolute contributions of explaining categories, axis 2. Specific MCA.

Variable	Category	Contrib. (left)	Contrib. (right)	Total contrib.
Edu Mother	SocSci/Law		15	24.4
	Humanities	9.5		
Edu Father	Econ/Adm		9.7	21.8
	Health/Social	8.8		
	Teaching	3.3		
Study	Humanities	6.6		19.3
	Art	4.7		
	NHH		4.4	
	BI		3.7	
Fam CultIdx	++	5.4		8.6
	–		3.2	
Par. Edu	PhD	3.4		6.5
	Bachelor		3.1	
Fam Income	>1900K		3.4	3.4

Inheritors

1. Educational reproduction

Looking at the distribution of studies in the space of students' social inheritance in Figure 2, we find a familiar pattern of educational reproduction of class position (Bourdieu and Passeron, 1990). The shorter vocational programs such as teaching, engineering, and nursing are much more common among students from the working classes and lower middle classes, while the opposite is true for the longer and more prestigious professional studies in psychology, law, medicine, and economic studies. The latter studies are also more common for students with parents with a predominance of economic capital, while arts and the humanities (and also, to some lesser degree, social science and teaching) education are more common for those whose parents have a predominance of cultural capital. These students (and students of art more than humanities) are much more likely to have parents with art or humanities education than other students, have a job placing them in the cultural class fractions or say that their parents were interested in visual art, theatre, literature and so on (Table 5, opposite).

2. Class polarisation and social closure

While the number of students has expanded in the last two decades, the fundamental relationship between place of study and class background among the students in Bergen appears to have changed remarkably little. Vocational studies (e.g. teaching, nursing, social work, engineering) have an increasing share of working-class students, while the elite studies (the top business school and the professional studies of medicine, psychology and law) appear now, if anything, more socially selective (Figure 3, p. 16). This is especially clear

when considering both their parent's resources: Where the elite students were, e.g. twice as likely as the vocational students in 1998 to have two parents with a master's degree, they are now four times more likely (OR).

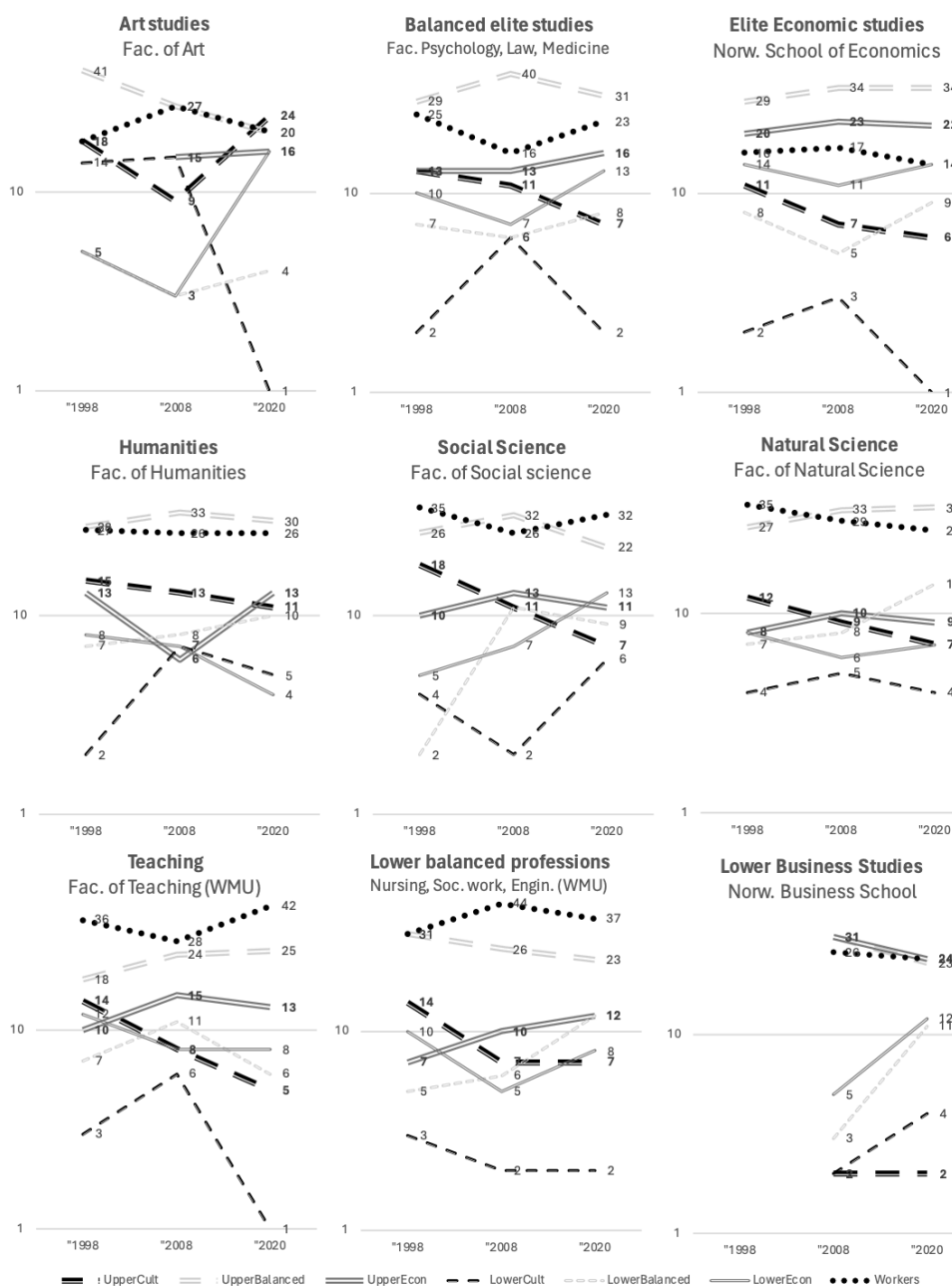
Table 5. Selected characteristics of parents by place of study (2020). Percentages.

	Art studies	Humanities	Prof. Elite studies	Econ. Elite studies	Social Science	Natural Science	Vocat. studies	Total
<i>N=</i>	39	119	245	344	124	122	367	1360
Female	77	69	84	53	64	52	73	67
ORDC Class (Father)								
Upper, cultural	9	13	11	7	11	9	8	10
Upper, balanced	27	33	40	34	32	33	25	32
Upper, economic	15	6	13	23	13	10	11	12
Lower, cultural	15	7	6	3	2	5	5	5
Lower, balanced	3	8	6	5	11	8	8	7
Lower, economic	3	7	7	11	7	6	8	7
Workers	27	27	16	17	26	29	36	26
Parents highest edu. level								
Master	52	41	51	52	28	43	31	42
Bachelor	28	32	35	35	43	41	41	37
No higher edu.	21	27	15	13	29	16	28	21
Both parents Master degree	7	16	28	28	8	21	8	19
One parent humanistic or art edu	17	11	4	3	3	1	2	4
At least one parent interested in								
Visual art	61	49	41	33	31	27	29	35
Art film	33	15	16	12	13	14	9	13
Classical music	55	37	34	25	33	30	23	30
Norw. folk music	33	22	18	13	19	13	13	16
Theatre	42	44	37	33	33	29	27	33
Classic Norw. literature	30	37	41	34	38	31	30	34

Note: Prof. Elite studies = Psychology, Law and Medicine (Univ.). Econ. Elite studies = Norwegian School of Economics. Vocational studies = WMB (incl. nursing, teaching, engineering and social work)

Also, the social divide between cultural and economic studies appears wider. Higher business studies are now more dependent on having (preferably both) parents with business backgrounds or high income, and cultural studies, especially art, are more dependent on having parents with cultural capital. For example, while top business students in 1998 were almost as likely as studies of art and humanities to have a parent interested in visual art, the latter two groups are now three times more likely to have this. Access to studies and, with them, different social opportunities, advantages, and access to different elites appear now increasingly polarised by class both vertically and horizontally, which is in line with general trends in Norway (Flemmen et al., 2022). This goes hand in hand with the rising importance of class-related social handicaps and advantages for students' living conditions and their possibility of maximising a return on their investment.²

Figure 3. Students ORDC class composition by faculty, 1998-2020. Percentages (log.)

The increasing weight of their social inheritance is expressed by students not just by their *de facto* mobility but also by their shifting belief in its very possibility. This is seen vertically in how university students with working-class backgrounds are now less likely to believe themselves ‘well-suited’ for both higher business studies and art studies (Table 6) and horizontally in how the economic elites and cultural elites feel relatively less suitable for each other. This is especially clear for the coming business elites: While half of students

at the Norwegian School of Business in 1998 felt themselves suited for studying the humanities, only one in ten do so now.

Table 6. Studies university students feel 'suitable' for, by fathers ORDC class. Percentages 2020 and changes 1998-2020.

ORDC Class	2020 (%)			Changes 1998-2020 (%pt)		
	Art studies	Humanities	Elite business studies	Art studies	Humanities	Elite business studies
Upper cult.	21	33	16	-5	-35	0
Upper balanced	11	25	17	-15	-36	-4
Upper econ.	20	29	24	0	-40	5
Lower cult.	26	42	0	4	1	-33
Lower balanced	15	19	15	-13	-45	4
Lower econ.	16	27	21	-8	-36	8
Workers	15	34	13	-11	-23	-4
Total	15	29	16	-10	-33	-2

Class lifestyles

Moving on to the students' cultural lifestyles, we also find a familiar tale: Students from upper- and middle-class families tend to be more oriented towards the lifestyles and worlds of the social elites to which their parents and they (via their studies) are socially closest to, being it frequenting literature events (the art field), following national politics closely in the news (the political field) or having expensive lifestyles, e.g. travelling abroad or buying expensive clothes, and also, competitive sports (the economic field).

1. The social distribution of students' lifestyles

A first divide, which follows the vertical axis in Figure 2, appears at first glance as a general dimension of engagement and activity. Students from the upper classes are characterised more often by outgoing, urban lifestyles. They spend less time at home and are more often active in student organisations; they visit all kinds of cultural events (including sports) more often and go out on the town more. These are often, one might also note, activities that cost money. This goes together with a greater interest in keeping up to date about culture and nightlife through news, social media, specialised websites, and magazines, and they are generally more likely to say they are interested in all kinds of artists and works or to give examples of their favourites when asked.

On the other hand, students from the working classes appear characterised by a lower cultural (and political) activity, with the exception of more time spent on TV- and video-

based services. Most of these characteristics of elite student lifestyles appear in line with other descriptions of emerging forms of cultural capital (Prieur, Savage, and Flemmen, 2023). Rather than seeing these patterns, as it is often done, as being lazy, inactive and disinterested, as a sign of an underlying pathology of the working classes (Skeggs, 2004), we should note that this divide mainly regards *a varying engagement and integration into cultural worlds of social elites*, be them cultural, political or financial. In important ways, the elite's domination of crucial institutions in broader society is mirrored in the student world by how their children dominate the student institutions that have traditionally been breeding grounds for the same elites (e.g. student political parties, cultural organisations and business school student organisations³).

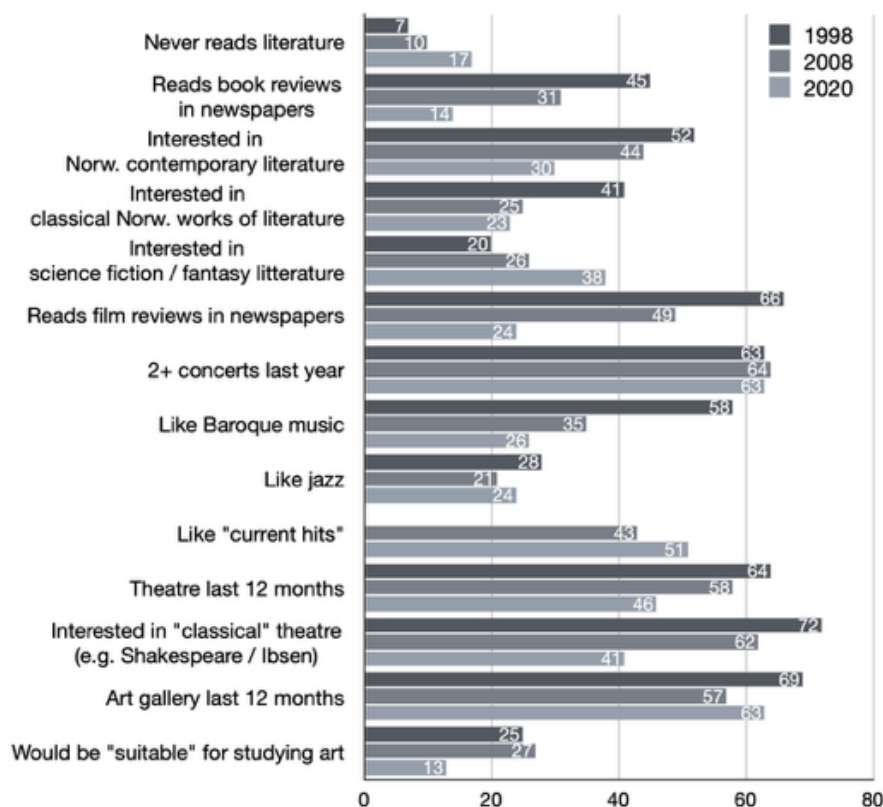
When it comes to the horizontal dimension, separating students with more inherited cultural than economic capital and vice versa, we find the former most likely to engage with the world of legitimate culture, in both traditional and modern forms, either as practitioners, audiences or readers of cultural-oriented newspapers and art magazines, and the latter, characterised by economic capital, being more oriented towards the most popular and accessible cultural goods. This opposition can be found both between art forms (e.g. visiting art galleries or theatres, compared to playing video games) and inside every art form, e.g. between liking jazz or classical music rather than current hits, reading classical or contemporary “difficult” literature versus crime and fantasy novels, liking more complex TV shows like *The Wire* or *Sopranos* versus traditional sitcoms like *How I Met Your Mother*, and finally, inside the genres themselves (e.g. a preference for the crime drama *True Detective* rather than *Criminal Minds*). Similar divisions can be found in other cultural realms, e.g. in buying used clothes in charity shops versus shopping for expensive and popular brands, or in a reversed direction, how interest in sport and most kinds of physical activities tend to rise in the economic fraction of this space. These fundamental oppositions are often analogous to Bourdieu's map of the French social space based on data from more than sixty years ago (Bourdieu, 1984), between appreciation of cultural goods that require advanced symbolic mastery and the most readily available and accessible ones, but with a greater emphasis on distinctions inside popular art forms and genres.

2. Changing lifestyles and cultural hierarchies

In 1998, hardly any student had access to the web; only half had their personal computer, and the iPhone was not introduced until much later. In 2008, only half of students owned a smartphone, and modern streaming services and social media were surfacing. The consequences of new technologies and digitalisation have led to profound changes in students' everyday cultural lives, not least by the central importance of the smartphone and social media for communicating and information, and their vast and immediate access to cultural works from around the world – music, film, books etc. (Coulangeon, 2021; Cvetičanin et al., 2024). This shift goes together with increasingly cosmopolitan lifestyles. They are more active in the city nightlife (a rise from 23 to 41 % who go out every week) and work out more (a rise from 58 to 83 %, again by week). More students travel or study abroad, and more have parents born in other countries. Their tastes appear more open towards non-

Western forms of food (e.g. shopping in immigrant stores, liking Japanese food) and entertainment (e.g. Asian movies and music), and increasingly oriented towards “green life-styles”, like trying vegetarianism (one in three, compared to one in ten twenty years ago). As noted by others, this internationalisation, while forming an essential element of modern elites, appears an elective internationalism (Savage, 2021), dominated by an orientation to anglophone cultures (e.g. fewer say they can read French or German).

Figure 4. Changing orientation of university students towards art and culture, 1998-2020. Percentages.

While visits to art museums and concerts are pretty stable, and some art forms have become more central in students' cultural lives in these two decades (e.g. video games, TV series and shorter video clips), there is an increasing number of students who never read books, fewer visits the theatre and appear interested in movies (e.g. by going to film clubs or festivals, and very few now mentions film directors when asked about favourites). For genres and artists, the most significant declines are seen for both the most traditional and modern, most “artistic” genres, and this seems to happen across art forms (figure 4). For example, students' interest in classical and contemporary literature has declined markedly while popular genres have gained popularity. This is especially evident when we look at students' favourite literary authors (Table 7). In 1998, pre-war writers from the traditional national literary canon (e.g. Hamsun, Ibsen, Skram, Undset, and somewhat younger, Bjørneboe and Mykle) and giants of world literature (Dostoyevsky) were quite common, these are rarely

mentioned today, and students' lists are increasingly dominated by foreign authors in the popular genres, especially in suspense and fantasy genres. This decline of the national canon, but less so the Anglosaxon one, can be seen across art forms and genres (e.g. students still mention Kandinsky and Shakespeare, but not Krogh or Ibsen, which they did earlier). Rather than a 'natural' change of cultural hierarchies over time, this seems to signal a significant restructuring of the national cultural sphere (Habermas, 1989).

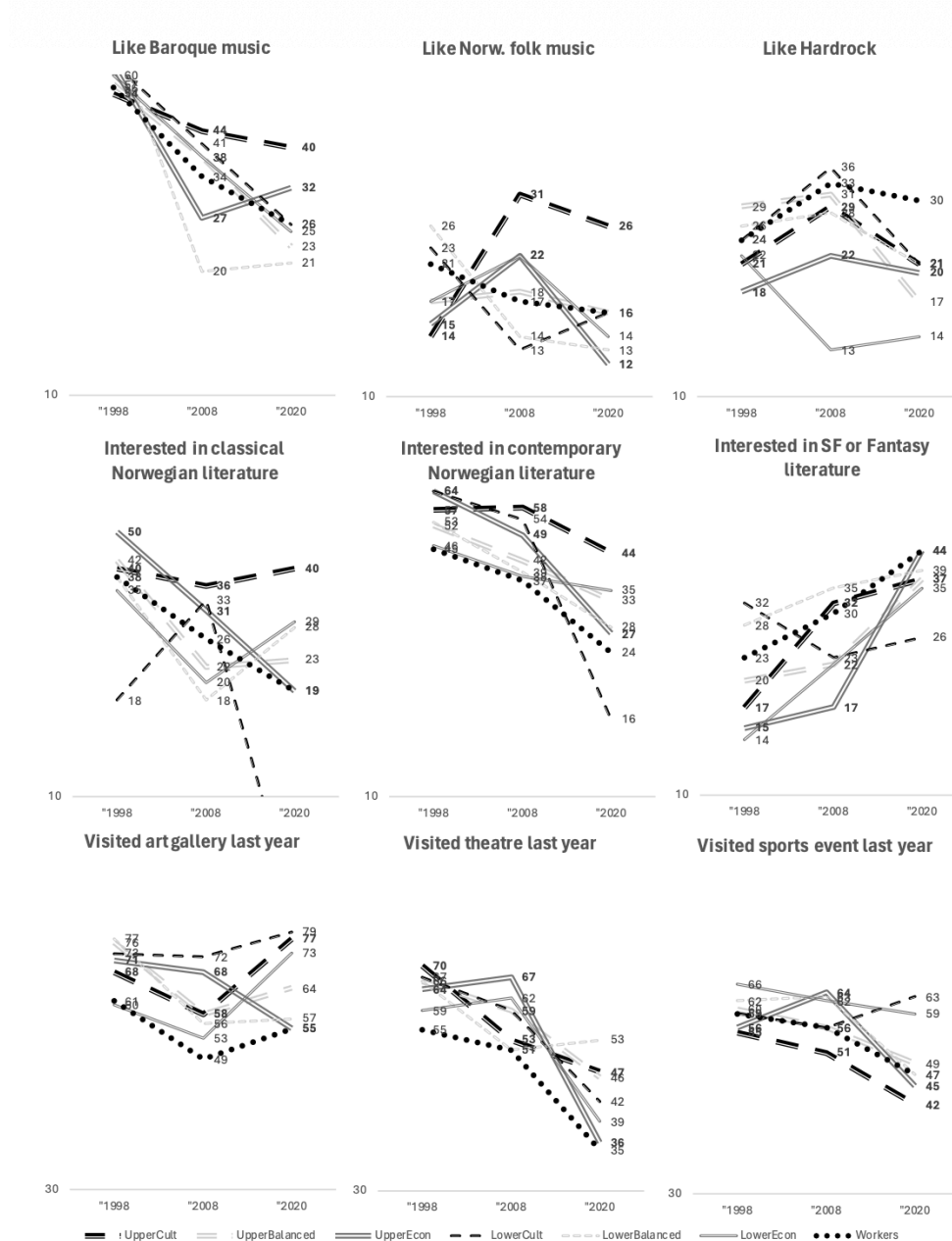
Table 7. Top 20 authors mentioned in open questions. University students 1998-2020.

1998	2008	2020
Knut Hamsun	Jo Nesbø	JK Rowling
John Irving	Stieg Larsson	Jo Nesbø
JRR Tolkien	Erlend Loe	Jojo Moyes
Lars S Christensen	JK Rowling	JRR Tolkien
Anne Karin Elstad	JRR Tolkien	Haruki Murakami
Ingvar Ambjørnsen	Lars S Christensen	Dan Brown
Gunnar Staalesen	Dan Brown	George RR Martin
Anne Holt	Knut Hamsun	Lucinda Riley
Jens Bjørneboe	Unni Lindell	Paulo Coelho
Isabel Allende	Gunnar Staalesen	Erlend Loe
Herbjørg Wassmo	Paulo Coelho	George Orwell
Jostein Gaarder	Henning Mankell	John Greene
Erlend Loe	Jan Guillou	Lars Saabye Christensen
Stephen King	Jostein Gaarder	Karl Ove Knausgård
Henrik Ibsen	Khaled Hosseini	Cecilia Samartin
Jan Guillou	Anne B Ragde	Jane Austen
Agnar Mykle	Jane Austen	Stephen King
Amalie Skram	John Irving	Steven D Levitt
Sigrid Undset	Tore Renberg	Terry Pratchett
F. Dostoyevsky	Isabel Allende	Yuval Noah Harari

3. A still socially distinctive but marginalised art?

While traditional elite culture and art are now much less important in students' lives, such interests and practices are becoming more socially distinctive, especially as a sign of having a cultural elite background (Figure 5). For example, while most students liked Baroque music in 1998 and preferences for it did not have a clear class profile, it is today a rare taste and much less common among working-class students than students from the upper and upper-middle classes. But it is also now clearly more common among those from the cultural rather than the economic elites. Similar changes appear to have taken place for most practices related to the national field of art (e.g. interest in classic or contemporary Norwegian literature or visiting the theatre). In this way, such art form's potential to mark *general* vertical symbolic boundaries is likely reduced, and with that, likely also their role as cultural capital in the student society (c.f. Prieur, Savage, and Flemmen, 2023).

Figure 5. Changing cultural preferences and practices. University students 1998-2020. Percentages (log.).

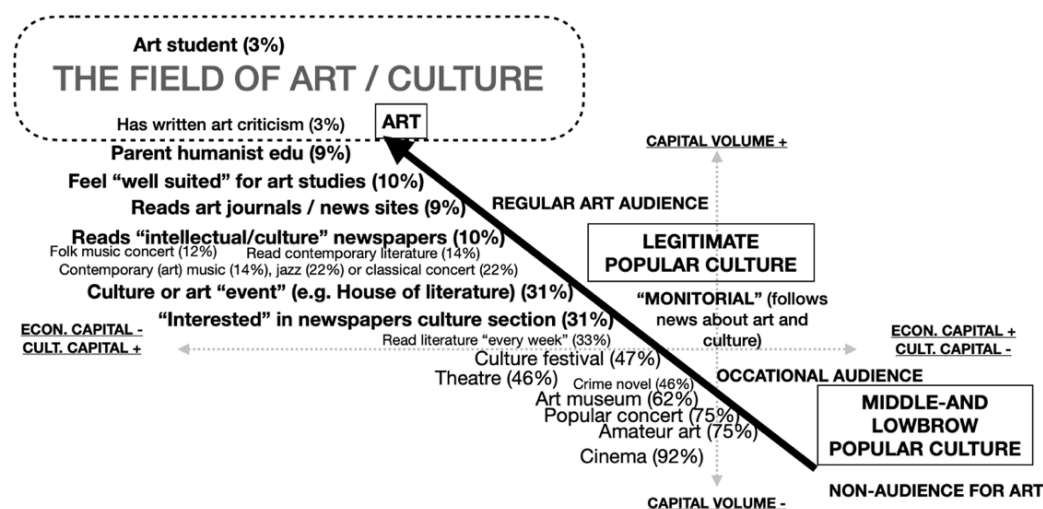

Culturalisation and class

Tracing the distribution of students' cultural practices and interest in the social space (Figure 2), it follows the familiar reproductive pattern (Bourdieu, 1984), where their cultural engagement tends to follow the lower right - upper left diagonal of parents' level of cultural capital (Figure 6). In light of our discussion, this is an expected but also somewhat trivial result unless we try to unpack its more profound social logic. The axis is not simply separating more from less "cultural" students (whatever that means) but sketching a series of gradual oppositions. First, separating 1) *higher versus lower volumes of inherited cultural*

capital (parents) also means a separation of 2) those with *stronger versus weaker social ties to the field of art* (e.g. if parents are cultural workers or artists). In the case of the students, it separates 3) *professionals (full agents in the field of art) and semi-professionals from amateurs and out-siders*, and also 4) *higher versus lower levels with engagement with debates in the art field*, seen e.g. in the move from those who write cultural critique in the top left, to varying “monitorial” practices (from reading specialist art magazines and intellectual/cultural newspapers to those who read culture pages in popular newspapers and web pages, or nothing like this). This parallels the axis separation of 5) *the most versus the least active audiences for art* (and more generally, for outgoing cultural practices). Finally, it separates 6) *the most legitimate artistic forms and works* (e.g. contemporary and classical literature) *from more legitimate* (e.g. *The Wire* or the music of Tom Waits) *and middle-brow and more popular variants* (e.g. current hits, video games, popular sitcoms etc.), which also go together with 7) *varying symbolic competence and knowledge of art* (e.g. seen in how the number of “don't know”, when asked about preferences for artists, falls when moving along the diagonal). More than simply demonstrating that cultural tastes tend to be inherited, we see that this is also true for students’ culturalisation, in their mental and social integration into the fields of art and culture, in the form of investments, familiarity, attitudes, experiences and competencies.

Figure 6. Culturalisation in the social space of students’ lifestyles, MCA axis 1-2.

More matter, with less art?

Any discussion about changes in the university in the last decades must start with the expectation that the societal, technological, cultural and educational reforms, which seem to have the traditional university turning in the widening gyre, have not hit every part of it with the same force, or even at the same time. For example, the “streamlining” of studies following university reforms, often leading to an increase in the number of assignments and compulsory attendance, has likely changed the daily life of students of social sciences and humanities much more than for those at the professional studies, which were already more school-like. In the cultural realm, something similar can be seen in the rise of non-

readers among students, which is often presented as a general crisis but which, when examined, varies much by study, especially by their varying share of students with working-class backgrounds, who tend to lack the skills and attitudes that universities typically presuppose (Hugrée and Poullaouec, 2022).

Analyses of the students of Bergen twenty years ago (Gripsrud and Hovden, 2000) showed patterns of educational and cultural reproduction by class which, if weaker, were analogous to those shown by Bourdieu and Passeron (1979): Their studies and cultural practices tended to echo their social inheritance, first by their parents' distance to social elites (capital volume), and second by their investments and positions relative to the cultural and economic powers (capital composition). Similar patterns were found ten years later (Gripsrud, Hovden, and Moe, 2011), and now, twenty years later, it is clear that rather than a great social levelling of educational and cultural opportunities, the reforms and proclaimed revolutions have, if anything, strengthened the class differences among the students in Bergen in both respects, demonstrating the immense inertia of the social world and the efficiency of its reproductive social mechanisms. This result is in line with arguments of a general rise in social inequality in Norway (Flemmen et al., 2022).

Compared with students two decades ago, three changes appear especially remarkable in students' relation to art and culture. The first is the waning engagement with traditional legitimate forms of culture and art, which aligns with international trends (Bennett et al., 2009; Coulangeon, 2021), especially in its literary forms (including theatre). We should also add that this change has a distinct Anglosaxon bias, as Norwegian canonised artists and works seem to disappear more rapidly from the cultural world of university students. At the same time, traditional legitimate practices and interests in art have become more socially distinct. But instead of such practices becoming a general sign of social nobility, they appear increasingly a marker of students from the upper cultural classes, as they retain more of these practices, which have more or less disappeared among students not just in the lower classes but also in the economic upper classes. This likely weakens arts' potential to function as cultural capital, which aligns with the arguments of Prieur, Savage & Flemmen (2023). The relative social downclassing of art studies (and even more, the humanities) compared to studies for professional and economic elites is a sign of the increasing domination of economic elites *vis-a-vis* cultural elites, in line with increasing economic inequalities both in Norway and internationally (Hansen & Toft, 2021).

These changes suggest ongoing processes of social closure (Weber, 1978) for both economic and cultural sectors of the student world, which appear more and more restricted to those already born and raised in them. For the world of art and culture, an *entzauberung* – disenchantment – appears to have taken hold of the remaining students, a feeling that it is no longer a world for them, neither as audiences nor as practitioners, and something which demands their hearts, time and attention. In Norway, these signs of a gradual decoupling of the student world from the cultural field seem to echo some of its earlier decoupling from the political field. Where the student societies of Norwegian universities in the sixties and seventies were crucial institutions where major avant-garde artistic events and political debates took place to large audiences, this is no longer the case. If correct, such signs of a decreasing autonomy of the student world as a cultural and political space are also one of

its weakening importance as a cultural institution and a space for *Bildung* and experimentation. On the other hand, this seems perfectly suited to the current spirit of political and educational regimes; the university, rather than a cultural world to get lost in, should be the place one passes through, preferably, as desired by Hamlet's mother, quoted in the title, by getting the business done as quickly and efficiently as possible.

This article has previously been published as Hovden, J.F. (2024) 'More matter, with less art? On the transformation of university students' cultural lifestyles and culturalisation after the millennium.', *Sociological Problems*, 56, pp. 138–164.

Jan Fredrik Hovden is a full professor at the Department of Sociology at the University of Bergen. His research interests are mainly in the intersection of class, cultural lifestyles, education and social elites, using predominantly quantitative approaches and sociological theories stemming from the analytics of Pierre Bourdieu and later works in this tradition. His work includes studies of various mechanisms of social inequality in the realm of culture, education and politics. His articles have appeared in *Poetics*, *The British Journal of Sociology* and *The European Journal of Cultural and Political Sociology*. He is also a member of the Norwegian Arts Council. Homepage: <https://janfredrikhovden.wordpress.com/>
Email: Jan.Hovden@uib.no

Notes

- ¹ The third and fourth axis primarily separate students from parents who respectively have teacher education and social science education. This inability of the analysis to capture finer differences in the students' social heritage is not surprising. We are, after all, dealing with indirect data, with lower validity than if we had surveyed their parents directly.
- ² While Norway e.g. has some of the wealthiest students in Europe (Netz et al., 2015), the proportion who work beside their studies has risen for all, but most among those with working-class backgrounds. In the period, the share of upper-class students working beside their studies rose from 38 to 51 per cent, but from 41 to 65 among working-class students.
- ³ For the latter, see, for example, the case of business schools discussed by Holmqvist (2023).

References

- Antonucci, L. (2016). *Student Lives in Crisis: Deepening Inequality in Times of Austerity* (1st ed.). Bristol University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1t89h62>
- Bennett, T., Savage, M., Silva, E. B., Warde, A., Gayo-Cal, M. and David Wright. (2009). *Culture, Class, Distinction*. London: Routledge.
- Bluhmer, H. (1954). What Is Wrong with Social Theory? *American Sociological Review* 19(1): 140–152.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In Richardson, J. G. (ed.). *Handbook for Theory and Research for The Sociology of Education*, , 241–258. New York: Greenwood Press.

- Bourdieu, P. (1993a). *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1993b). Some Properties of Fields. In *Sociology in Question*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (1996). *The State Nobility*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian Meditations*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, P. and Passeron, J.-C. (1979). *The Inheritors: French Students and Their Relation to Culture*. Chicago: UCP.
- Bourdieu, P. and Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. [New]. London: Sage. Words missing in brackets. Is this the edition:
- Bourdieu, P., Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. (2nd ed.) (R. Nice, Trans.). London: Sage.
- Broady, D. and Palme, M. (1992). *Högskolan Som fält Och Studenternas Livsbanor*. Högskolan för lärarutbildning. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Lärarhögskolan i Stockholm, Band 1, Institutionen för pedagogik, ISSN 1103-1115
- Coulangeon, Ph. (2021). *Culture de Masse Et Société de Classes: Le Goût de l'altérité*. 1re édition. Paris: Presses universitaires de France.
- Coulangeon, Ph. and Duval, J. (2014). Introduction. In *The Routledge Companion to Bourdieu's "Distinction"*. Routledge.
- Cvetičanin, P., Pereira, L. P., Petrić, M., Tomić-Koludrović, I., Lebaron, F. and Zdravković, Ž. (2024). Cultural Practices and Socio-Digital Inequalities in Europe: Towards a Unified Research Framework in Cultural Participation Studies. *Cultural Sociology*, 18(1), doi:10.25384/SAGE.C.7081589.V1.
- DiMaggio, P. J. and Mukhtar, T. (2008). Arts Participation as Cultural Capital in the United States, 1982–2002 Signs of Decline? In Tepper, S. J. and Ivey, B. J. (eds). *Engaging Art: The Next Great Transformation of America's Cultural Life*. New York: Routledge.
- Durkheim, É. (1997). *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press.
- Eßer, A. (2023). *Studentische Fachkulturen: Lebensstile Und Politische Dispositionen: Eine Untersuchung Der Studienfächer Rechtswissenschaft, VWL, BWL, Sozialwissenschaften, Philosophie, Mathematik Und Biologie*. Verlag Barbara Budrich.
- European Commission. (2020). *The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Report*. LU: Publications Office.
- Eurostat. (2021). *Culture Statistics - Cultural Participation*. <https://ec.europa.eu/eurostat/>.
- Flemmen, M., Hjelbrekke, J., Hovden, J. F. and Jarness, V. (2022). Stability, Transformation, and Escalation. *Class Boundaries in Europe: The Bourdieusian Approach in Perspective*. Taylor & Francis.
- Flemmen, M., Jarness, V. and Rosenlund, L. (2018). Social Space and Cultural Class Divisions: The Forms of Capital and Contemporary Lifestyle Differentiation. *British Journal of Sociology* 69(1).
- Gaxie, D. (1978). *Le Cens Caché: Inégalités Culturelles Et ségrégation Politique*. FeniXX.
- Grignon, Cl. & Passeron, J.-Cl. (1989). *Le Savant Et Le Populaire*. Le Seuil.
- Gripsrud, J. & Hovden, J. F. (2000). (Re)producing a Cultural Elite? In Gripsrud, J. (ed). *Sociology, Culture & Aesthetics*, 55–90. Oslo: Høyskoleforlaget/NFR.

- Gripsrud, J., Hovden, J. F. & Moe, H. (2011). Changing Relations. Class, Education and Cultural Capital. *Poetics* 39 (6): 507–529.
- Günther, K.-H. (1988). Profiles of Educators: Wilhelm von Humboldt (1767–1835). *Prospects* 18(1): 127–136. doi:10.1007/BF02192965.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, J., Friedeburg, L. von & Oehler, C. (1961). *Student Und Politik. Eine Soziologische Untersuchung Zum Politischen Bewußtsein Frankfurter Studenten*. Berlin: Neuwied.
- Hansen, M. N., Flemmen, M. & Andersen, P. L. . (2009). The Oslo Register Data Class Scheme (ORDC). *Final Report from the Classification Project* 554.
- Hansen, M. N. & Mastekaasa, A. (2006). Social Origins and Academic Performance at University. *European Sociological Review* 22(3): 277–291. doi:10.1093/esr/jci057.
- Hansen, M. N. & Toft, M. (2021). Wealth Accumulation and Opportunity Hoarding: Class-Origin Wealth Gaps over a Quarter of a Century in a Scandinavian Country. *American Sociological Review* 86(4): 603–638. doi:10.1177/00031224211020012.
- Holmqvist, M. (2023). Consecration and Meritocracy in Elite Business Schools: The Case of a Swedish Student Union. *The British Journal of Sociology* 74(4): 531–546. doi:10.1111/1468-4446.13026.
- Hovden, J. F. (2023). Worlds Apart. On Class Structuration of Citizens’ Political and Public Attention and Engagement in an Egalitarian Society. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 10(2): 209–232. doi:10.1080/23254823.2022.2090401.
- Hovden, J. F. & Rosenlund, L. (2021). Class and Everyday Media Use. The Case of Norway. *Nordicom Review* 42: 129–149. doi:10.2478/nor-2021-0030
- Hugrée, C. (2009). Les Classes Populaires Et l’université: La Licence... Et Après? *Revue Française de pédagogie*, no. 167 (June): 47–58. doi:10.4000/rfp.1318.
- Hugrée, C., Penissat, É. & Hjellbrekke, J. (eds.). (2023). *Class Boundaries in Europe: The Bourdieusian Approach in Perspective*. Routledge Advances in Sociology. Abingdon New York (N.Y.): Routledge.
- Hugrée, C. & Poullaouec, T. (2022). *L’université qui vient: un nouveau régime de sélection scolaire*. Raisons d’agir. Paris: Raison d’agir éditions.
- Husbands, C. T. (2019). The Student Culture and the Political and Social Orientations of LSE Sociology Students. In Husbands, C. T. (ed.). *Sociology at the London School of Economics and Political Science, 1904–2015: Sound and Fury*, , 293–331. Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-89450-8_7.
- Klemenčič, M. (2022). Introduction: From Actors to Reforms in European Higher Education. In *From Actors to Reforms in European Higher Education: A Festschrift for Pavel Zgaga*, 1–24. Springer.
- Lahire, B. 2004. *La Culture Des Individus: Dissonances Culturelles Et Distinction de Soi*. Paris: La Découverte.
- Lamont, M. (1992). *Money, Morals and Manners: The Culture of the French and American Upper-Middle Class*. Chicago: UCP.

- Lareau, A. (2011). *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*. Univ of California Press.
- Le Roux, B. & Rouanet, H. (2010). *Multiple Correspondence Analysis*. Quantitative Applications in the Social Sciences 163. London: Sage.
- Lucie-Smith, E. (2020). *Movements in Art Since 1945: (World of Art)*. Thames & Hudson.
- Netz, N., Mishra, S., Gwosc, C. & Hauschildt, K. (2015). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe: Synopsis of Indicators. Eurostudent V 2012-2015*. Edited by DZHW. Bielefeld: wbv Publikation. doi:10.3278/6001920bw.
- Pasikowska-Schnass, M. (2017). Arts, Culture, and Cultural Awareness in Education. *European Parliament*.
- Pasquier, D. (2005). *Cultures lycéennes: la tyrannie de la majorité*. Collection Mutations 235. Paris: Éd. Autrement.
- Peterson, R. A. & Kern, R. M. (1996). Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review* 61(5): 900–907.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the 21st Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pinheiro, R., Aarrevaara, T., Berg, L. N., Fumasoli, T., Geschwind, L., Hansen, H. F., Hernes, H., et al. (2019). Nordic Higher Education in Flux: System Evolution and Reform Trajectories. In Pinheiro, R., Geschwind, L., Hansen, H. F. & Pulkkinen, K. (eds). *Reforms, Organisational Change and Performance in Higher Education*, , 69–108. Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-11738-2_3.
- Prieur, A. & Savage, M. (2013). Emerging Forms of Cultural Capital. *European Societies* 15(2): 246–267. doi:10.1080/14616696.2012.748930.
- Prieur, A., Savage, M. & Flemmen, M. P. (2023). Distinctions in the Making: A Theoretical Discussion of Youth and Cultural Capital. *The British Journal of Sociology* 74(3): 360–375. doi:10.1111/1468-4446.13002.
- Purhonen, S., Leguina, A. & Heikkilä, R. (2021). The Space of Media Usage in Finland, 2007 and 2018: The Impact of Online Activities on Its Structure and Its Association with Sociopolitical Divisions. *Nordicom Review* 42(s3): 111–128. doi:10.2478/nor-2021-0029.
- Rosenlund, L. (2000). *Social Structures and Change*. Stavanger: Høgskulen i Stavanger.
- Savage, M. (2021). *The Return of Inequality: Social Change and the Weight of the Past*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Skeggs, B. (2004). *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Štech, S. (2011). The Bologna Process as a New Public Management Tool in Higher Education. *Journal of Pedagogy* 2(2): 263–282.
- Uvalić-Trumbić, S. (2022). Reforms in Quality Assurance: A Response to Recent Challenges in a Transforming Higher Education Sector. In *From Actors to Reforms in European Higher Education: A Festschrift for Pavel Zgaga*, 169–183. Springer.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society*. Berkeley: UCP.
- Wihlborg, M. (2019). Critical Viewpoints on the Bologna Process in Europe: Can We Do Otherwise? *European Educational Research Journal* 18(2): 135–157. doi:10.1177/1474904118824229.

You know your worth, sort of, right?

Playing the freelance music game

Anna Nørholm Lundin

Abstract

This article examines non-mainstream careers shaped by temporary employment in the gig economy, focusing on freelance musicians in the classical art music field. As freelancers, they navigate fluid and complex configurations of employment, merit, and professional relationships, relying on their capacity to sustain hope and perseverance. Drawing on Pierre Bourdieu, the study conceptualizes unequal relational conditions as embedded in taken-for-granted rules of the game and embodied in professionals' commitments to managing them, including forms of *illusio* and self-regulation. The empirical material consists of qualitative interviews. The analysis centers on everyday social practices within hiring procedures, where freelance musicians manage practical demands such as planning, preparation, and juggling multiple engagements and employers. They also relate to hiring procedures by reflecting on career status, industry dynamics, and strategies to enhance future prospects. Through these interrelated practices, freelancers both reproduce and negotiate the rules of the game.

Keywords

Freelance musicians, hiring procedures, everyday social practices, relational conditions, *illusio*, self-regulation, reproduction

Introduction

This article explores how professional freelance musicians in the classical art music genre manage and relate to everyday social practices and interactions, with a particular focus on hiring procedures such as receiving calls for gigs, remaining in the 'loop', and auditioning.

The empirical context attends to non-mainstream career trajectories characterized by temporary employment within the gig economy. Creative careers, in particular, constitute rich cases for understanding what it means to manage fluid and complex structures of

employment, merit, and relationships (Gill & Pratt 2008; Alacovska 2018, 2019). The article's focus on freelance musicians is part of a broader interest in careers that are fulfilling yet unstable, elitist yet precarious (e.g., Nørholm Lundin 2024a).

Freelance musicians operate within unequal structures as temporary employees working at gigs alongside permanently employed musicians (Scharff 2016). In their role as freelancers, they depend on their own capacity to sustain hope and perseverance (Alacovska 2018). As already indicated in the title quotation from interviewee Camilla – “You know your worth, sort of, right?” – she cannot take her career, or sense of worth, for granted. In this context, everyday routines and rituals – such as staying in shape and being prepared for calls and gigs – serve a function in enabling freelance musicians to manage the practical and emotional demands of the profession (Nørholm Lundin 2024b). Research on creative workers highlights the need for a deeper understanding of how professionals generate meaning and relate to their work in everyday contexts, while precarious conditions per se are comparatively well studied (Alacovska et al. 2022; Cinque et al. 2020).

Theoretically, this article explores the potential of Pierre Bourdieu's work (e.g. 1990, 1995, 1998, 2000a) to understand how the relational conditions of work and lifestyles are embedded in taken-for-granted and accepted rules of the game, and embodied in professionals' commitment to living up to these rules. In line with studies on creative workers, later Bourdieu-inspired research highlights the possibility of learning more about what occurs in everyday social practices and interactions, where individuals' actions and aspirations are mediated through habitus, emotions, and the body (Holt 2008; Edling 2012).¹

The purpose of this article is to explore how freelance musicians manage and relate to everyday social practices and interactions, with a particular focus on hiring procedures, such as receiving calls for gigs, remaining in the ‘loop’, and auditioning. The research questions are: What does it mean to play the freelance music game? How are freelance musicians managing and relating to the social practices and interactions involved in hiring procedures? How are unequal relational conditions of work and life reproduced and challenged in practice? The empirical study is based on interviews with professional freelance musicians in the classical art music genre, focusing on their careers and life trajectories.

The article aims to contribute new knowledge to studies on creative workers and Bourdieu-inspired research. What is lacking in studies of creative workers is an understanding of the deeper, embodied layers of work conditions, strategies, and experiences. Bourdieu-inspired research can be extended through theoretical and empirical explorations of how unequal relational conditions of work and life are embedded in and embodied through everyday social practices and interactions, and how they are reproduced and challenged in practice. Freelance musicians also offer a useful case for examining social inequality, given their marginal position both within the field and in mainstream society.

Previous studies

Creative workers are accustomed to managing complex and precarious working conditions (Comunian & England 2020; Nørholm Lundin 2022a, 2022b, 2024a). What they have mastered has now become a broader trend, reflected in the rise of flexible employment in the

gig economy, where enterprising and competitive individuals serve as role models (Morgan et al. 2013; De Peuter 2011).

Creative workers constitute rich cases for exploring what it means to navigate ambiguous working conditions that are simultaneously rewarding and unstable (Gill & Pratt 2008). Studies on creative workers have examined how it becomes possible to invest in uncertain career paths. Through the concept of ‘entrepreneurial selves’, scholars have problematized how professionals are driven to be highly active and take charge of both their careers and the management of the self (McNay 2009; Scharff 2016). Similarly, research shows that devotion or a sense of calling – particularly prevalent among creative workers – can function as a form of ‘false consciousness’ that enables uncertain pursuits (Gandini 2019) and risk-seeking behavior (Christiaens 2020). This devotion, often socialized from an early age and continuously reinforced through everyday routines and rituals (Nørholm Lundin 2024b), acts as a source of resilience, yet carries the potential downside of self-exploitation (Mackenzie & McKinlay 2021; McRobbie 2016; Kingsbury 2010; Butler & Stoyanova Russell 2018).

There is also a growing body of process- and actor-oriented research on how professionals manage these conditions. Such studies highlight the ‘relational labor’ in which creative workers not only invest in networks but also make sense of their work, doing something meaningful through fruitful collaborations (Alacovska et al. 2022). Similarly, research on ‘emotional labor’ shows that creative workers manage complexity while sustaining a sense of hope and resilience (Alacovska 2018; Mackenzie & McKinlay 2020). Further studies indicate that creative workers are driven by a sense of ‘calling’, which they sustain through narrative identity work (Cinque et al. 2020). This calling may involve a sense of being part of something larger than oneself, of going against the current, or of pursuing unconventional work.

In summary, studies of creative workers demonstrate how complex conditions are navigated by highly skilled and resilient professionals, albeit with the potential for (self-)exploitation. Research also points toward further exploration of the work that creative workers do to generate meaning and sustain hope and resilience, signaling a shift toward a more process- and actor-oriented perspective in which professionals manage and negotiate the rules of the game in everyday practices. Building on this, the present article aims to contribute to a deeper understanding of how such meaning-making processes are enacted in situ, and how they shape both individual experience and broader patterns of professional practice.

Theory

The theoretical framework is designed to examine how the relational conditions of work and lifestyle have both manifest and subtle implications, particularly for how professionals maintain and self-regulate social practices, beliefs, and emotions.

Relational conditions of work and life

Taking the social space and its relational living conditions and lifestyles as a point of departure (Bourdieu 1995), the work carried out by professionals to manage practical and

emotional demands differs across contexts (Everts et al. 2022; Brzozowska & Galuszka 2023).

For creative workers, the conditions involve managing ambiguous circumstances and ambivalent emotions, understood as two sides of the same coin (Scheer 2012; Heaney 2020). These are interconnected, as ambivalent emotions can be understood as “complex relational experiences within a wider web of interdependent social relationships” (Hillcoat-Nallétamby & Phillips 2011, p. 202). Moreover, ambiguous conditions, such as lack of access to crucial work spaces and places or dislocation and disruption in space, place, and time, can be understood as moments within broader socio-spatial relationships (Holt 2008; Nørholm Lundin 2022b).

The conditions of work and life tend to be reproduced through structurally embedded disadvantages, which professionals assume responsibility for managing (c.f. Bourdieu 1998). However, specific circumstances, such as a crisis or other ‘unsettled time’, can prompt negotiations of field-specific social practices or beliefs at the intersection of micro- and macro-level disruptions (Swidler 1986; Quinn et al. 2022; Flisbäck 2014; Threadgold 2018). Additionally, individual trajectories may initiate negotiations of social orders, as explored below in relation to how professionals maintain and self-regulate beliefs and social energy in connection with habitus and emotion.

Maintaining beliefs and social energy

Professionals are guided by their socialized practical sense of what is appropriate to do and be within a given field. This practical sense, or ‘feel’ for the game, also encompasses an embodied belief, or *illusio*, in the value of what one is doing within the field (Bourdieu 2000a, 1990). This belief appears to be particularly central in non-mainstream professions, characterized by a reversed economy and charismatic notions of calling, talent, destiny, and obligation (Bourdieu & Passeron 1974; Edling & Börjesson 2008; Kingsbury 2010; Nørholm Lundin 2024a).

The belief is not only about what one is doing but also about with whom one is doing it, as the *illusio* functions as a shared sense of purpose internalized as personal investment (Threadgold 2018; Scott & Woods 2017). Maintaining this belief is a central social practice in itself, as it generates a strong social energy (Gustavsson et al. 2012). It is “at once the condition for, and the product of, the game” (Bourdieu 2000b, p. 333) and is enacted through everyday actions, routines, and rituals (Nørholm Lundin 2024b, 2019; Wacquant 2006).

Habitus, emotions, and self-regulation

In this relational context, professionals shape and negotiate their actions and aspirations through processes of self-regulation, which are mediated by habitus and emotions. As emphasized by Holt (2008), this occurs in everyday social practices and interactions:

Individuals become embodied agents within the fabric of informal and formal social relations, which are often emotionally ambivalent – painful and gratifying at once. [...]

Habitus thus mediates how individuals navigate both recognition and misrecognition, as well as how they experience inclusion or exclusion (Holt 2008, p. 15).

The self-regulation of actions and aspirations is mediated by habitus, which entails a sense of one's place and of what is appropriate or possible for 'people like us' (Threadgold 2018; Edling 2012). In addition, quasi-bodily emotions such as shame, pride, ease, and unease act as 'social regulators' (Bourdieu 1976, 1990, 1998; Muel-Dreyfus 1985; Suanet & Arsten 2025; Franklin & Tranter 2022). The relationship between habitus, emotions, and the body can be understood as the locus of self-regulatory processes that shape one's being in the world, as suggested by Probyn (2005, p. 231): "in the body's privileged role as productive of practical sense, emotion seems to work to amplify or reduce instilled tendencies". Räsänen and Kauppinen (2019) further suggest that habitus connects to, and gains access to, social fields through moods and emotions.

The processes of self-regulation can be intensified in certain positions, such as that of the social climber, which may develop a cleft, composed, or chameleon habitus (Abrahams & Ingram 2013; Friedman 2016; Sapiro 2015). Freelance musicians can be understood as social climbers, pursuing careers that remain in motion without a clear endpoint such as permanent employment (Nørholm Lundin 2022a). The divided or composed nature of their habitus reflects an inherent ambivalence, or lack of harmony, between aspirations, social background, and position (cf. Muel-Dreyfus 1985). Freelancers also appear to embody a chameleon habitus, aligning with expectations of flexibility and adaptability in their role (Nørholm Lundin 2022a). This form of habitus may increase labour demands but also foster heightened consciousness and vigilance, requiring individuals to closely monitor and continually adjust their actions (Bourdieu 2000a; Aarseth et al. 2016).

In summary, the theoretical framework enables an understanding of how the relational and unequal conditions that freelancers inhabit set the parameters for the work they must perform, both in manifest and subtle ways. The belief, or *illusio*, that freelancers embody functions as a driving force in their work. This belief in the value of the game and its rules entails processes of self-regulation that contribute to the reproduction and negotiation of those very rules.

Methods and materials

The research process is inspired by a Bourdieu-influenced interest in understanding the social and symbolic significance of everyday social practices and interactions (Bourdieu 1977).

At the outset of the research process, a stakeholder organisation for professional musicians was contacted to obtain feedback on the project idea and to facilitate access to potential interviewees. The organisation informed its members about the study, and those interested in participating contacted the researcher directly.

Although the selection of participants was based on a convenience sample – namely, those who volunteered to take part – the sample meets the key selection criterion of being a professional freelance musician within the classical/art music genre in Sweden. At the same time, the sample reflects desirable diversity in terms of age, experience, perspectives,

and career orientations. As shown in Figure 1 below, participants display variation in career orientations, particularly in their combinations of gigs and temporary positions at the ‘institutions’ (permanent orchestras, ensembles, and choirs), work in the ‘free cultural sector’ (own projects, ensembles, and private employers), and other forms of employment or study. The sample is skewed in terms of gender, with a clear majority of women (11 out of 13). However, no distinct gender differences emerge in the material; rather, variations appear to be primarily individual.

The participants were interviewed on Zoom on two occasions, first in 2021 and subsequently in 2022. The interviews were open-ended and centred on the participants’ pathways into music, career choices, early career experiences, career development, processes of influence and change during and after the pandemic Covid-19, and future aspirations. The interviews resulted in approximately 450 pages of transcribed material. For reasons of confidentiality, the interviewees were given pseudonyms, their instruments were presented in grouped categories, and their ages were approximated. Apart from this, research ethics guidelines have been strictly adhered to.

Although the interviews initially focused on processes of influence and change during and after the pandemic Covid-19, they also contained extensive reflections on more general and recurring conditions – how things usually are – which proved useful for broader analytical discussions.² The broadly formulated interviews covering career entry, professional trajectories, and lived experience – combined with participants’ detailed narrative accounts, generated rich material that could be reinterpreted for new analytical purposes through a different theoretical lens (Bourdieu et al. 1991).

The analysis can be described as iterative and abductive (Coe et al. 2017), shaped as much by the empirical material as by the theoretical framework. The analysis consisted of repeated readings, selection of excerpts, coding, and thematic organisation of the material. The work with the material initially aimed to identify statements about everyday social practices and interactions. The material related to this proved so rich and extensive that a delimitation was necessary for this article. The material fell into two parts: social practices and interactions within hiring procedures, and at the gigs, respectively. A choice was made to focus on the hiring procedures and their broader implications – how freelancers manage and relate to these – while the material on what happens during gigs is reserved for a separate article, with a few exceptions where examples from gigs could be understood as related to hiring procedures.

The themes that were ultimately modelled pertained to both practical approaches and reflections on these. Themes presented in the findings are as follows: being called up; remaining in the ‘loop’; managing auditions and substitute lists; throwing oneself on the bicycle and getting the job done; you know your worth, sort of, right?

Context: working as a freelance musician in Sweden

Freelancers within the classical/art music genre are typically trained in higher music education programmes at conservatories, sometimes undertaking multiple programmes, including studies abroad. They generally obtain gigs or temporary positions either through recommendations from other musicians or by succeeding in competitive auditions.

Figure 1. Interviewees' pseudonyms, instrument group, approximate age, approximate years of work³, and career orientation.

Pseudonyms (gender)	Instru-ment group	Age	Years of work	Career orientations
Björn (M)	Strings	45+	20-25	Freelancer, mainly free cultural sector, sometimes institutions
Camilla (F)	Wind	50+	20-25	Freelancer, mainly institutions, sometimes free cultural sector
Malin (F)	Wind	35+	5-10	Freelancer, mainly institutions + teaching the instrument, other studies
Hanna (F)	Wind	40+	15-20	Freelancer, mainly institutions + other job
Isa (F)	Wind	30+	5-10	Freelancer, mainly institutions, sometimes free cultural sector + other studies
Agnes (F)	Wind	40+	15-20	Freelancer, mainly free cultural sector + other job
Felicia (F)	Strings	30+	5-10	Freelancer, mainly institutions
Ulrik (M)	Wind	45+	20-25	Freelancer, mainly institutions
Sara (F)	Strings	30+	5-10	Freelancer, mainly institutions + permanent position institution
Fredrika (F)	Singing	40+	10-15	Freelancer, mainly free cultural sector
Dora (F)	Strings	55+	30-35	Freelancer, mainly institutions + teaching the instrument
Louise (F)	Singing	35+	10-15	Freelancer, mainly institutions, sometimes free cultural sector + sometimes other jobs
Maja (F)	Strings	40+	5-10	Freelancer, mainly institutions

The labor market includes both short- and long-term gigs, as well as substitute positions in orchestras, ensembles, or choirs, with varying amounts of advance notice.⁴ Long-term substitute posts (ranging from a couple of months up to a year) are particularly desirable, although individual gigs with prestigious orchestras or ensembles are also highly valued (Nørholm Lundin, 2024a).

Most freelancers pursue a combination of different types of engagements: within the 'institutions' (permanent orchestras, ensembles, choirs) and in the 'free cultural sector' (own projects, ensembles, and private employers), and other forms of employment or study (see Figure 1, above). Freelancing can be part of an early career establishment phase, but it can also continue throughout an entire working life. It may be self-chosen, but is usually not planned; rather, it arises from the fact that permanent positions are highly attractive yet scarce, and competition for them is intense, often drawing applicants from around the world.

Findings

The analysis takes as its point of departure everyday social practices and interactions in order to understand their social and symbolic significance – how they reflect, reproduce, and negotiate social order (Bourdieu 1977).

More specifically, it explores how freelance musicians manage and relate to hiring procedures. This includes *managing* everyday practices such as being called up, remaining in the ‘loop’, auditions and ranked substitute lists, and throwing oneself on the bicycle to get the job done. In addition, it explores how they *relate* to these practices by reflecting on their career status, the dynamics of the industry, ways to improve their prospects, and how they navigate everyday practices. Through these social practices and interactions, freelancers both reproduce and negotiate the rules of the game.

Being ‘called up’

In this section, the social practice of being called about gigs and engagements is examined. It is understood as part of the relational conditions of work, with implications for how freelancers work and live, as well as how they experience their situations and perceive their options (c.f. Bourdieu, 1995).

For example, freelancer Malin describes receiving numerous calls regarding gigs and engagements as confirmation that her career is functioning well, with commitments secured at least six months in advance serving as a positive indicator. Moreover, the necessity of choosing between offers, rather than being able to accept them all, signals that she has attained a certain degree of privilege. Malin discusses this situation with pride, joy, and relief:

[I] was quite *called* by the orchestras, around the country, so that suddenly I couldn’t say yes to everything but had to sort of choose. (Malin)

This hiring procedure – via calls about gigs – reflects the relational conditions of work and lifestyle, shaping life in both manifest and subtle ways. To begin with, being called can be understood as a social practice. This practice is governed by ‘golden rules’, which emphasize always being in shape and ready for calls and gigs, and always saying yes rather than no. This has manifest, practical implications, as it requires freelancers to prepare for, plan around, adapt to, and process unpredictability. It entails juggling gigs, employers, and networks, and navigating periods of overwork alongside periods without engagements.

The relational conditions are reflected in the character – and perhaps also the volume – of work that freelancers perform, which differs from that of permanently employed musicians and employers, who do not have to manage the same kind of unpredictability and for whom work can constitute a secure, taken-for-granted base. What further complicates the situation is that freelancers work alongside permanent employees. They share the work but not the conditions. Moreover, permanent employees and employers hold the upper hand, exercising power over hiring, recommendations, agendas, and social interactions.

This creates fertile ground for the reproduction of unequal social order, since freelancers are compelled not only to follow the golden rules of the game to obtain gigs, but also to

embody a professional pride or ethos in managing these conditions. Charismatic ideals appear to contribute to their ability to persevere – living one’s dream, doing something extraordinary – alongside a strong sense of personal responsibility: if one cannot handle it, perhaps one should not be a freelancer (c.f. Bourdieu & Passeron 1977).

Processes of self-regulation emerge as a way of sustaining belief in an industry marked by challenges (c.f. Bourdieu 1998). This may involve making ‘a virtue out of necessity’, as when Malin describes her situation in the quotation above. Tokens of success and privilege are thus processed as confirmation and as sources of hope. Felicia confirms the significance of being engaged for a longer period, stating: “a small stamp of approval [which means] sort of feeling that now I’m a bit of a real musician” (Felicia). The caution embedded in these statements – “a small stamp” and “sort of a feeling” – can be understood as a consequence of the relational conditions, as merits and privileges in this field are perishable for artists, particularly for freelancers.

At the same time, there is a risk that such narratives represent retrospective rationalizations in which necessity is turned into virtue. A dominated position may generate processes of self-regulation in which one adjusts and accepts. Permanent positions are subject to increasingly intense competition, often involving applicants from an international context. It also appears to become more difficult with age, due to ageism. This implies that one may remain a freelancer for an entire career, which some interviewees experience as manageable, while others find it difficult or even overly challenging. In this context, making a freelance career ‘work’ through calls and short-term engagements is established as the most viable alternative for most freelancers.

Making the best of the situation – trying to be called and feeling satisfied with it – can be understood as a way of playing the game. This may function in the short term, but it can also keep freelancers in a dominated position as a flexible buffer in the music industry. At the same time, some attempt to challenge the rules of the game by becoming more independent, investing in their own creative projects, or combining them with other jobs to enhance autonomy. Björn describes the vulnerability involved in waiting for calls, a situation he wishes to move away from:

Many people live a whole life, waiting for a call from [orchestra in city X, orchestra in city Y], etc., but if they haven’t received those calls for a year, it starts to get pretty tough. (Björn).

To summarize, this section demonstrates how the social practice of being called has both manifest and subtle implications for freelancers’ work, shaping how they work and how they feel about their work. The golden rules of the game – to always be in shape and ready for calls and gigs – both motivate freelancers and simultaneously maintain them in a dominated position.

Remaining in the 'loop'

Freelancers manage the relational conditions that entail dependence on receiving calls about gigs and engagements. In this section, the social practice of managing and relating to the associated 'loop' is examined.

As illustrated in the preceding theme, Malin's quotation suggests that securing work and sustaining a career, even six months at a time, can be experienced as sources of joy, pride, and relief. This may be understood as what is desirable about the loop: to be *in* it. At the same time, freelancers are motivated by various risks and difficulties associated with falling out of the loop. According to Maja, it is then difficult to re-enter the loop: "either you're in or you're out, and if you're out then you're really out" (Maja). The difficulties of gaining entry relate to the fact that the natural points of contact diminish outside the gigs. In the worst case, this may also involve an implicit blacklist.

The loop can be understood as an immaterial phenomenon that freelancers both manage and relate to. As such, the loop is surrounded by charismatic notions, on the one hand as something desirable and, on the other, as entailing risks and difficulties that must be avoided and managed (c.f. Bourdieu & Passeron 1977). This becomes particularly significant in light of prior investments of time and energy required to establish oneself within the loop. Maja further describes it as a form of sacrifice that one must make in order to secure a favorable position in the loop: "you have to do a lot of kamikaze gigs to get a good position" (Maja). The loop appears to be associated with a strong sense of purpose, while its management and relational engagement generate social energy that sustains participation in the game, reinforcing adherence to its rules, continued play, and hope (c.f. Threadgold 2018; Scott & Woods 2017; Gustavsson et al. 2012; Alacovska 2018).

In addition, there are notions of the loop as unpredictable; difficult to understand and influence. Freelancers appear to devote substantial energy to attempting to decode the loop—how it functions and what occurs within it. Malin exemplifies how she can observe how those who are highly active and frequently performing may change over time, and the reasons for such shifts are not always evident:

If you happen to fall out of that loop – if they start calling someone else instead – then you disappear from the loop very quickly [...] they've found other favorites [...] and then the contact just vanishes. (Malin)

Malin speaks specifically about the risk of falling out, because "they have found new favorites" (Malin). This reflects the relational conditions that freelancers must navigate, namely dependence on being selected. Malin also mentions the importance of remaining in good standing and being reliant on someone's favorable regard. This also entails costs, in that Malin sometimes feels frustrated by how accommodating and flexible she can be, even when she experiences this as exceeding her own boundaries.

The loop symbolizes the advantage that the industry holds over freelancers, both the manifest difficulties of remaining within it and the subtle difficulties of understanding it and feeling comfortable in it. As in the social practice of being called, it concerns asymmetrical power relations between an active and a passive party, insofar as it is employers

and permanently employed musicians who make the calls, with the power to recommend, assess, hire, and respond. Malin describes the difficulty of influencing one's chances, which was intensified during the pandemic Covid-19 but also reflects the ordinary conditions, where it is a matter of being relevant, current, in the loop:

I've always thought my best strategy is to meet people in person. But that hasn't been possible [during the pandemic], so staying in the loop and maintaining the network – maintaining the network at a distance – that's hard. At one point I contacted the institutions. Just like that, when last spring was so utterly miserable, to say that I still exist. But I don't know if that has any direct effect. There's a greater chance of running into someone by chance on the bike path /ha/. There's a better chance of being called that way than if I send an email. (Malin)

The fact that freelancers devote substantial energy to remaining within the loop, while also reflecting upon it, may be understood as an expression of the relational conditions under which they operate. The heightened vigilance they express in relation to the loop can be interpreted as an instance of a split, composed, or chameleon habitus (Bourdieu 2000a). This, in turn, may be understood as an expression of freelancers' temporary positions: in constant motion, yet without a clearly defined endpoint. It may be understood as continuous social mobility, negotiated by freelancers through both practical and emotional engagement.

To summarize, this section shows how the social practices of staying in shape and prepared for calls and gigs can be linked to charismatic notions of the loop. Remaining within and managing the unpredictable loop can be understood as an expression of relational conditions, reflected in increased vigilance and ongoing efforts to navigate it.

Managing auditions and substitute lists

Freelancers navigate relational conditions that entail a dependence on remaining within the loop. In this section, the social practices of managing and relating to auditions for permanent posts and ranked substitute lists, are explored.

Freelancers describe auditions as a challenge they appreciate and are able to manage. At the same time, this often entails being pushed to their limits, which in the long run may be experienced as overly exhausting. Preparations for auditions are extensive and may involve the long-term refinement of technique and artistry. They may also involve mental training: concentrating on one's own performance, refraining from comparison, and so forth. Isa further emphasizes the importance of practicing the act of auditioning itself:

I've auditioned a lot and do so as much as I can, and I think it's very developmental. I know many people find it very uncomfortable, but I think you should do it, even if you really don't want to. Partly because you should be visible, meet lots of people, travel to auditions and so on [...]. It's a natural part of it, since it's a social job; you have to fit into a group. [...] If you're going to get good at something, you have to practice it. It would be really stupid not to try to get good at auditioning, and never go. Many people

have the attitude that they'll only go when they can win; I think that puts too much pressure on a single occasion. (Isa)

For Isa, preparations are part of a strategic approach aimed at strengthening her chances of securing a permanent position. This simultaneously reflects her broader perspective on what a freelancer needs to live up to: being visible, social, and so on. In this way, her everyday social practice also embodies a 'feel' for the rules of the game (c.f. Bourdieu 1990).

Auditions are associated with intense performance anxiety, as attractive positions are at stake. The pressure lies in performing complex musical works at a high level, in real time. Competition is also experienced as increasing, with more international applicants. Furthermore, the process is perceived as becoming more difficult with age, due to ageism. Agnes suggests that an audition can be compared to a European championship in one's instrument; it is that difficult to win a permanent position. Yet not only the permanent position is at stake, but also the applicant's sense of how things are going.

Auditions accentuate relational conditions: being dependent on the judgment of others. In connection with this, self-regulating processes emerge, as freelancers embody a sense of what they must – not only have to, but also want to – be able to handle (c.f. Bourdieu, 1995, 1998). This is exemplified in the quotation from Isa above, in the preparations she undertakes: keeping in shape, rehearsing audition repertoire, and engaging in mental training. That she also maintains that one should practice doing auditions can be compared to how freelancers manage and relate to the 'loop'.

In connection with auditions, freelancers' sense of how they are doing and of their opportunities appears to be pushed to its limits. They express intense nervous pressure, which contributes to feelings of confusion:

I thought it seemed [as if I wasn't good enough], because I won the audition but didn't get the job, and then it was hard to know what was rumor and what was true, because it seemed [true] (Agnes).

There are further expressions of this, in which the external gaze, in the form of others' judgments, becomes embodied. Felicia describes a similar feeling, in which she experiences herself as a fraud who is pretending, deceiving:

It's really tough, I always feel like a fraud [...] that syndrome called, when you're pretending – I always think I'm fooling people at auditions, I always feel that they'll see it, because I actually don't know anything. [...] It's not at all the same when I freelance, because when I come back to the orchestra as a freelancer it doesn't feel like that. But it's this being judged in some way – it's incredibly inhibiting. (Felicia)

Felicia's feeling can be understood as an expression of a self-regulating process, in which feelings of shame and guilt come to the fore (c.f. Bourdieu 1998). This may be interpreted as an expression of embodied symbolic violence inherent in the situation. Isa exemplifies

how unnatural the situation is, in that it is not actually possible to be oneself, yet it is important to appear confident and calm: “just endure and try not to look nervous”.

Particularly pressing are the extended processes of evaluation that arise if applicants proceed to trial weeks in the orchestra. Paradoxically, this expression of success appears to be experienced as even more pressurizing. Since there are usually multiple candidates undergoing audition weeks across different productions, the process is prolonged, creating a state of limbo – uncertainty about whether one will get the job, whether one will have to move, and so on. Agnes describes this:

Trial weeks are absolutely dreadful, emotionally absolutely dreadful /laughs/. [...] I thought it was a bit too pressured, a pressured situation, because it goes on for so long, it's such a drawn-out process; you're not preparing for one week but at least three weeks, and they're spread out over maybe half a year [...]. Which made it difficult to plan, because you were waiting – if you were to get that job you couldn't move to that place. It was like you were constantly waiting for decisions, half a year at a time. (Agnes)

Another aspect of auditions is that ranked substitute lists also appear to be established in connection with them. That is, even if one does not secure the permanent position, it may lead to temporary engagements. However, in the same way as with the ‘loop’, these ranked lists appear to be complex and unpredictable. According to Maja, these lists are subject to politics and power play, as is much else in freelancers' everyday lives:

It changes [...] then they don't use those audition lists. [...] So I know several people who came first, but they have never worked in the orchestra; they keep calling in others. There are parallel lists somehow. [...] There's a lot of politics and a bit of power play and things like that. I don't know. I try not to think too much about it. (Maja)

To summarize, this section demonstrates how auditions constitute high-stakes occasions. Auditions have a sorting function, not only in manifest ways – who obtains the position – but also in more subtle ways, namely who is able to handle the pressure. Auditions reflect an asymmetrical power dynamic, in which freelancers are not only dependent on the judgments and goodwill of others, but also tend to embody this external gaze.

Throwing oneself onto the bicycle to get the job done

As demonstrated in previous sections, it is crucial for freelancers to remain within the ‘loop’, both in order to secure work and in relation to how they perceive their careers, abilities, and opportunities. This section explores social practices and interactions in relation to managing suddenly arising gigs, for example throwing oneself onto the bicycle and getting the job done. The freelancer's capacity to resolve these sudden engagements, and the manner in which the freelancer is received, may serve a sorting function.

Ulrik recounts what happens when one receives a gig at short notice. One may be sitting at home in the morning warming up on the instrument, receive a call, and then “throw oneself onto the bicycle, arrive just in time for rehearsal”, he explains. Being able, in such

a situation, to feel that one performs the job well entails a positive experience, with the others being eager for him to come:

They might call me when they're in a panic and need someone who can jump in, someone who can do the job well. [...] I've substituted a bit in the X-Orchestra, a dream – then you know if they call half an hour before, 'I don't know if I'll make it', 'but take a taxi'. You arrive just in time and hear the opening of *William Tell*, you unpack the instrument, haven't played a single note [in the morning], sneak in, the first thing might be a solo, maybe you've played it a few times before. You know it might be the only time you get to play with them. But I know I can pick up the instrument and play – that you can *manage*. It might not feel perfect, but I produce a tone. (Ulrik)

Ulrik's narrative demonstrates how situations involving sudden gigs can, on the one hand, function as a constructive exchange between the orchestra and the freelancer. On the other hand, it shows how he is able to reflect upon these situations in a manner that affirms his professional pride and hope. That is to say, it can be understood as part of the work to process such situations – to use or transform them into confirmation. This exemplifies how maintaining *illusio* may be understood as something that both requires maintenance and generates social energy (c.f. Bourdieu 2000b).

Ulrik's account also contains charismatic myths that appear to contribute to a sense that the effort is worthwhile (c.f. Bourdieu & Passeron 1977). This is exemplified in Ulrik's story of being suddenly called in – throwing himself onto his bicycle, into a taxi, or onto a train, arriving just in time, and making an entrance to the grand strains of *William Tell* – a narrative that conveys a sense of adventure, excitement, and strength.

The charismatic dimension, which thus serves a motivating function, also involves the possibility that it may be the dream orchestra calling; and in that case, one may have only a single opportunity, Ulrik explains. In his account, it concerns not only the concrete opportunity but, above all, the experience of playing with the dream orchestra. That is to say, having that experience carries a deeper meaning, connected to the fact that the work is associated with a calling, a lifestyle, and a personal passion. This implies that the work generates considerable joy, while simultaneously entailing downsides in the form of self-exploitation.

The freelancer's capacity to resolve these sudden gigs, and the manner in which the freelancer is received, may thus serve a sorting function. It may lead to a positive confirmation of hope, professional pride, and dignity, or conversely contribute to doubt and ambivalence. In Ulrik's case, the experience appears to culminate in a positive affirmation of his sense of being able to perform the job well: "they might call me when they're in a panic and need someone who can jump in, someone who can do the job well" (Ulrik). This reflects the relational conditions under which freelancers sometimes experience a constructive exchange with employers, and at other times experience themselves as interchangeable. For Ulrik, the overall balance of these experiences seems to result in a sense that the career is functioning; at the very least, there remains a sense of meaning.

As with most examples of the social practices and interactions that freelancers must manage, the outcomes appear potentially divergent. They may either nourish hope within a pressured, elitist working life, or foster doubt when freelancers are subjected to excessive strain. Maja exemplifies a contrasting experience of a gig for which she had prepared, managed reasonably well, yet received no response. In such circumstances, she must struggle more intensely to preserve a sense of hope and professional pride. This may be understood as an example of how the situation's inherent disadvantage – being taken for granted, receiving no feedback, or being treated in a manner perceived as unreasonable – shapes the experience:

Then I was called in [...] ‘can you come in and play *Carmen* in two hours?’ I just said, ‘okay, sure’. I hadn’t played it in a year. Then I went in and did it, and I also played a lot of things I hadn’t played before [...] and it went well. But you receive no feedback at all, and I started thinking that maybe they didn’t know I had been called in only two hours earlier, so I felt I had to mention that I had in fact been called in two hours before, and people just said, ‘okay’. And I played a passage that is very, very difficult [...] and I knew it extremely well, and they seemed puzzled and said, ‘Well, are you playing at all? We can’t hear you’. ‘Yes, I’m playing, but I’m playing with the group’, so it was completely integrated into the ensemble. There are constantly comments like that. (Maja)

In comparison with Ulrik’s narrative above, Maja’s account of being suddenly called in is less hopeful. Rather, it appears to reflect a stark reality, consisting of attempts to maintain a sense of performing the job well while also deserving to be treated well. Such experiences may contribute to feelings of doubt and ambivalence regarding what to believe in and invest in, as Maja exemplifies: “my problem is that I don’t want anything anymore” (Maja). A recurring theme in the analysis concerns the substantial differences that may arise depending on whether one succeeds in sustaining a sense of coherence in one’s career, or whether the demands become too severe. This reflects the relational conditions within which merits and privileges are perishable.

To summarize, this section shows that not only being called and hired matters for freelancers’ sense of how things are progressing. Freelancers sustain and negotiate a sense of hope, professional pride, and dignity, at times under demanding conditions.

You know your worth, sort of, right?

As demonstrated in previous sections, it is crucial for freelancers to remain within the ‘loop’ while also managing auditions, ranked substitute lists, and suddenly arising gigs. This has implications for how freelancers can work, as well as for how they feel about their careers. In this section, I examine how freelancers manage and relate to their careers and to their own sense of worth.

When freelancer Camilla reflects on her work and how things are progressing, she does so with a sense of hope and professional pride. Yet her statement, “You know your worth, sort of, right?”, is multi-layered. It can be interpreted as an expression of integrity and of

knowing her own value, while simultaneously acknowledging that, as a freelancer, she can never be entirely certain – “sort of, right?”. This reflects the relational conditions of freelance work, in which merits and privileges are perishable (c.f. Bourdieu 1995; Nørholm Lundin, 2024a).

Simultaneously, these relational conditions seem to be embodied, manifesting as heightened vigilance – “sort of, right?” – reminiscent of a split, composed, or chameleon habitus (c.f. Bourdieu 1995, 2000a). This type of habitus appears to be present among freelancers as an embodied expectation of their role and position, as well as of the responsibility they assume for managing it. However, there is variation in how habitus is expressed among freelancers, linked to their social background (cf. Bourdieu & Passeron 1977), which is reflected in their experiences, strategies, and work.⁵

Particularly the freelancers Sara and Fredrika, who come from musician families or similar cultural or freelance professions, seem to embody a certain sense of familiarity with this position. A majority of the freelancers come from an educated middle-class background with cultural interests, sometimes also in the context of church music. This manifests in an ambition to strive forward, but also in an ambivalence or unease regarding the precarious working conditions of cultural workers. A few freelancers, Agnes and Maja, come from a farming background and display approaches similar to those of the middle-class children, with the exception of Maja, who expresses a certain surprise about where her interest in music originated, as well as a sense of loneliness in relation to what she experienced as inadequate music professors.

It can be observed that the freelancers appear to embody a split, composed, or chameleon habitus, shaped through music education and professional life, which corresponds to their role and position. This can lead to feelings of ambivalence, dividedness, or unease in the relationship between their role and position, and their professional identity and upbringing. At the same time, adopting a composed or chameleon-like habitus may be naturalized, as it is expected of them.

Their original habitus may either align with their professional habitus, role, and position, or, conversely, generate feelings of ambivalence and unease (cf. Muel-Dreyfus 1985). For example, this may involve, as in Sara’s case, a musical family background and an established career that generates ease and continuity, or, as in Felicia’s case, a more traditional occupational background and an ambivalent relation to a precarious freelance trajectory. This gives rise to processes of self-regulation, in which questions of hope, dreams, dignity, and autonomy are negotiated (c.f. Bourdieu 1998). The majority of the freelancers seem to embody an ambivalence, as they simultaneously express that they are precisely where they want to be in life, yet that the costs are at the limit or too high. Strategies for challenging or stretching the rules of the game may include creating space for their own creative projects, combining freelance work with other jobs, daring to present themselves as who they are, and daring to say no.

The possibility of maintaining a sense of hope and professional pride through personal reflection is significant for the freelancer’s ability to continue. As indicated in Camilla’s quotation above, this may be understood as a form of self-preservation: sustaining one’s own sense of value. For Camilla, this is related to having been able to build a functioning

freelance career, with certain privileges – for example, being a recurring and appreciated contributor in certain contexts, and being able to work locally. Furthermore, it involves a sense of being able to manage the challenges of freelance life, such as planning and coordinating her calendar. Interestingly, she speaks of this as a way of relating to her profession – as a position one adopts, in which one takes one’s profession seriously and consciously relates to risk:

So, it’s kind of a choice you just have to decide to make. Week 11, I’m going skiing, you know. Okay, if you don’t – if you don’t really feel like, ‘I can’t, if I get a call that week from the Philharmonic, I’ll regret it my whole life’. Well, then you shouldn’t schedule a ski trip. [...] You just – you simply have to decide. *Relate* to your profession, you know. (Camilla)

Interestingly, Camilla also speaks of this as a disposition – something a freelancer either possesses or acquires: “one might have that disposition, or one might acquire that disposition” (Camilla). This can be understood as an expression of an embodied feel for the game – not only knowing what one ought to do, but also what one can do, as something one is.

Sara also reflects on how things are going in relation to her ability to manage – through her skills, but also through a kind of disposition. For her, pressure may arise during certain periods, in connection with auditions or phases of heavy workload. Yet the overarching feeling is one of calm, which may be understood as a form of ease. She describes this as an ability to be present in the moment, with a certain composure. An overarching sense of doubt or questioning of her own ability is absent, and thus functions as a counter-image:

I think I’m fairly spared from that, that kind of worry. I can get stressed and nervous in the moment, but not really that overarching feeling of, oh, should I really be doing this, am I good enough for this, can I do this. I don’t think that has to do with having exaggerated self-esteem or being overly self-confident, but more that I’m simply [present] where I am. And I’ve had quite a bit of luck; things have come up that I’ve been able to say yes to. It’s happened fairly naturally; it hasn’t been that I’ve searched and fought like crazy to move forward. I’ve received things that I’ve been able to accept. (Sara)

As mentioned earlier, processes of self-regulation also occur in relation to one’s own sense of responsibility – what one feels one must be able to manage. Sara exemplifies the demands of her career, in which hiring procedures play a significant role: she aims to schedule as many gigs as possible while still maintaining high standards of preparation.

Sometimes if you work a bit too much, the preparation suffers, because you can’t do everything; sometimes it ends up on the edge. It becomes extra intense, and there’s a greater risk of that when you freelance, because you piece together your own schedule, and the basic instinct is to say yes to everything that is physically possible to squeeze in. Sometimes that leads to a feeling – usually when you’re in the middle of it – it’s hard to plan for, because you don’t know; you say yes because you have nothing else at that

moment, and then more things come. [...] Sometimes the sum of the parts becomes a bit too much. (Sara)

The pressure appears to generate processes of self-regulation concerning both Sara's affective experience and what she considers herself obliged to be capable of managing.

Then it's not so enjoyable. I think that's like any job. I haven't felt it that often, but sometimes shorter periods, a week or two, when you think this doesn't feel good – partly that I'm not doing a good enough job because I don't have the possibility to prepare, I'm tired, I'm in a bad mood. I know this is actually fun, but it doesn't feel fun right now. There have absolutely been such periods; it's not a dream all the time to play, but you learn to handle that. (Sara)

What consistently emerges in the interviews is that these reflections ultimately centre on a sense of personal responsibility for managing the demands involved: "it's not a dream all the time to play, but you learn to handle that" (Sara).

Although this article does not explicitly focus on social background, the findings suggest that freelancers' upbringings shape how they manage and relate to their careers, including their sense of self-worth. This may, in turn, contribute to the reproduction of social inequality. Growing up in environments where music, cultural, and freelance occupations are familiar, combined with successful career trajectories – as in the cases of Sara and Felicia – fosters a sense of ease and belonging. Although they emphasize the hard work involved, their narratives are characterized by optimism and confidence in the future. Their strategies focus on sustaining, expanding, and creatively developing careers that are already functioning well.

By contrast, a more traditional upbringing, combined with careers that are precarious, still in an establishment phase, or marked by difficulties securing sufficient gigs – as in the cases of Felicia, Louise, Agnes, and Maja – reproduces a social order in which managing unease and ambivalence requires considerable effort. Although they express a strong commitment to and love for their work, their narratives reveal a persistent tension regarding the conditions of freelance employment. Their strategies reflect both a determination to persevere and an effort to create greater balance and stability in their lives.

In summary, this theme shows that when freelancers reflect on their value – their abilities, their disposition – this can be understood as an expression of self-regulating processes. Here, freelancers both maintain and negotiate their position in the game, which is mediated by their habitus.

Conclusions and discussion

Returning to the quotation from the interviewee Camilla – "You know your worth, sort of, right?" – knowing one's value appears crucial for freelancers. To begin with, this form of confidence, in relation to one's own career and abilities, is required to perform convincingly during engagements and performances. In addition, occupational pride, hope, and dignity are essential in order to be able to sustain a career.

A recurring theme in the interviews is that freelancers engage extensively in reflection on their careers – how they are progressing, their abilities, and their opportunities. These reflections, in turn, revolve around being able to play the freelance music game, not least managing hiring procedures and their broader implications for work and lifestyle. Because they are freelancers, this becomes a central part of their work. How these hiring procedures are handled have consequences not only for concrete opportunities but also for how the situation is experienced subjectively.

On the one hand, this concerns, in a more concrete sense, the ability to *manage* hiring procedures, not least the ‘golden rules’ of the game: always being ready and in shape for performances. It also involves managing nervous pressure and power dynamics in connection with auditions and suddenly arising gigs, as well as juggling multiple engagements, employers, and complex scheduling arrangements. On the other hand, it concerns, in a more subtle sense, the ability to *relate* to these rules of the game: to maintain a sense that one’s career is functioning and that one is made of the right material for it. It entails decoding the industry and finding ways to influence one’s chances, as well as processing one’s experiences.

At the same time, this sense of value – how one’s career is progressing, one’s abilities and opportunities – appears to be under constant negotiation in everyday social practices and interactions, not least within hiring procedures, where freelancers are pushed to their limits, sometimes beyond them. This is related to the relational conditions characterizing artists and freelancers in particular, as merits and privileges are highly temporary. Hiring procedures bring this to a head, as much is at stake. In this situation, they are dependent on being selected, hired, contacted, and recommended by others.

These rules of the game are embodied by freelancers in the form of increased vigilance, expressed through a split, composed, or chameleon-like habitus that corresponds to their role and position. In connection with everyday social practices and interactions, processes of self-regulation take place – of beliefs, hopes, occupational pride, and sense of dignity. There are also ongoing negotiations regarding whether the work is worth the effort.

The rules of the game are both embedded in taken-for-granted structures and embodied in freelancers’ willingness to live up to them. Freelancers’ embodied mastery of these rules – feeling capable, willing, and obliged to comply – enables participation while simultaneously reinforcing a dominated position. Because the rules exert a firm grip, they are largely reproduced in practice. Yet there are indications that freelancers attempt to stretch or challenge them by creating space for personal creativity, interpretative autonomy, close collaborations, or by asserting individuality – for instance, by declining certain engagements or securing alternative forms of employment. This suggests that *illusio* may be renegotiated, mainly at the individual level.

Overall, freelancers emerge as practitioners of resilience, adept at managing complexity out of both necessity and aspiration. As flexible forms of employment become increasingly prevalent, their experiences offer important insights. At the same time, their working conditions require improvement, as expectations often appear boundless. It is crucial to look beyond the composed exterior, which may conceal the embodied demands, aspirations, and sacrifices underpinning continued participation.

Anna Nørholm Lundin, Associate professor of education. Affiliation: Department of Education, Stockholm.
E-mail: anna.norholm.lundin@edu.su.se

Notes

- ¹ For freelance musicians, this may involve managing an ongoing freelance career that is not entirely voluntary, depending on how their careers have developed after an initial period of establishment.
- ² See previous publications: Nørholm Lundin 2022a–b, 2024a.
- ³ Since the transition between education and work is often fluid, as many combine studies with paid work or take breaks from studies due to temporary positions, the period of years of work is indicated in approximate terms.
- ⁴ Sources: The professional Orchestral Music in Sweden (governmental report, SOU 2006, 34); Ett år med pandemin [One year with the pandemic] (report from Swedish Agency for Cultural Policy Analysis, 2021); description of occupations at union Saco's homepage (2021); personal contact with union Symf (2021).
- ⁵ The aim of the study is not to provide a comprehensive analysis of freelancers' social backgrounds, although it is relevant here to highlight certain tendencies. In brief, the backgrounds can be summarized as follows, based on parents' occupations and lifestyles: musicians or other cultural/freelance professions (Sara, Fredrika); middle-class backgrounds with higher education and cultural interests, sometimes including church affiliation (Louise, Felicia, Malin, Björn, Ulrik, Dora, Camilla, Hanna); and agricultural or rural upbringings (Agnes, Maja).

References

- Aarseth, H., Layton, L., & Nielsen, H. B. (2016). Conflicts in the habitus: the emotional work of becoming modern. *The Sociological Review*, 64(1), 148-165.
- Abrahams, J., & Ingram, N. (2013). The Chameleon Habitus: Exploring Local Students' Negotiations of Multiple Fields. *Sociological Research Online*, 18(4), 213-226.
<https://doi-org.ezp.sub.su.se/10.5153/sro.3189>
- Alacovska, A. (2018) Informal creative labour practices: a relational work perspective. *Human Relations*, 71(12), 1563–1589.
- Alacovska, A. (2019). 'Keep hoping, keep going': Towards a hopeful sociology of creative work. *The Sociological Review*, 67(5), 1118-1136.
<https://doi.org/10.1177/0038026118779014>
- Alacovska, A., Bucher, E., & Fieseler, C. (2022). A Relational Work Perspective on the Gig Economy: Doing Creative Work on Digital Labour Platforms. *Work, Employment and Society*, 38(1), 161-179.
<https://doi.org/10.1177/09500170221103146>
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *Logic of Practice*. London: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1995). *Praktiskt förnuft*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, P. (1996). *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1998). *Manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, P. (2000a). *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2000b). *Konstens regler*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J.-C., & Passeron, J.-C. (1991). *The craft of sociology: Epistemological preliminaries*. Walter de Gruyter.
- Brzozowska, B., & Galuszka, P. (2023). Building performance capital during hard lockdown: Insights from the ESNS 2021 virtual-only showcase festival. *Poetics*, 96, 101758.
- Butler, N., & Stoyanova Russell, D. (2018). No funny business: Precarious work and emotional labour in stand-up comedy. *Human Relations*, 71(12), 1666-1686.
- Cinque, S., Nyberg, D., & Starkey, K. (2020). 'Living at the border of poverty': How theater actors maintain their calling through narrative identity work. *Human Relations*, 74(11), 1755-1780.
<https://doi.org/10.1177/0018726720908663>
- Christiaens, T. (2020). The entrepreneur of the self beyond Foucault's neoliberal homo oeconomicus. *European Journal of Social Theory*, 23(4), 493-511.
- Coe, R., Waring, M., Hedges, L. V., & Arthur, J. (2017). *Research Methods & Methodologies in Education*. Sage.
- Comunian, R., & England, L. (2020). Creative and cultural work without filters: Covid-19 and exposed precarity in the creative economy. *Cultural Trends*, 29(2), 112-128.
<https://doi.org/10.1080/09548963.2020.1770577>
- De Peuter, G. (2011). Creative economy and labor precarity: A contested convergence. *Journal of communication inquiry*, 35(4), 417-425.
- Edling, M., & Börjesson, M. (2008). Om frihet, begåvning och karismatiskt lärande inom den högre bildkonstnärliga utbildningen. *Praktiske Grunde. Tidskrift for kultur-og samfundsvitenskap*, 1, 66-93.
- Edling, M. (2012). Det naturliga broderskapet: professorstillsättningar vid Kungl. Konsthögskolan under 1980-talet. In: Martin Gustavsson, Mikael Börjesson, Marta Edling (ed.), *Konstens omvända ekonomi: tillgångar inom utbildningar och fält 1938-2008* (pp. 305-342). Göteborg: Daidalos.
- Everts, R., Hitters, E., & Berkers, P. (2022). The working life of musicians: mapping the work activities and values of early-career pop musicians in the Dutch music industry. *Creative Industries Journal*, 15(1), 97-117.
- Flisbäck, M. (2014). Making play or playing the game? On the question of a "cleft habitus" at the doorway to the art field. *Qualitative Sociology Review*, 10(4), 52-67.

- Franklin, A., & Tranter, B. (2022). Places of belonging, loneliness and lockdown. *Thesis Eleven*, 172(1), 150-165.
- Friedman, S. (2016). Habitus clivé and the emotional imprint of social mobility. *The Sociological Review*, 64: 129-147.
<https://doi-org.ezp.sub.su.se/10.1111/1467-954X.12280>
- Gandini, A. (2018). Labour process theory and the gig economy. *Human Relations*, 72(6), 1039-1056. <https://doi.org/10.1177/0018726718790002>.
- Gill, R., & Pratt, A. (2008). In the social factory? Immaterial labour, precariousness and cultural work. *Theory, culture & society*, 25(7-8), 1-30.
- Gustavsson, M., Börjesson, M., & Edling, M. (2012). *Konstens omvända ekonomi: Tillgångar inom utbildningar och fält, 1938–2008*. Daidalos.
- Heaney, J. G. (2025) (Un)Fixing habitus: affective transactions and the becoming body, *Distinktion: Journal of Social Theory*, 26:3, 381-400,
DOI: 10.1080/1600910X.2023.2228498
- Hillcoat-Nallétamby, S. & Phillips, J. E. (2011) Sociological ambivalence revisited. *Sociology* 45 (2):202—217.
<https://doi.org/10.1177/0038038510394018>
- Holt, L. (2008) Embodied social capital and geographic perspectives: performing the habitus. *Progress in Human Geography* 32 (2):227—246.
<https://doi.org/10.1177/0309132507087648>
- Ivemark, B. & Ambrose, A. (2023). From doxic breach to cleft habitus: affect, reflexivity and dispositional disjunctures, *British Journal of Sociology of Education*, 44:5, 944-961. DOI: 10.1080/01425692.2023.2209286
- Kingsbury, H. (2010). *Music talent & performance: Conservatory cultural system*. Temple University Press.
- Mackenzie, E., & McKinlay, A. (2020). Hope labour and the psychic life of cultural work. *Human Relations*, 74(11), 1841-1863.
<https://doi.org/10.1177/0018726720940777> (Original work published 2021)
- McNay, L. (2009). Self as enterprise: Dilemmas of control and resistance in Foucault's The Birth of Biopolitics. *Theory, culture & society*, 26(6), 55-77.
- McRobbie, A. (2016). Towards a sociology of fashion micro-enterprises: Methods for creative economy research. *Sociology*, 50(5), 934-948.
- Morgan, G.; Wood, J.; Nelligan, P. (2013) Beyond the vocational fragments: creative work, precarious labour and the idea of 'flexploitation'. *The Economic and Labour Relations Review* 24 (3):397—415.
<https://doi.org/10.1177/1035304613500601>
- Muel-Dreyfus, F. (1985) Utbildning, yrkesförväntningar och grusade förhoppningar. In Broady, D. (eds.). *Kultur och utbildning – om Pierre Bourdieus sociologi*. UHÅ FoU Skriftserie.
- Nørholm Lundin, A. (2022a). "Where is your fixed point?" Dealing with ambiguous freelance musician careers. *Cultural Trends*, 32(3), 231-246.
- Nørholm Lundin, A. (2022b). A life without a plan? Freelance musicians in pandemic limbo. *Emotion, Space and Society*, 45, 100924.

- Nørholm Lundin, A. (2024a). And now everything is supposed to be like normal again – just like that?! *Sociologisk forskning*, 61(2).
<https://doi.org/10.37062/sf.61.25548>
- Nørholm Lundin, A. (2024b). Vad betyder det att öva?: Socialisation av tro, kropp och själ i musikers och yogalärares övning. *Praxeologi-et kritisk reflektivt blick på sosiale praktikker*, 6.
- Probyn, E. (2004). Shame in the Habitus. *The Sociological Review*, 52(2_suppl), 224-248. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2005.00533.x>
- Räsänen K. & Kauppinen, I. (2020). Moody habitus: Bourdieu with existential feelings. *Theory Soc Behav*. 2020; 50: 282–300. <https://doi.org/10.1111/jtsb.12234>
- Sapiro, G. (2015). Habitus: History of a Concept. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2015, volume 10, pages 484-489. Gale eBooks.
- Scharff, C. (2016). The psychic life of neoliberalism: Mapping the contours of entrepreneurial subjectivity. *Theory, culture & society*, 33(6), 107-122.
- Scott, M., & Woods, C. (2024). ‘Burnt out by all the exploitation’: Involved labour in creative fields. *Journal of Sociology*, 61(3), 430-446.
<https://doi.org/10.1177/14407833241282096>
- Scheer, M. (2012). Are emotions a kind of practice (and is that what makes them have a history)? A Bourdieuan approach to understanding emotion. *History and theory*, 51(2), 193-220.
- Silva, E. B. (2016). Unity and fragmentation of the habitus. *The sociological review*, 64(1), 166-183.
- Suanet, B., & Aartsen, M. (2025). Linking life course theory to multi-level explanations of loneliness: Towards a sociology of loneliness. In: *Macro Social Influences on Loneliness in Later Life: Towards a Better Understanding of the Loneliness Paradox in Europe* (pp. 321-343). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Swidler, A. (1986). Culture in action: Symbols and strategies. *American sociological review*, 273-286.
- Threadgold, S. (2018). Creativity, precarity and illusio: DIY cultures and ‘choosing poverty’. *Cultural Sociology*, 12(2), 156-173.
- Wacquant, L. J. (2006). *Body & soul: Notebooks of an apprentice boxer*. Oxford University Press.
- Quinn, J. M.; Freeland, R. E.; Rogers, K.B.; Hoey, J., Smith-Lovin, L. (2023). How Cultural Meanings of Occupations in the U.S. Changed During the Covid-19 Pandemic. *Am Behav Sci*, 67(1):125-147. doi: 10.1177/00027642211066041.

Forhandlinger af krop, sundhed og smag på Femø Kvindelejr

Forskydninger i kropsliggjort smag mellem
dominerende og afgrænsede sociale rum

Katrine Vraa Justenborg

Abstract

Negotiating Body, Health, and Taste at Femø Women's Camp: Shifts in Embodied Taste between Dominant and Bounded Social Spaces.

This article is based on a revised version of my master's thesis defended in 2018. It examines how ideals of body and health are negotiated and made meaningful among women participating in Femø Women's Camp (*Femø Kvindelejr*) between 2013 and 2018, with particular attention to the camp's separatist social space. The analysis draws on Pierre Bourdieu's concepts of field, capital, and habitus, supplemented by Kristian Larsen's notion of health capital. Based on nine qualitative interviews, the article explores how health is articulated and practiced across everyday life and the camp context. The analysis shows that bodily markers and health practices associated with lesbian identity or norm-challenging positions often carry low legitimacy in everyday fields, while acquiring high symbolic value within the camp. Femø Women's Camp thus functions as a bounded social field in which health ideals are renegotiated and inequalities temporarily recoded, while simultaneously reproducing field-specific hierarchies.

Keywords

Body, Taste, Health Capital, Femø Kvindelejr, Femø Women's Camp, Field

Introduktion

I de seneste årtier er kroppen blevet et centralt omdrejningspunkt for sociale differentieringer, moralske vurderinger og politiske kampe (Lupton 2013; Larsen 2021). Sundhed bliver på den måde ikke blot et spørgsmål om fravær af sygdom, men gøres til et individuelt ansvar og et kropsligt kulturelt ideal, der knyttes tæt til forestillinger om det gode liv,

selvkontrol og trivsel (Lehn-Christiansen et al. 2016; Justenborg 2023). Denne udvikling har intensiveret koblingen mellem krop, sundhed og social position, hvor bestemte kropslige udtryk og praksisser tillægges større værdi og legitimitet end andre. I den forstand fungerer kroppen som et centralt medium for social differentiering og ulighed (Bourdieu 1984; Skeggs 1997), og derfor mere sjældent som en objektiv indikator for sundhed.

Samtidig har de seneste års offentlige debatter om kropspositivitet,¹ kropsneutralitet,² ”skinny is back”³ og sociale mediers påvirkning af kropsidealer⁴ eksemplificeret, at idealer om sundhed og krop ikke virker ens for alle, men rammer forskelligt afhængigt af køn, seksualitet, social klasse og adgang til ressourcer (Justenborg & Landis 2024; Aamann & Erlik 2023; Larsen & Sodemann 2023; Marmot & Wilkinson 2006). Selvom kropspolitiske aktører forsøger at udfordre snævre forestillinger om den ”sunde” og ”rigtige” krop – fx i kraft af kropspositivisme – udfolder disse modkampe sig ikke i et magtfrit rum. De foregår tværtimod inden for sociale felter med dominerende logikker, hierarkier og kapitalformer, hvoraf nogle kroppe lettere end andre kan omsætte kroppens fremtoning til symbolsk værdi. De seneste års udbredelse af farmakologiske vægttabsbehandlinger som Ozempic og Wegovy aktualiserer yderligere sundhedens rolle som en socialt differentierende ressource. Disse behandlinger synliggør, hvordan adgang til den ”rigtige” krop i stigende grad forudsætter økonomisk kapital, medicinsk legitimitet og sundhedsfaglig anerkendelse. Sundhed fremstår dermed ikke alene som et spørgsmål om livsstil, men som et investeringsfelt, hvor bestemte kroppe kan optimeres og derved give adgang til symbolsk værdi, mens andre fortsat marginaliseres. Denne udvikling understreger, hvordan sundhed fungerer som en form for kapital, der både kan akkumuleres og virke ekskluderende, og hvordan ulighed i praksis i stigende grad materialiseres gennem kroppen, og kun i begrænset omfang handler om medicinsk sundhed. Denne form for kapital kan med en Bourdieu-inspireret optik benævnes *sundhedskapital* (jf. Larsen 2021).

Set i dette lys bliver separatistiske rum som Femø Kvindelejr analytisk interessante, idet de tilbyder midlertidige alternativer til dominerende sundheds- og kropsidealer. Som Brædder (2021) skriver i bogen *Femø*, forsøgte lejren tilbage i 1970’erne at gøre op med tidens skønhedsideal:

Kvindekroppen skulle erobres som kvinders ejendom. Som led i deres tanker om kvindefrigørelse arbejdede rødstrømpebevægelsen med, at kvinder skulle lære at værdisætte sig selv som kvinder. Den øgede selvbevidsthed gjaldt også deres kroppe. Dyrkelsen af den naturlige krop på kvindelejren kan derfor ses som et led i at tilegne sig og acceptere kroppen og sig selv (Brædder 2021: 19).

På den måde var lejrens formål altså at forskyde kropslige udtryk og sundhedspraksisser, som i andre sociale – og mere dominerende – felter forbindes med lav symbolsk værdi.

Femø Kvindelejr kort fortalt

Artiklen tager sit udgangspunkt i et separatistisk socialt rum, nemlig Femø Kvindelejr. Lejren blev etableret i 1971 i forlængelse af den danske rødstrømpebevægelse og fungerede fra begyndelsen som et politisk frirum for kvinder. Lejren afholdes hver sommer på Femø,

en mindre ø nord for Lolland, hvor deltagerne midlertidigt bor i en teltlejr, ofte en uge ad gangen, organiseret omkring fællestelte, praktiske arbejdsopgaver (som madlavning, opvask, toilettømning og børnepasning), fællesmøder, fællessang og sociale aktiviteter. Femø Kvindelejr blev oprindeligt tænkt som et midlertidigt minisamfund, hvor kvinder kunne skabe fællesskaber uden om det omgivende samfunds kønnede hierarkier, normer og forventninger (Brædder 2010; 2021; Wikman 2014). Et centralt udgangspunkt var ønsket om at synliggøre kvinders erfaringer og perspektiver, som oplevedes som fraværende i både historiefortællinger og samfundsliv. Kropslighed spillede her en væsentlig rolle, idet kvindekroppen blev forstået som et politisk og kulturelt omdrejningspunkt snarere end som et objekt for disciplinering (Brædder 2010; 2021).

Lejrens tidlige år var præget af eksplicite politiske projekter, hvor kollektive arbejdsformer, fælles beslutningsprocesser og kropslig frigørelse, herunder nøgenhed, indgik som centrale praksisser (Brædder 2021). Disse praksisser fungerede både som kritik af en mandsdomineret og heteronormativ samfundskultur og som forsøg på at skabe alternative måder at være kvinde på. Samtidig var lejren fra begyndelsen tænkt som et åbent rum, hvor kvinder på tværs af alder, social klasse og økonomiske forudsætninger kunne deltage (Brædder 2010).

Kvindebevægelsens og feminismens historiske udvikling afspejles desuden i lejrens forandringer over tid. Selvom de fysiske rammer og en række praksisser fortsat trækker tråde tilbage til lejrens tidlige år, har Femø Kvindelejr gennemgået sociale og kulturelle forskydninger. Brædder (2021) peger på en forskydning mod mere individualiserede deltagelsesformer, når hun beskriver, hvordan lejren fra 1990'erne fik en organisering, der i højere grad er påvirket af deltagernes individuelle ønsker. Teltgrupperne forsvandt som struktur for lejrens praktiske og politiske arbejde, og deltagerne kunne dermed selv vælge, hvor de ville sove, hvilke workshops de ville deltage i, og hvordan de ville indgå i lejrens praktiske opgaver (Brædder 2021). Det individualiserende aspekt kan desuden ses i, at der i år 2000 blev indført muligheden for at sove i eget telt frem for i fælles sovetelte.⁵

I den periode hvor data til dette studie blev indsamlet (2017–2018), fremstod lejrens fællesskab i højere grad forskudt mod det ferieorienterede frem for det politiske, idet politiske projekter ikke nødvendigvis var det primære omdrejningspunkt for deltagelsen. Det er derfor væsentligt at præcisere, at artiklen ikke undersøger lejrens aktuelle praksisser, og at dele af analysen kan afspejle en tidligere periode i lejrens udvikling. Siden dataindsamlingen har Femø Kvindelejr desuden ændret sine retningslinjer for, hvem der har adgang til lejren. Disse ændringer kan have betydning for, hvordan krops- og sundhedsidealer forhandles og praktiseres aktuelt i lejrens rum. I dag er kønspolitikken for lejren mere inkluderende, idet alle kvinder og nonbinære personer med et lige cpr-nummer eller med F eller X angivet i deres pas er velkomne. Drengébørn har fortsat adgang til lejren frem til det fyldte 12. år, hvilket også var gældende i den periode, hvor det empiriske materiale blev indsamlet.⁶

Lejren afvikles fortsat over sommeren i tematiserede uger og organiseres af deltagerne selv gennem kollektive arbejdsopgaver, fællesmøder og sociale aktiviteter.

Teori

Teoretisk tager artiklen afsæt i Pierre Bourdieus relationelle sociologi, hvor hans begreber forstås som indbyrdes forbundne og gensidigt konstituerende. Med begreberne *felt*, *kapital*, *habitus* og *smag* som afsæt for analysen undersøger artiklen, hvordan krop og sundhed både formes af og former sociale forhold. Sundhed forstås således ikke som en entydig eller objektivt defineret størrelse, men som noget, der får betydning gennem sociale praksisser, smagsdomme og forhandlinger i konkrete sociale rum.

”At tænke i felter er at tænke relationelt”, som Bourdieu formulerer det i *Refleksiv sociologi* (Bourdieu & Wacquant 1996: 84). Et felt skal ifølge Bourdieu & Wacquant (1996) forstås som et socialt rum bestående af relationer mellem positioner, hvor både aktører og institutioner kan indtage positioner, og hvor disse positioner kun eksisterer i kraft af de bindinger, der findes mellem dem. Et felt kan således ikke reduceres til en fysisk lokalitet, men må forstås som en afgrænsning af det sociale rum med særlige logikker, normer og krav, der adskiller sig fra andre felter. I artiklen anvendes feltbegrebet som en analytisk baggrund til at forstå deltagernes smagspræferencer i henholdsvis deres hverdagsliv og på Femø Kvindelejr. Deltagernes hverdagsliv betragtes som sammensat af flere subfelter, idet de i deres levede liv agerer i flere overlappende sociale rum. Femø Kvindelejr analyseres derimod som et mere afgrænset socialt rum, hvor særlige kropslige praksisser udfoldes, og hvor bestemte kapitalformer aktiveres og får værdi.

Ifølge Bourdieu (1984) er en aktørs position i et felt tæt forbundet med smag, hvor smag kan forstås som socialt formede præferencer, der er knyttet til bestemte positioner og livsstile. Smagspræferencer er derfor ikke udelukkende baseret på individuelle valg, men formes inden for de mulighedsrum, som er tilgængelige for aktøren. Præferencer for bestemte former for smag konstituerer samtidig afsmag over for andre smagsformer. Hos Bourdieu er smag således ikke blot et spørgsmål om individuelle præferencer, men også en måde, hvorpå sociale forskelle markeres, legitimeres og kropsliggøres (Bourdieu 1984). Når en aktør giver udtryk for bestemte smagspræferencer, her i relation til sundhed, kan det fortolkes som udtryk for, at aktøren er skrevet ind i et felt, hvor bestemte forståelser af sundhed har værdi. Smag og afsmag anvendes derfor som analytiske begreber til at identificere mønstre og variationer i de medvirkendes livsstile og sundhedsidealer. Smag har desuden afsæt i habitus, forstået som kropsliggjorte dispositioner formet gennem historiske socialiseringsprocesser. Habitus gør det muligt at forstå, hvordan bestemte forståelser af sundhed kan opleves som naturlige eller selvfølgelige, selvom de er socialt formede.

Kapitalbegrebet anvendes i artiklen til at analysere, hvilke ressourcer der har afsætningsværdi i de pågældende sociale rum (jf. Bourdieu 1990). For at analysere sundhed som en kropsligt forankret og socialt differentierende praksis inddrages Kristian Larsens begreb *sundhedskapital* (jf. Larsen et al. 2013; Larsen et al. 2020a; Larsen et al. 2020b) som et analytisk blik, der informerer analysen, men som ikke analyseres direkte. Sundhedskapital kan overordnet forstås som kropsliggjorte ressourcer, der bringes i spil, når aktører søger at opretholde eller forbedre deres position i sociale felter (Larsen et al. 2020a). Begrebet er med til at kaste lys over, hvordan investeringer i kroppen både er socialt differentierede og differentierende, og hvordan arbejde *med* og *på* kroppen kan bidrage til at stabilisere eller optimere en social position, enten mere overordnet eller inden for afgrænsede sociale rum.

I artiklen anvendes sundhedskapitalbegrebet med andre ord som afsæt for at forstå, hvordan sundhed som kropsliggjorte værdier og smagspræferencer tillægges betydning af deltagerne på Femø Kvindelejr. Sundhed forstås dermed ikke som en objektiv eller entydig størrelse, men som noget, der formes gennem deltagerne kropslige praksisser og smagsdomme i relation til det sociale rum, lejren udgør.

Bourdieu's begreber anvendes relativt deduktivt for at afprøve deres analytiske anvendelighed til at belyse ligheder og forskelle i deltagerne kropslige praksisser og sundhedsorienteringer. Analysen undersøger desuden, hvordan disse formes i spændingsfeltet mellem deltagerne hverdagsliv og lejrens separatistiske kontekst.

Metode

Det empiriske materiale til denne artikel består af otte individuelle interviews med deltagere fra Femø Kvindelejr, som alle har deltaget på lejren mindst én gang i perioden 2013-2018.⁷ Interviewene blev gennemført i årene 2017-2018 og var metodisk inspireret af den sokratiske interviewform, hvor samtalen drives frem gennem åbne dialoger, fælles undren og en systematisk afprøvning af det, der ellers fremstår som selvfølgeligt (jf. Hansen 2015). Denne interviewform er valgt, fordi den muliggør en undersøgende og reflektiv samtale, hvor både interviewpersonens og forskerens forståelser bringes i spil og gøres til genstand for kritisk afprøvning. Det sokratiske interview har i denne sammenhæng vist sig særligt velegnet, idet jeg selv har deltaget på Femø Kvindelejr siden 1994, og dermed indtager en position som både insider og forsker. I stedet for at forsøge at neutralisere denne position har interviewformen gjort det muligt at jeg aktivt har kunnet inddrage mine egne erfaringer og refleksioner som analytiske ressourcer i interviewet (jf. Hansen 2015). Gennem dialogisk udforskning har jeg kunnet udfordre, nuancere og problematisere interviewpersonernes fortællinger, samtidig med at mine egne antagelser løbende er blevet sat på spil.

I udførelsen af de sokratiske interviews har jeg været inspireret af det metodiske princip, som Bourdieu betegner som *det dobbelte brud*. Princippet indebærer, at forskeren kontinuerligt må være opmærksom på – og aktivt bryde med – både feltets og egne forståelseskategorier (Bourdieu 2005). Det dobbelte brud udspiller sig, ifølge Bourdieu (2005), som to parallelle og gensidigt afhængige processer, hvor forskeren dels skal bryde med umiddelbare og ofte naturaliserede forståelser af praksis, og dels bryde med forskerens egne prækonstruktioner og kropsligt indlejrede erfaringer med feltet. Det sokratiske interview kan således forstås som et konkret metodisk greb, hvor det dobbelte brud operationaliseres i selve interviewsituationen. Gennem vedvarende spørgsmål, undren og afsøgning af alternative fortolkninger skabes der afstand til det selvfølgelige – både for interviewpersonerne og for forskeren selv. Mit forudgående kendskab til lejren har i den forstand både udgjort en potentiel metodisk udfordring og en analytisk ressource. Som Bourdieu (2005) påpeger, må forskeren foretage et brud med de dybe og ofte ubevidste følelsesmæssige investeringer i undersøgelsesgenstanden, hvilket ofte er de investeringer, som netop har motiveret interessen for det undersøgte.

Oprindeligt blev spørgeskemadata også indsamlet i forbindelse med specialet, men dette er fravalgt for at sikre analytisk dybde og et mere fokuseret artikelbidrag. I forbindelse med gennemførelsen af interviewene har alle informanter givet mundtligt informeret samtykke

til deltagelse og er blevet oplyst om, at deres anonymitet sikres i den efterfølgende vidensproduktion. Anonymitet vurderes som særligt væsentlig, idet genstandsområdet er relativt afgrænset, og flere af deltagerne kender hinanden, hvilket øger risikoen for genkendelse. Af hensyn til dette ansvar har jeg foretaget en omfattende anonymisering, herunder udeladelse af navne, relationer, bopæl, alder, geografisk tilhørsforhold samt konkrete oplysninger om deltagelsestidspunkter på Femø Kvindelejr. Derudover er dele af det empiriske materiale og visse analyser udeladt i denne artikel, for at styrke informanternes anonymitet yderligere.

Analysen er gennemført som en teoretisk informeret læsning af interviewmaterialet med afsæt i Bourdieus begreber om felt, habitus, kapital, smag og afsmag samt begrebet sundhedskapital. Materialet er læst med fokus på, hvordan deltagerne beskriver kropslige praksisser, sundhedsforståelser og smagspræferencer på tværs af hverdagslivets sociale rum og lejrens separatistiske rum.

For læsevenligheds skyld betegnes informanterne som samlet gruppe fremadrettet i artiklen som *Femø-deltagere*. Betegnelsen refererer udelukkende til de interviewede og ikke til alle nuværende eller tidligere deltagere på lejren. Betegnelsen anvendes ikke som en kønnet kategori, idet alle de medvirkende identificerer sig som kvinder. Køn forstås i artiklen som en socialt og kulturelt foranderlig kategori, og analysen tager ikke sigte på at fastlægge informanternes kønsidentifikation i forhold til lejrens adgangs-anvisninger. Fokus er i stedet rettet mod de kropslige erfaringer og praksisser, som de forskellige Femø-deltagere bringer i spil, når de tager del i lejrens sociale rum.

Tabel 1: Medvirkende Femø-deltagere og udvalgte kategoriseringer på undersøgelsestidspunktet.

Deltager	Alders gruppe	Uddannelses niveau	Beskæftigelses situation	Deltagelse på Femø Kvindelejr	Seksuel orientering	Køn
A	Yngre voksen	Videregående udd.	Studerende	Førstegangsdeltager	Aseksuel	Kvinde
B	Midt i livet	Erhvervsudd.	Uden for arbejdsmarkedet	Mange år	Homoseksuel	Kvinde
C	Midt i livet	Videregående udd.	I arbejde	Mange år	Homoseksuel	Kvinde
D	Yngre voksen	Videregående udd.	I arbejde	Flere år	Homoseksuel	Kvinde
E*	Midt i livet	Videregående udd.	I arbejde	Flere år	Homoseksuel	Kvinde
F	Yngre voksen	Kreativ/teknisk udd.	Uden for arbejdsmarkedet	Mange år	Biseksuel	Kvinde
G	Yngre voksen	Mellemlang udd.	Studerende	Førstegangsdeltager	Heteroseksuel	Kvinde
H	Ung	Ungdomsudd.	Studerende	Førstegangsdeltager	Queer	Non-binær
J	Ældre	Videregående udd.	Pensionist (delvist aktiv)	Mange år	Homoseksuel	Kvinde

**Af analytiske grunde indgår interviewet med deltager E ikke i denne artikel, da det ikke belyser de tematiske, som analysen fokuserer på.*

Kropslige investeringer og hverdagsliv

I Femø-deltagernes hverdagsliv fremstår krop og sundhed som gennemgående orienteringspunkter, der på forskellig vis får betydning for, hvordan personer aflæses, vurderes og praktiserer deres liv. Krop og sundhed fremtræder ikke alene som individuelle anliggender, men som noget, der kontinuerligt forhandles i relation til de sociale felter, deltagerne bevæger sig i.

I interviewene fremgår det, hvordan materielle kropslige valg, herunder forhandlinger om hår og påklædning, indgår som en del af deltagernes kropslige arbejde i hverdagen. Deltager C beskriver, hvordan hendes udseende har været genstand for løbende forandringer over tid:

Mit udseende, det har skiftet sådan meget, alt efter hvad jeg sådan har lyst til. Og der er jo nogen, de ser rigtig meget ud på den samme måde i rigtig mange år, og jeg har sådan skiftet meget med langt og så kort hår, og tøjstil og sådan noget, ikke? Så jeg signalerer noget, som jeg har lyst til i en periode (Deltager C).

Deltager C beskriver her, hvordan hendes udseende skifter *meget*, og at disse ændringer er betinget af lyst. At disse ændringer ikke er strategiske valg rettet mod en bestemt gruppe, uddybes nedenfor, når C reflekterer over, hvorfor disse forandringer finder sted:

Jeg har rigtig svært ved at finde ud af, hvorfor det skifter så meget. Det er ikke så meget i forhold til, hvem jeg vil i kontakt med. Jeg føler mere, at det er fordi jeg har begge sider i mig. Det der egentlig er sådan lidt mere drenget, og noget der er sådan lidt mere feminint. Så har de jo så forskellige overtag (Deltager C).

I citatet træder kroppen frem som en materialitet, hvorigennem forhandlinger af forskellige dispositioner og erfaringer finder sted. Ændringer af udseendet kan dermed betragtes som en måde, hvorpå C navigerer i hverdagslivets normative forventninger til sit udseende. Alligevel indgår de i en bredere vurdering af, hvad hun vurderer som passende og legitimt i sin hverdag. C ændrer samtidig sit udseende efter *enten* maskuline eller feminine ”sider”, og antyder dermed, at kønnede udtryk ikke kan kombineres.

Sammenhænge mellem krop, udtryk og dispositioner ses også i D’s fortælling om sit valg af frisure:

Jeg havde meget langt hår. Og det var også vildt dejligt. Det er vildt dejligt at have kort hår [griner]. Men det krævede jo også lidt mod at gøre det. Og dengang tænkte jeg egentlig ikke så meget over det, men nu har jeg efterfølgende tænkt over, med den her sådan lidt rå frisure måske, at den altså. Jeg er fuldstændig sikker på, at de andre leber godt kan se, at jeg er en af dem, ikke? Selv dem med den svageste gay-rater kan godt se det (Deltager D).

Når D’s frisureskifte beskrives som noget, der kræver hendes ”mod”, peger det på, at dette kropsudtryk ikke tillægges samme værdi på tværs af sociale rum, samt at ydre strukturer

virker ind på D's umiddelbare mulighed for at regulere sit udseende. Selvom denne konkrete forandring opleves som "vildt dejlig", indebærer den samtidig en opmærksomhed på, hvordan kroppen kan blive aflæst og vurderet i relation til de sociale rum, D tager del i. D's "rå" frisure har kapitalværdi i sociale rum, hvor andre "lebber" ser hende, idet frisuren markerer hende som en person tilhørende gruppen. Samtidig kræver det D's mod at klippe sit hår, fordi andre sociale rum ikke har samme afsætningsværdi for kort hår. D's udtalelse indikerer derved, at der findes distinktioner i måder, hvorpå kvinder med kort hår værdisættes, og dermed at kort hår kan tillægges forskellig symbolsk værdi afhængigt af det sociale rum, det aflæses i.

Denne feltbetingede værdisætning af kropslige investeringer og udtryk fremgår også af H's fortælling om sit udseende:

Jeg er barberet bag på og pandehår. Det er også sådan en typisk lesbisk eller queer-frisure. Og jeg har også piercinger i det, homoøret, sådan det højre øre. Det har jeg først fået, efter jeg er kommet til Danmark. nu kan jeg være mere åben om det, uden at blive overfaldet (Deltager H).

H's regulering af sit udseende peger på en kropslig fornemmelse for, hvor og hvornår bestemte frisurer og udsmykninger kan praktiseres uden risiko. H investerer i sit udseende i overensstemmelse med en dansk lesbisk/queer-doxa og oparbejder derved kapitalværdi, som får betydning i de sociale rum, vedkommende deltager i. Samtidig viser H's refleksioner nedenfor, at den samme frisure kan tillægges forskellige betydninger på tværs af sociale rum:

Men jeg har også fundet ud af, at der er rigtig mange skinheads, at rigtig mange kvindelige nazister har den her frisure [griner]. Men så har de oftest sådan to totter hængende ned. Så jeg var virkelig lettet for, at det ikke var helt den samme frisure. For der er rigtig mange, der sådan lige nikker til mig på gaden, og så bliver jeg helt i tvivl: er det homoer eller skinheads? (Deltager H).

Dette eksempel illustrerer, hvordan (næsten) identiske kropsudtryk kan akkumulere kapital i modsatrettede sociale rum, og hvordan aktørerne kropsligt orienterer sig mod at skabe afstand til uønskede positioner.

Kropslige investeringer og Femø Kvindelejr

Når Femø Kvindelejr danner kontekst for deltagernes fortællinger, ses et tydeligt skift i, hvordan kropslige investeringer organiseres og gives værdi. Hvor hverdagslivets kropsarbejde i høj grad er forbundet med sociale vurderingslogikker og forventninger til, hvad der fremstår passende og legitimt, peger interviewene på, at lejrens separatistiske rum muliggør andre former for kropslig orientering. Skiftet kan delvist forstås ved, at lejren for mange fungerer som et ferierum, men analysen viser samtidig, at der sker mere end blot et midlertidigt afbræk. Lejrens doxa reorganiserer nemlig, hvilke materialiteter, praksisser og rela-

tioner der fremstår som meningsfulde, og dermed hvilke former for kapital der kan akkumuleres.

Et første nedslag i denne forskydning ses i deltagernes forhold til tøj og praktiske materialiteter. F beskriver, hvordan hun har en særskilt tøjpraksis knyttet til lejren:

Jeg går i noget andet tøj på Femø, end hvad jeg gør derhjemme. Jeg har sådan lidt noget Femø-tøj. Det er mere praktisk. Det er sådan noget, altså jeg har de der bukser med lommer hele vejen ned. For jeg gider ikke have en taske med hele tiden, alle steder. Så det er jo bare meget smartere med lommer hele vejen. De ligger i kufferten indtil Femø starter, og så bliver de vasket og så bliver de pakket ned igen (Deltager F).

F's fortælling viser, at tøjets funktion og nødvendighed ikke kan forstås uafhængigt af det sociale rum, det indgår i. På lejren fremstår det "praktiske" ikke som et kompromis, men som en legitim og meningsfuld materiel smagspræference. Samtidig viser den gentagne pakke- og vaskepraksis, at smagen ikke alene er situeret, men også stabiliseret over tid. "Femø-tøjet" ligger med andre ord klar, venter, aktiveres og pakkes ned igen. Der etableres dermed en rytme, hvor kroppen allerede inden afrejse forberedes på et andet mulighedsrum end hverdagslivet.

Denne forskydning bliver også synlig, når tøj ikke blot vælges anderledes, men fravælges. Deltager G beskriver, hvordan mødet med nøgenhed på lejren opleves som både grænseoverskridende og attraktivt:

Det gode var, at man udfordrer sig selv... Det var klart nyt og grænseoverskridende for mig, for man kommer ned til et sted, hvor folk går nøgne rundt. Det syntes jeg egentlig var helt vildt fedt og prøve, og sådan også teste sig selv og hvor langt går man selv. Og har man selv lyst at gå rundt uden tøj på? Eller sidde og gå på toilet på græsplænen foran alle sammen. På en eller anden måde, så var det også en vild udfordring. Meget spændende og sjov, synes jeg (Deltager G).

G's fortælling peger på, at lejrens kropspraksisser ikke nødvendigvis harmonerer med hendes habituelle erfaringer fra hverdagslivet. Det centrale er imidlertid, at hun samtidig beskriver, hvordan hun forsøger at "teste sig selv" og afsøge, "hvor langt går man selv". Det indikerer, at lejrens doxa ikke blot tilbyder et færdigt sæt af praksisser, men også et rum, hvor en anden kropslig orientering kan afprøves og gradvist internaliseres. Nøgenhed og åben toiletpraksis bliver dermed ikke kun et brud med hverdagen, men en legitim, og for G også sjov, måde at gøre krop på i feltet.

En tredje materiel forskydning handler om fraværet af elektroniske materialiteter. Deltager B beskriver, hvordan selve rejsen mod Femø opleves som en gradvis afkobling, der kulminerer i en følelse af frihed:

Det er i det øjeblik man stiger på færgen i Kragenæs, der bliver det mere og mere frihed, jo længere man kommer mod Femø. Og i det øjeblik at man så er landet, når man kører ned ad grusvejen og kan se teltene dernede i bunden, så er det som om, at alle ens byrder

de bare forlader én. Så det bare er frihed. Fordi du bestemmer selv, om du vil have din telefon tændt. Hvis du skal have den tændt, så er du tvunget til at undvære den, for den skal lades op. Der er ikke fjernsyn, der er ikke noget som helst. Du kan helt skrotte alle de der ting som du er slave af i dag. Telefon og fjernsyn og iPad og alt muligt, ikke også? (Deltager B).

I B's fortælling bliver "frihed" knyttet til et konkret sted og en konkret materiel logik. Allerede i kraft af at være på vej mod lejren oplever hun, at hendes byrder forlader hende. Hvis telefonen er tændt, opstår der samtidig et behov for at interagere med den, som feltet ikke umiddelbart understøtter, og derfor bliver fravalget lettere – og måske endda forventet. B beskriver elektroniske materialiteter som noget, man i hverdagen er "slave af", mens deres fravær på lejren omkodes som en aflastning. Analytisk peger det på, at lejrens materielle organisering ikke blot fungerer som ramme, men aktivt strukturerer, hvilke investeringer der fremstår mulige og ønskværdige.

Sideløbende med de materielle forskydninger beskriver flere deltagere et stærkt socialt fællesskab på Femø Kvindelejr, som forbindes med sundhed og trivsel. Deltager A fortæller, hvordan hun oplever lejrens fællesskab som et rum, hvor kropslig fremtoning mister betydning:

Man kommer ind i den her boble her, så bliver det lige meget, hvordan man ser ud. På en eller anden måde, så bliver der ikke fokuseret på det. Hvad gør det i forhold til sundhed? Jamen det gør, at man ikke tænker over det, at man føler sig fri, at alt er tilladt, alt er sundt. Det er næsten det vigtigste. Hvis du har det godt, med sådan som du er, sådan som du ser ud, jamen så er det sundt for dig (Deltager A).

A's fortælling peger på, at sundhed i lejrens sociale rum i højere grad knyttes til en oplevelse af frihed, accept og velbefindende end til konkrete krav om regulering af kroppen. Analytisk kan denne oplevelse forstås som udtryk for, at A befinder sig i et felt, hvor hendes måde at være krop på stemmer overens med lejrens normer. Den frihed, hun beskriver, er dermed ikke et fravær af sociale logikker, men et udtryk for, at hendes kropslige praksisser allerede har høj legitimitet i fællesskabet. Denne oplevelse er ikke nødvendigvis tilgængelig for alle deltagere, hvilket bliver synligt i deltager G's fortælling:

Nu var jeg dernede sammen med en veninde. De andre havde en forståelse, at vi var kærestes. Og det var bare sådan det var. Og da vi så sagde, at vi egentlig bare var venner, det var sådan "nå okay altså". Jeg tror måske egentlig at vi blev talt mindre til, end vi ville have gjort, hvis vi havde været et lesbisk par (Deltager G).

G's beretning viser, hvordan bestemte forventninger til relationel positionering kan give lettere adgang til socialt samvær, mens fraværet af denne position kan resultere i mindre kontakt. Pointen her er ikke, at Femø Kvindelejr entydigt ekskluderer, men at fællesskabet rummer egne hierarkier og differentieringsmekanismer. Hvor hverdagslivet ofte opleves som struktureret af heteronormative og sundhedsmoralske vurderinger, peger G's erfaring

på, at lejrens fællesskab ligeledes er struktureret, blot efter andre logikker end dem, der gør sig gældende i deltagernes hverdagsliv. Dette peger samlet på, at Femø Kvindelejr som socialt rum både muliggør og begrænser måder at investere i kroppen på. Lejrens sociale organisering skaber et rum, hvor nogle af hverdagslivets vurderingslogikker midlertidigt svækkes, samtidig med at nye normer etableres, som former, hvem der glider let ind i fællesskabet, og hvem der må orientere sig mere aktivt mod at tilpasse sig feltets betingelser.

Denne omkodning af sociale normer bliver synlig i deltager C's fortælling om familie og fællesskab. Hun beskriver nemlig, hvordan Femø Kvindelejr tilbyder andre måder at være familie på end dem, hun møder i sin hverdag:

Femø Kvindelejr det er et rum for kvinder, og det jo sådan det der er den helt overskyggende grundtanke ved kvindelejren, det er, at det er et rum uden mænd. Jeg tager rigtig meget derved for at vise mine børn noget andet end heteroseksuelle kernefamilier. Det er super vigtigt for mig og super vigtigt for dem (Deltager C).

Citatet peger på, hvordan hverdagslivets sociale strukturer rummer bestemte forventninger til familieliv og relationer, og hvordan disse forventninger får betydning for deltagernes prioriteringer og orienteringer. I denne forstand fungerer Femø Kvindelejr som et alternativt socialt rum, hvor dominerende forestillinger om familie, krop og sundhed midlertidigt kan udfordres og omformes.

Deltager J's fortælling illustrerer, hvordan Femø Kvindelejr's sociale logikker ikke blot er situerede i lejren, men kan sætte sig kropsligt og få betydning i deltagernes hverdagsliv. Hun beskriver, hvordan opholdet på Femø producerer en oplevelse af frihed, som også bliver styrende for hendes orientering omkring materialiteter, da hun vender hjem:

Femø har lært mig, at når jeg kom hjem, så kunne jeg ikke holde alle mine ting ud. Fysiske ting. For det første kunne jeg næsten ikke holde ud, at så var der fire vægge. Det var da selvfølgelig godt, at det ikke blæste hele tiden, hvad det tit gør på Femø, men det der med, at jeg havde så mange materielle ting. Jeg orkede det ikke. Og der sad jeg med hver eneste lille ting, og sagde: "Kan jeg leve uden den?", "Ud". "Kan jeg leve uden den?" "Ud.". Og til sidst så havde jeg næsten ingen ting tilbage, og så gemte jeg det sidste. Og det endte så med, at det også var forkerte ting, jeg ikke havde smidt ud. Så jeg måtte ud at købe nogle flere ting, fordi jeg jo faktisk havde brug for noget mere. Men den der sådan følelse af frihed (Deltager J).

J's beretning kan forstås som et udtryk for, at hun midlertidigt har internaliseret lejrens doxa, hvor enkelhed, åbenhed og fravær af materiel overflod er med til at muliggøre andre kropslige og sociale praksisser, end dem hun kender fra hverdagen. I lejrens sociale rum fremstår fraværet af afskærmende rammer, såsom "fire vægge", ikke som en mangel, men som en forudsætning for fællesskab og en oplevelse af frihed. Når J efterfølgende konfronteres med hverdagslivets materielle strukturer, opleves disse derfor som begrænsende. At J ender med at konstatere, at det var "de forkerte ting", hun har skilt sig af med, peger det på, at den frihed, hun forsøger at videreføre, ikke uden videre kan overføres fra lejren til

hverdagslivet. Det synliggør, hvordan materialiteters betydning og nødvendighed varierer på tværs af sociale rum og konstitueres af rummenes sociale logikker og doxa. Hvor materielle rammer som vægge og ejendele i hverdagslivet kan fungere som forudsætninger for tryghed, funktionalitet og velbefindende, kan de i lejrens kontekst fremstå som tegn på afstand og afsondring fra fællesskabet.

J's erfaring understreger på den måde, hvordan Femø Kvindelejr tilbyder et socialt rum, hvor særlige logikker for krop og materialiteter får høj – men midlertidig – legitimitet. Legitimiteten er nemlig situeret og betinget af det sociale rums særlige organisering. Når deltageren bevæger sig ud af dette rum, bliver spændingen mellem lejrens og hverdagens logikker synlig og viser, hvordan forskellige sociale rum muliggør og begrænser forskellige måder at investere i både krop og materielle omgivelser på.

Afslutning

Jeg har i denne artikel undersøgt, hvordan krop og sundhed forhandles og tillægges værdi blandt deltagere på Femø Kvindelejr, der har deltaget på lejren i årene 2013-2018. Med artiklen har jeg desuden belyst, hvordan disse forhandlinger ændrer karakter, når deltagerne bevæger sig mellem hverdagslivets sociale rum og Femø Kvindelejr's mere separatistiske rum. Analysen har vist, at Femø-deltagernes kropslige investeringer i hverdagslivet ikke alene handler om individuelle præferencer, men er betinget af felters logikker, hvor udseende og praksisser kan akkumulere eller koste kapitalværdi. Femø-deltagernes fortællinger om hår, tøj, udsmykning og "kropsmarkører" synliggør, hvordan selv relativt små kropslige valg bliver genstand for vurdering. Dette peger på, at hverdagslivets sundheds- og kropsidealer ikke blot får en abstrakt betydning, men materialiserer sig i kroppen som en praktisk orientering mod, hvad der kan gøres legitimt, og hvad der må skjules, nedtones eller kræver "mod".

I Femø Kvindelejr's sociale rum omkodes hverdagslige vurderingslogikker. Her fremstår sundhed i højere grad som en oplevelse af velbefindende, frihed og accept end som regulering og optimering, og kropslige udtryk, der i hverdagslivet kan medføre lavere position, kan i lejren forhandles og akkumulere værdi. Deltagernes fortællinger om særligt Femø-tøj, nøgenhedspraksisser og fravalget af elektroniske materialiteter viser blandt andet, hvordan lejrens doxa reorganiserer, hvad der opleves nødvendigt, meningsfuldt og legitimt. Samtidig indikerer analysen, at nogle deltagere i højere grad end andre har kropslige praksisser og relationelle positioneringer, der "passer ind" i det sociale rums logikker. På den måde fungerer Femø Kvindelejr ikke som et entydigt inkluderende rum for alle, men som et separatistisk rum med egne differentieringsmekanismer.

Artiklen bidrager med et empirisk blik på ulighed i praksis ved at vise, hvordan sundhed og krop fungerer som differentierende ressourcer, og hvordan et separatistisk rum midlertidigt kan omfordele symbolsk værdi til kroppe og praksisser, der i andre felter tillægges lav symbolsk værdi. Samtidig viser analysen, at omkodningen på lejren ikke ophæver ulighed, men at den forskydes. Femø Kvindelejr skaber på den måde et alternativt mulighedsrum, hvor nogle hverdagslige vurderingslogikker svækkes, og hvor nye etableres, hvilket igen former, hvem der får lettere adgang til lejrens fællesskab(er), og hvem der må orientere sig mere aktivt mod dens logikker. Separatistiske rum – som Femø Kvindelejr – bør derfor

ikke forstås som rene modsætninger til de dominerende sociale rum, deltagerne ellers bevæger sig i, men som sociale rum med egne logikker, hierarkier og præferencer for smag. Lejren kan midlertidigt svække nogle af hverdagslivets sundhedsmoralske vurderingslogikker, men etablerer samtidig egne logikker for, hvilke praksisser og kropslige udtryk, der tillægges værdi. Det betyder også, at adgang til anerkendelse fortsat er ulige fordelt.

Katrine Vraa Justenborg, ph.d. og postdoc på Center for Ungdomsforskning, Institut for Kultur og Kommunikation, Aalborg Universitet, kvju@ikk.aau.dk

Noter

- ¹ [Fra 'fedmeepidemi' til tyk-aktivisme: Sådan finder kropspositivisme vej til dig](#)
- ² [Kropsneutralitet: Hvad er det, og kan det hjælpe os til et bedre kropsimage?](#)
- ³ ['Du er ikke sulten, du keder dig bare': Slanketips på sociale medier får 22-årige Laura til at skamme sig over sin krop | Indland | DR](#)
- ⁴ [Koen-og-kropsidealer-2026.pdf](#)
- ⁵ [LEJRENS HISTORIE – Femø Kvindelejr](#)
- ⁶ [OM KVINDELEJREN – Femø Kvindelejr](#)
- ⁷ Der blev oprindeligt gennemført ni individuelle interviews, hvoraf otte indgår i denne artikel. Interviewet med informant E er udeladt, idet det ikke belyser de tematikker, som denne artikel fokuserer på.

Referencer

- Aamann, I.C. and Erlik, M. 2023. 'Am I that bad?': Middle-class moralism and weight stigma towards parents of children with higher weight. *Children & Society*, 00: 1-17. DOI: 10.1111/chso.12779.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. 1990. *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 2005. *Udkast til en praksisteori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. og Wacquant, L. 1996. *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Brædder, A. 2021. *Femø*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Brædder, A. 2010. *Femø Kvindelejr 1971-2010 – og femøisternes kollektive erindring om lejren*. København: Arbejderhistorie nr. 3.
- Hansen, F. T. 2015. Sokratiske forskningsinterview, i J. E. Møller, S. S. E. Bengtsen & K. P. Munk: *Metodefetichisme – kvalitativ metode på afveje?* Aarhus Universitets Forskningsfond, (s. 173-192).
- Justenborg, K.V. 2023. *Vurdere(n)de Elevkroppe: Et mixed methods-studie af kroppes interrelationelle betydning for elevers sundhed og trivsel i folkeskolen*. Aalborg Universitetsforlag. DOI: 10.54337/aau644672236

- Justenborg, K.V., og Landis, L. 2024. Social classes betydning for pigers trivsel i folkeskolen. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 4.
- Larsen K. 2021. *Sundhedskapital: Investeringer i kroppen*. København: Samfundslitteratur.
- Larsen, K., Cutchin, M.P. og Harsløf, I. 2013. *Health Capital: New Health Risks and Personal Investments in the Body Context of Changing Nordic Welfare States*. In I. Harsløf, I. & R. Ulmestig (eds.). *Changing Social Risks and Social Policy Responses in the Nordic Welfare States* (pp.165-188). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Larsen, K., Hindhede, A.L., Larsen, M.H., Nicolaisen, M.H. and Henriksen, F.M. 2020a. Bodies need yoga? No plastic surgery! Naturalistic versus instrumental bodies among professions in the Danish healthcare field. *Social Theory & Health*, 20: 1-20.
DOI: 10.1057/s41285-020-00151-z.
- Larsen, K., Hindhede, A. og Henriksen, F.M. 2020b. Sundhedskapital blandt danske sundhedsprofessionelle: en kvantitativ og kvalitativ undersøgelse af kropsopfattelser og distinktion blandt forskere, klinikere og studerende i Danmark. *Praktiske grunde*, 1-2: 43-74.
- Larsen, K. og Sodemann, M. 2023. *Ulighedens drejebog. Sådan virker social ulighed i sundhed*. København: Samfundslitteratur.
- Lehn-Christiansen, S., Liveng, A., Dybbroe, B., Holen, M., Thualagant, N., Aamann, I.C. og Nordenhof, B. 2016. Indledning: Hvorfor en ny bog om ulighed i sundhed? Bogens fokuseringer og tilgange. In S. Lehn-Christiansen, A. Liveng, B. Dybbroe, M. Holen, N. Thualagant, I.C. Aamann & B. Nordenhof (eds.). *Ulighed i sundhed: Nye humanistiske og samfundsvidenskabelige perspektiver* (pp. 7–32). København: Frydenlund Academic.
- Lupton, D. 2013. *Fat*. Abingdon: Routledge.
- Marmot, M. and Wilkinson, R. 2006. *Social Determinants of Health*. Oxford: Oxford University Press.
- Skeggs, B. (1997). *Formations of class and gender: Becoming respectable*. London: SAGE publications Ltd.
- Wikman, H. 2014. *Femø 40 år*. Tilgået 22.01.26. <http://kvindelejren.dk/wp-content/uploads/2014/02/kvindelejren-foerste-aar1.pdf>.

Symbolisk vold og hersketeknikker

Om hvordan doxiske erupsjoner kommer til syne
i den norske skolen

Rønnaug Sørensen

Abstract

This article examines how power, dominance techniques, and symbolic violence manifest within a school context. Drawing on Bourdieu's concepts of symbolic violence and doxa, the article presents a further development introduced as doxical eruptions. The empirical material consists of teacher education students' own experiences of power relations, collected from the teacher education programs at the University of South-Eastern Norway (USN). These experiences reveal how deep cultural structures surface in interactions between pupils and teachers, and how norms and shame-based sanctions shape everyday practices in schools. The article also discusses how norm critical pedagogy and the teaching of dominance techniques can serve as didactic tools to strengthen critical thinking, action competence, and professional judgement when encountering various forms of power in school settings.

Keywords

Doxa, doxical eruptions, symbolic violence, dominance techniques

Innledning

Artikkelen bygger på ulike undervisningsopplegg i fordypning i samfunnsfag om makt og hersketeknikker med vekt på kjønn og sosial klasse i lærerutdanningene. I undervisningen var Bourdieus begreper sentrale. Empirien i artikkelen er oppgaver som er gitt i undervisningen ved lærerutdanningene ved USN. I de skriftlige oppgavene reflekter studentene over egne opplevelser med maktforhold og hersketeknikker.

I tillegg vil jeg benytte begrepet doxisk erupsjon som en videreutvikling av Bourdieus begrepsapparat. Jeg introduserte dette begrepet i en tidligere artikkel (Sørensen 2019). I denne artikkelen vil jeg videreutvikle begrepet og bruke det på et annet empirisk materiale.

For Bourdieu viser begrepet doxa til oppfatninger og forestillinger om sosiale fenomener som blir tatt for gitt, oppfattet som noe naturlig eller selvfølgelig, og noe som det dermed heller ikke blir satt spørsmålstegn ved. Doxiske oppfatninger er ikke medfødt, men læres gjennom sosialiseringen. Bourdieu er opptatt av at doxa kan “boble opp” i ulike aldre. Dette vil jeg metaforisk kalle for doxiske erupsjoner. Erupsjon betyr frambrudd, eller tilsynekomst, ordet stammer fra geologien. Begrepet om doxiske erupsjoner vil være nyttig i analyser av mennesker i alle aldre, men er etter min mening særlig relevant å benytte i studier av unge mennesker. Doxiske erupsjoner hos de unge vil jo nettopp innebære at samfunnets makt over individet kommer til syne i en tidlig fase i livet. Dominanskulturens dypereleggende oppfatninger av hva som eksempelvis er skambelagt har blitt internalisert, og kommer til syne i barn og ungdoms samhandling (Sørensen 2019).

Det som gjør doxa så seiglivet er at eventuelle brudd på dominansforholdet medfører at individene påføres skam ved at omgivelsene viser uttrykk for miskjennelse (tap av posisjon, ære og verdighet). Bourdieu (2000) kaller dette for symbolsk vold i boken *Maskulin dominans*. Den som påføres skam, føler skam fordi de burde vite bedre. Den symbolske volden uttrykkes gjennom stempling (hore/homo) og ryktespredning: individenes brudd med normer blir møtt med sanksjoner. Sanksjoneringen skjer ofte gjennom bruk av hersketeknikker. Avsløring av symbolsk vold kan føre til en nøytralisering av dominansen hevder Bourdieu (2000). Artikkelen kan sies å ha både profesjonsorientert og en anvendelsesorientert vinkling og det er undervisning/metode/verktøy for synliggjøring av symbolsk vold i en skolekontekst som vil diskuteres i denne artikkelen.

Først vil jeg presenterer de sentrale teoretiske begrepene. Jeg starter med sammenkoblingen mellom symbolsk vold og hersketeknikker. Videre utdyper jeg begrepet doxiske erupsjoner som kan forstås på to måter: både som et analytisk begrep jeg som forsker tar i bruk for å forstå sosiale fenomener, og som et didaktisk begrep hvor studentene får verktøy til å oppdage maktforhold i en skolekontekst. Deretter presenteres og drøftes metode og empiri i relasjon til relevant teori. Til slutt følger en oppsummerende avslutning, og noen tanker om veien videre.

Hersketeknikker en kort begrepsavklaring

I min tidligere forskning har jeg hatt særlig søkelys på de sosiale strukturene som fører til individers opplevelse av skam og tap av verdighet (Sørensen 2018; 2019). Disse strukturene har lange historiske røtter, og av den grunn vil jeg betegne dem som kulturelle dypstrukturer. Disse dypstrukturene er ikke nødvendigvis erkjente. De erfares mer eller mindre ubevisst som doxa: noe vi oppfatter som naturlig, eller tar for gitt (Bourdieu 2000). Jeg benytter hersketeknikkene som viktige begreper for å eksemplifisere det jeg kaller doxiske erupsjoner. Det innebærer at dominanskulturens dypereleggende oppfatninger kommer til syne i samhandling. Eksempelvis trakasseres både jenter og gutter allerede fra 11-årsalderen med ord som hore og homo. Med andre ord mange år før de fleste har en seksuell

praksis (Sørensen 2019). For å forstå hersketeknikkene må vi få tak på hvilke kulturelle dypstrukturer de representerer, hevder Berit Ås (I: Nyberg og Dahlgren 2021).

Hans Skjervheim (I: Fjørtoft 2020) hevder at vi må skille mellom episteme (sann innsikt) og doxa (ureflekterte meninger). Et begrep her er også epistemisk urettferdighet som visert til kulturelle og strukturelle forhold som bidrar til å opprettholde og usynliggjøre ulike fordommer om for eksempel kjønn. Doxa er også et begrep Bourdieu benytter for å beskrive utfordringene ved å endre oppfatninger vi selv ikke er bevisste på, nettopp fordi de er formet gjennom sosialiseringprosesser. I arbeidet med hersketeknikkene konfronteres lærerstudentene med Bourdieus begrep om symbolsk vold.

Hersketeknikkene som strukturell dominans og symbolsk vold

Flere hevder at i vår egen samtid blir hersketeknikker forstått som en del av en individorientert selvhjelpskultur snarere enn som et samfunnsmessig og strukturelt problem (Flemmen 2009, Madsen og Von Soest 2021). Jeg slutter meg til dette perspektivet og vil i denne artikkelen skyve begrepet tilbake til dets opprinnelse som en strukturkritikk. Strukturell makt er innvevet i de sosiale systemene og kulturen på en slik måte at man ikke kan identifisere bestemte personer som direkte utøvere av makt. (Holter 1992). Berit Ås har uttalt at hun angrer på at hun ikke kalte hersketeknikkene for patriarkalske hersketeknikker nettopp for å unngå at strukturperspektivet ble usynliggjort (Nyberg og Dahlgren 2021).

Opprinnelig var det psykologen Ingjald Nissen som introduserte begrepet i Norge (Flemmen 2009). Hans definisjon er utledet av sosiologen Max Webers skille mellom makt og herredømme (herske). Herredømme viser til legitim maktutøvelse: noe man underlegger seg og derved aksepterer dominansen.¹

Nissen var videre inspirert av en annen sosiolog, Georg Simmel, som hevdet at det finnes samhandlingsmønstre og regelmessigheter i sosialt liv. Disse mønstrene og regelmessighetene kalte Simmel samfunnsformer. I dag refererer vi gjerne til de som sosiale strukturer. Han ser altså hersketeknikkene som sosiologiske former for strukturering av samhandling, snarere enn psykologisk manipulasjon.

Simmel sier videre at det sosiale avhenger og formes av individenes samhandling. Dette gjelder også dominansforhold som vi underkaster oss mer eller mindre frivillig. Dominansforhold tolkes dermed som et gjensidig forhold. Simmel hevdet videre at eliten brukte hersketeknikkene både for å opprettholde sin maktposisjon og for å forhindre at de som ikke var en del av eliten ble det. Videre refererte Nissen til filosofen Vahingers *som-om* filosofi, der samfunnet som fenomen kan betraktes som om den enkelte av oss har en nærmest forutbestemt plass i helheten. Dette kan ses i sammenheng med Flemmen som påpeker hvordan hersketeknikker bygger på "[...] at individer er sosialisert inn i et dominansforhold" (Flemmen 2009, 99). I den sammenheng foregår det for øyeblikket interessante diskusjoner i Norge rundt det som kan kalles "lukning av overklassen", se for eksempel Waitkus, Savage og Toft (2024).

Jon Hellesnes (1992, 91) hevder at "Formålsrasjonalitet og hersketeknikk har en nær logisk skyldskap". Altså at begge er maktuttrykk. Han hevder at dette hindrer en dialogbasert virkelighetsoppfatning. Hos ham, i likhet med Ås, gis den kroppslige subjektiviteten en fundamental status. Det er i møte med den andre vi utvider vår forståelseshorisont. Han

mener også at reell danning har et iboende frigjøringspotensiale i seg. Ved å avsløre den symbolske volden, bidrar dialog til motstand og frigjøring av undertrykte grupper (hvor barn er ett av hans eksempler). “Dermed har eg sagt at daning går over i politisk teori og praksis. Berre ueigentlig daning er apolitisk” (Hellesnes 1992, 102) I undervisningen i samfunnsfag som omhandler makt og ulikhet, prøver jeg å formidle en sterk tro på dialogens frigjørende potensiale, noe som gjør det nærliggende å knytte an til den tyske sosiologen og filosofen Jürgen Habermas (1999). Hos ham er kommunikativ handling et nøkkelbegrep: Menneskelig samhandling formidles i stor grad gjennom språket, og som språkbrukende vesener motiveres vi av gode grunner, det Habermas omtaler som “kraften i de bedre argumenter”. Gode argumenter gir motivasjon og gjør livet meningsfullt. Dette er også demokratiets kjerneidé: det er de gode argumenter som ideelt sett skal avgjøre politiske debatter, ikke tvang eller størrelsen på lommeboken. (Sørensen 2019). Berit Ås sitt prosjekt er som tidligere nevnt et frigjøringsprosjekt. Hun setter spørsmålstegn ved de begrensingene dypstrukturene setter for kvinner i politikken, men også på andre områder. Hersketeknikkene utfordrer doxa.² Ved å benevne og beherske denne maktstrategien kan handlingsrommet utvides. Friheten til den enkelte bli større. (skaper et alternativ) Kanskje er det dette som skapte endringen av klassemiljøet på universitetet så raskt? Ikke en terapeutisk virkning, men en opplevelse av økt frihet. Dette vil jeg komme tilbake til i avslutningen.

Doxiske erupsjoner: et analytisk verktøy for kritisk tenkning i skolen

Fagfornyelsen er betegnelsen på prosessen med å utvikle og innføre læreplanverket for det som kalles “Kunnskapsløftet 2020”. Dette har skapt nye utfordringer for den norske skolen. Det skal nå legges mer vekt på kritisk tenkning, refleksjon og dybdelæring. Det forventes at lærerne skal finne nye måter å utfordre ulike stereotypier om kjønn, sosial ulikhet og etnisitet. Et av målene med denne teksten er derfor å skape nye mulighetsrom for framtidige lærere til å tematisere dette i klasserommene. Kompetansemålene i fagfornyelsen oppleves som mer komplekse enn tidligere, noe som krever økt kompetanse hos lærerne i skolen (Koresinky 2021; Røthing 2020). I tillegg til kjerneelementene og de tverrfaglige temaene står det spesifikt i kompetansemålene for samfunnsfagene spesifikt om temaer som kjønn, identitet, makt, rasisme, mangfold, sosial ulikhet, utenforskap og mellommenneskelige konflikter, også gjerne kalt “kontroversielle temaer”.

Mine kollegaer og jeg har de siste årene arbeidet med å forberede lærerstudentene til å ta opp “kontroversielle temaer”, noe som kan skape problematiske reaksjoner fra barn på lekeplassene, elever i klasserommene og i samtale med foreldre. The Council of Europe sier følgende i sitt undervisningsmateriale om kontroversielle tema:

... ungdom får ofte ikke muligheten til å diskutere kontroversielle tema på skolen fordi de blir sett på som altfor utfordrende å undervise i. Det kan for eksempel handle om ekstremisme, kjønnsrelatert vold, barnemishandling eller seksuell legning. Ungdom som ikke får gitt uttrykk for meningene sine, som ikke vet hva andre mener, eller som får all informasjon fra venner og sosiale medier, kan føle seg frustrert eller forvirret over tema som har betydning både for lokalsamfunnet og hele det europeiske samfunnet.

Uten hjelp fra skolen har de gjerne ingen konstruktive måter å gripe an disse spørsmålene på, og ingen til å veilede seg.

(Teaching_Controversial_Issues_Norwegian_final_WEB.pdf)

Undervisningens hovedmål var, og er fortsatt, å øke forståelsen av maktstrukturer og tilby metoder som kan styrke handlingskompetanse i møte med fordommer og negative/krenkende ytringer i klasserommet, skolegården, på personalerommene og foreldremøter. Et av delmålene var således å skape en motvekt til en offentlighet som i for stor grad preges av desinformasjon og konspirasjonsteorier (Strømmen 2021; Erdal og Granlund 2021). Mye står på spill når foreldre, elever eller lærere gir uttrykk for fordommer eller kommer med negative ytringer/krenkelser på bakgrunn av kjønn, etnisitet, religion, hudfarge eller sosialstatus. Forskning viser at mange lærere kvier seg for å ta tak i det som kan oppfattes som ubehagelig (Røthing 2020).

Doxiske erupsjoner som fagdidaktisk verktøy

Utdanningssituasjoner opprettholder sosial ulikhet ved å gi anerkjennelse til en type kulturarv eller til en form for sosial gave som blir behandlet som naturlig (Jarness 2021).

Goudeau og Croizet (2017) peker imidlertid på at dette er noe som kan endres. Eksempelvis kan en bevisstgjøring av skolens definisjoner av kulturell kapital styrke elevenes prestasjoner. Ved å lete etter og synliggjøre doxiske erupsjoner, vil studentene komme nærmere hvordan makt “gjøres” i skolen.

Utdanning innebærer alltid en form for risiko (Biesta 2014). Jeg er inspirert av det som kalles “ubehagets pedagogikk” (Røthing 2020; Bole og Zembylas 2003). Ubegagets pedagogikk og normkritisk pedagogikk søker begge å synliggjøre og utfordre maktforhold, noe også opplæring av hersketeknikker har som mål.

I opplæringslovens formålsparagraf (§ I-I) defineres skolens samfunnsoppdrag. Det står at opplæringen skal forankres i grunnleggende verdier som “respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nesterkjærleik, tiljeving, likeverd og solidaritet, som og kjem til uttrykk i ulike religionar og som er forankra i menneskerettane”. Opplæringen skal fremme demokrati og likestilling, og elevene skal utvikle kunnskap og holdninger som legger til rette for livsmestring.

Det er fremhevet at elevene skal lære å tenke kritisk og at alle former for diskriminering skal motarbeides. I denne delen legger jeg erfaringsbasert kunnskap til grunn for valg av læringsformer i modellen (også kalt “Bottum up”).

Undervisningsoppleggene er inspirert av normkritisk pedagogikk. Normkritisk pedagogikk handler om å trene opp en økt bevissthet hos både lærer, elev og student, som gjør oss oppmerksomme mot hvordan privilegier og makt fordeles i samfunnet (Björkman og Bromseth 2020). Det kan handle om privilegier knyttet til kultur, religion, hudfarge, sosial bakgrunn, kjønn, funksjonalitet eller seksualitet. I det normkritiske arbeidet er man opptatt av hvordan noens liv og handlinger verdsettes høyere og vurderes som mer selvsagte og normale enn andres (Kalonaityté 2015). Hvem inkluderes og hvem ekskluderes? Og hvilke konsekvenser har det? Å fremme bevissthet og fremme kritiske perspektiver på normer vil også bidra til et bedre psykososialt miljø i klasserommet og i skolegården (NOU 2015, 2).

I tillegg vil det bli benyttet interseksjonelle tilnærminger. Interseksjonalitet er et analytisk redskap for å undersøke hvordan identitetsmarkører som kjønn, seksualitet, hudfarge, klasse kultur, funksjonalitet og normer knyttet til disse produserer hverandre gjensidig (Norheim 2021).

En variant av den normkritiske pedagogikken er den normkreative pedagogikken. Denne beveger seg videre fra bevisstheten om forskjeller og diskriminering over til handlinger for å kunne endre normer og holdninger (Salmson og Ivarsson 2015). Her er undervisningen opptatt av hvordan lærere, elever og studenter kan endre praksiser og holdninger gjennom ulike øvelser av intellektuell eller performativ art (Lindstøl 2016). Målet med å synliggjøre doxiske erupsjoner er å hjelpe studentene med å forstå at slike hendelser avslører dypstrukturer i feltet. De viser hvordan både profesjonen og skolen preges av kulturelle og sosiale koder som vanligvis er usynlige, men som likevel påvirker praksis og beslutninger.

Empiri og metode

Artikkelen bygger på et undervisningsopplegg gjennomført i grunnskolelærerutdanningen ved Universitetet i Sørøst-Norge, samt erfaringer fra dette arbeidet. Temaet inngår i samfunnsfagundervisningen i begge utdanningsløpene jeg har ansvar for. Studentene uttrykker generelt høy interesse for temaet og undervisningen har fått gjennomgående positive evalueringer.

Jeg har undervist i hersketeknikker i barnehagelærerutdanningen i om lag femten år. I grunnskolelærerutdanningen har temaet fått økt relevans de siste fem årene. Dette henger sammen med endringene i den overordnede delen av læreplanen, hvor områdene Folkehelse og livsmestring og Demokrati og medborgerskap er tydeligere vektlagt. Eksemplene som presenteres i artikkelen er hentet fra undervisning i grunnskolelærerutdanningen i denne femårsperioden.

Maktforståelse er et sentralt innholdselement i samfunnsfaget i skolen, og undervisning om hersketeknikker har inngått i flere tematiske sammenhenger som omhandler makt og ulikhet. Dette gjelder særlig i arbeid med klasseledelse, samarbeid og profesjonsutvikling, mobbing, samt i de tverrgående temaene i grunnskolen nevnt ovenfor. Hersketeknikker fungerer her både som analytisk begrep og som praktisk inngang til refleksjon over maktrelasjoner i skolen.

Det empiriske materialet består av kortere tekster som studentene frivillig leverte inn i forbindelse med undervisningen. De ble informert om at de innleverte tekstene kunne benyttes i forskning. Tekstene ble skrevet for hånd i undervisningssituasjonen, noe som sikret full anonymitet. Et tidligere forsøk på innsamling av historier via e-post resulterte ikke i noen innleveringer, antakelig på grunn av redusert opplevd anonymitet ved denne formen for datainnsamling. De håndskrevne historiene ble senere transkribert og samlet i ett dokument, lagret under betegnelsen "Case – hersketeknikker".

De skrev tekstene etter følgende oppdrag:

Skriv en situasjon hvor du opplevde at du ble utsatt for en eller flere hersketeknikker.

På en skole, mellom barn eller i en skole kontekst, men ikke helt nødvendig. Det kan godt være deg selv som barn, eller i en annen undervisningssammenheng. Mellom kollegaer eller medstudenter.

Ikke analyser hendelsen bare skriv den rett ut – trenger ikke å forklare mye.

Jobb med dette i grupper og lag en case slik at den blir skolerelevant.

Etterpå skal vi “løse ett av casene i plenum”

Skriv det ned for hånd på en lapp - Den vil være anonym.

Metoden kan karakteriseres som etnografisk. Etnografiske tilnærminger egner seg særlig godt til å avdekke sosiale strukturer, maktforhold og kulturelle koder som ellers kan være vanskelig å identifisere gjennom andre metodiske strategier (Widerberg 2007). Gjennom denne metoden var ønsket å avdekke uformelle normer, verdier og uskrevede regler også kalt "den skjulte læreplanen" som styrer samspillet i klasserommet og skolegården. Konteksten fungerer her som et fortolkningsgrunnlag for å belyse hvordan rammene rundt undervisningssituasjonen preger tekstmaterialet.

Analysearbeidet ble gjennomført i to faser. Den første fasen bygger på en induktiv tilnærming der målet var å la empirien tre frem uten at den teoretiske rammen styrer kodningen. Den andre fasen kan beskrives som en abduktiv prosess der empiri og teori blev satt i dialog (Sørensen 2026a). I denne fasen ble materialet fortolket med utgangspunkt i erfaringsfjerne, vitenskapelige begreper som gikk utover aktørenes egne subjektive forståelser, slik de kom til uttrykk i de håndskrevne historiene (Sørensen, 2019). Denne tilnærmingen ligger nært det Tjora (2024) betegner som teoretisk abduksjon, hvor analysen kombinerer empiriske observasjoner med teoretiske innsikter for å utvikle ny forståelse.

Selv om analysen anvendte teoretiske begreper, hviler den fortsatt på et induktivt premiss. Tjora beskriver dette som en metodisk nysgjerrighet overfor det empiriske fenomenet som undersøkes. I likhet med Tjoras studier hadde denne analysen både en klar empirisk forankring og det han omtaler som en teoretisk motivasjon (Tjora 2024, 80).

Doxisk erupsjon: strukturenes (maktens) tilsynekomst i elevers og læreres samhandling

Bourdieu beskrev doxa som de implisitte og underforståtte antagelsene som preger en bestemt kultur eller samfunn. Bourdieu mente at disse antagelsene kan være så dypt forankret i bevisstheten vår at de virker som naturlige og usynlige sannheter. Disse strukturene har svært lange historiske røtter. Av den grunn vil jeg som tidligere nevnt kalle dem kulturelle dypstrukturer (Sørensen 2019). Bourdieu argumenterte for at doxa ikke bare bestemte hva som ble ansett som sannhet eller virkelighet, men også hva som ble ansett som relevant og verdifullt innenfor en bestemt kultur eller samfunn. Disse verdiene og normene kan være så integrerte i samfunnets medlemmer at de sjelden ble utfordret eller tenkt på som noe som kan endres. Dypstrukturene er derfor ikke nødvendigvis erkjente, de erfares mer eller mindre ubevisst som doxa, altså noe vi oppfatter som naturlig, eller tar for gitt (Bourdieu 2000). Disse langvarige strukturene er vanskelig å forandre, og de lar seg ikke lett endre gjennom forhandling (Sørensen 2019).

Bourdieu mente altså at doxa kan påvirke hvordan mennesker oppfatter, tenker og handler i verden på, og at det kan være vanskelig å bevisstgjøre disse antakelsene og verdiene. Doxa blir institusjonalisert i samfunnet, noe som kan føre til at enkelte holdninger og oppfatninger blir ansett som normale og gyldige, mens andre virkelighetsoppfatninger (om eksempelvis kjønn) blir avvist som uviktige eller upassende. Bourdieu mente videre at doxa kan fungere som en mekanisme for å opprettholde status quo og undertrykke alternative perspektiver eller ideer. Det betyr at en “avmystifisering” av doxa kan være vanskelig, men allikevel ikke er umulig.

Som tidligere nevnt hevder Bourdieu flere steder at doxa kan være mer eller mindre til stede i hverdagen, men at den i ulike sammenhenger særlig i løpet av barns oppvekst kan “boble opp” på ulike alderstrinn. Et eksempel på dette er kjønn, der barn i 3-4 årsalderen viser stor interesse for kjønn gjennom språket, og seinere på nytt når spørsmål om seksualitet og seksuelle preferanser blir aktuelt. Dette vil jeg metaforisk kalle for doxiske erupsjoner. Erupsjon betyr frambrudd, eller tilsynekomst, ordet stammer fra geologien. Det innebærer at dominanskulturens dypereleggende oppfatninger av hva som er skambelagt kommer til syne i ungdommers samhandling. Eksempelvis vil kvinners og homofiles frihet begrenses gjennom en uformell sosial kontroll av seksualitetens tabuer (Sørensen 2019).

Begrepet kan hjelpe oss i å fange og synliggjøre tabuområder, normer, regler, verdier, handlingsmåter innenfor kulturen, og gjennom dette tydeliggjøre hvordan eksempelvis symbolsk vold “gjøres”.

Det som gjør doxa så seiglivet er at eventuelle brudd på dominansforholdet medfører at individene påføres skam når omgivelsene viser uttrykk for miskjennelse (tap av posisjon, ære, verdighet). Den som påføres skam, føler skam fordi de burde vite bedre. Den symbolske volden uttrykkes gjennom stempling (hore/homo) og ryktespredning, sanksjoner fra fellesskapet på individenes brudd på normer (Sørensen 2019). Eksemplifisert her gjennom bruk av ulike hersketeknikker.

Symbolsk vold refererer til handlinger eller praksiser som bruker symboler eller språk til å utøve kontroll, dominans eller undertrykkelse over en annen person eller gruppe. Denne typen vold kan være mer subtil enn fysisk eller verbal vold, men den kan være vel så skadelig. Symbolsk vold kan være subtil og umerkelig, og kan skape en følelse av tvang eller begrensning i de som er underlagt den. Det kan også føre til at de som blir utsatt for symbolsk vold internaliserer verdier og normer som opprettholder deres egen underordning.

Symbolsk vold i en skole kontekst

For Bourdieu er utdanning symbolsk vold par excellence, hevder Michael Burawoy (2019). Relasjoner av symbolsk vold etableres når tilsynelatende vilkårlige idealer, regler og verdier spres, som om standardene er naturlige, det vil si at “alle gjør det”. I tillegg kroppsliggjøres normene i væremåter som er skolespesifikke. Det skapes noen felles normer for hvordan læring skal foregå, men også lokale normer som er skapt av elevenes smaks og verdipreferanser.

Et eksempel: på en ungdomsskole, hvor mine studenter er i praksis, fant jeg ut ved å spørre elever, at det “ikke var lov til å bruke regntøy”. Dette gjaldt ikke barneskolen som

lå rett over veien. Studentene hadde samme observasjon, og “loven/regelen” varte over flere år. På mitt siste besøk på skolen, hvor det regnet, spurte jeg en lærer om dette fenomenet. Hun svarte at det hadde hun ikke registrert i alle fall ikke reflektert over. Hvem har bestemt dette, spurte jeg. Nei... kanskje det er fordi de får være inne i friminuttet foreslo hun. Men de går jo til og fra skolen, sa jeg. Mm, nei, jeg vet det ikke sa hun, det har “alltid vert sånn siden jeg begynte å jobbe her”.

Det er altså noen som etablert disse sedvanene som videreføres. “Vi bruker ikke regntøy på ungdomsskolen. Sånn er det bare”. (Det samme gjaldt bruk av sykkelhjelm for øvrig).

Dette kaller Bourdieu og Passeron (2006) for distinksjonsstrategier, som uttrykker den kulturelle kapitals uvanligheter, og som gjennom dette definerer hva eller hvem som er “ute” eller “inne”. De som faller utenfor, har altså ikke forstått det “som gjelder”. De som innehar denne formen for kunnskaper eller informasjonen, de som tjener på dette får distinksjonsgevinster gjennom hierarkier som de selv skaper. Bourdieu stiller dermed spørsmål om vi gjennom dette har ansvar for vår egen undertrykkelse (Bourdieu 1992, 48).

Eksempler på doxiske erupsjoner i form av hersketeknikker som kommer fram i studenttekstene

Mange av studenttekstene handler om ulike former for utestengelse fra fellesskapet. Dette skjer blant annet gjennom usynliggjøring, som innebærer å bli ignorert, oversett eller snakket over hodet på, slik at man føler seg ubetydelig. En student beskriver det slik:

I samtale med noen som setter seg selv over dine ‘autoriteter’, blir du ekstremt minimert. Personen usynlig gjør deg ved aldri å fullføre et poeng, men tar over for å få fram sitt eget poeng.

Språkbruk og fagsjargong kan i tillegg bidra til å forsterke avstanden. En annen student forteller om en opplevelse i praksis:

Praksislæreren var syk, og da jeg skulle ha undervisning i en klasse kom en annen lærervikar inn. Jeg opplevde at lærervikaren satt på bakerste rad med armene i kors og skulte på meg, som om jeg ikke ante hva jeg drev med, og at hun satt på fasiten. Dette var ubehagelig og fikk meg til å føle meg mindreverdige og teite.

Å si noe nedsettende for å fremheve seg selv er en annen måte å latterliggjøre andre på. Dette kan også komme fra lærere: “Ja, dette er nok litt komplisert for ditt vakre hode,” sa en lærer til en elev.

Latterliggjøring kan også uttrykkes kroppslig, for eksempel ved å himle med øynene eller heve øyenbrynene. Slike handlinger skjer i klasserommet. En student beskriver hvordan en medelev konsekvent kritiserte alt en annen elev sa. Dersom svaret var feil, kom kommentaren “dette er jo lett” eller “så klart det ikke er sånn”.

Også kulturelle koder, som mote, kan brukes til å ekskludere. På ungdomsskolen kunne elever oppleve latterliggjøring for bruk av “feil” klær. Eksempelvis det å bruke “billige” klær i stedet for merkeklær.

Den vedvarende sosiale ulikheten i det norske utdanningssystemet bidrar til klasseforskjeller både i prestasjoner og utdanningsvalg. Og som Flemmen og Ljungren (2024, 286) påpeker, speiler både prestasjoner og utdanningsvalg på ulikt vis privilegier elevene har med seg hjemmefra. Dette underkommuniseres, slik at manglende skolemestring gjerne forstås som individuelle mangler. En slik underkommunisering kan forstås som tilbakeholdelse av informasjon og en form for symbolsk vold.

I følge Prieur (2021) viser det behovet for spesifikke analyser i konkrete kontekster. Prieur viser til Bourdieus ønske om å erstatte begrepet kulturell kapital med informasjonskapital, et bredere begrep som omfatter all form for kunnskap (Bourdieu 1996; Bourdieu & Wacquant 1992, I: Prieur 2021). Tilbakeholdelse av informasjon kan derfor fungere som en barriere for barn fra arbeiderklassen. Dag Østerberg hevdet at “klasse er en motstandskvotient”. For dem med beskjeden sosial bakgrunn kan denne motstanden være betydelig – mangel på penger, kulturell kapital og nyttige nettverk. Det kan derfor ta lengre tid å bevege seg oppover i klassehierarkiet (Nilsen 2024). Som Bourdieu skriver, legitimerer skolen overklassens overlegenhet gjennom eksamenspapirene, som bekrefter de privilegertes kulturelle fortrinn, mens de dominerte får bekreftet sin underlegenhet (Bourdieu I: Burawoy 2019).

Nedvurdering er ofte særlig tydelig der kjønn spiller inn. Dette kan forstås som en form for fordømmelse uansett hva du gjør. Kommentarer som “du klarer det, du” eller “kan du gjøre det for meg? Da er du en engel” er begge eksempler på dette. Tonefallet kan signalisere at handlingen gjøres for å tilfredsstille mannen som spør, og at kvinnen ikke antas å klare oppgaven selv.

Antakelser om mindre kompetanse på grunn av kjønn kommer også til uttrykk gjennom det som gjerne kalles ‘mansplaining’ eller overdreven forklaring. Rebecca Solnit (2017) skriver i essayet “Menn forklarer meg ting” at slike patriarkalske teknikker som eksempelvis mansplaining fratar kvinner både verdighet og frihet. Jenter i norske skoler opplever dette til stadighet. Et eksempel er fra en ungdomsskoleklasse jeg besøkte, der praksislærer fortalte at jentene konsekvent lot være å snakke i klasserommet. Justenborg, Sørensen og Larsen (2024) viser noe av det samme i en dansk skolekontekst. Gjennom observasjoner av jentenes kroppsspråk (hexis) i klasserommet, ble det tydelig at de, blant annet ved å sitte på en spesiell måte (krybe sammen), forsøkte å gjøre kroppene sine mindre og dermed mindre synlige i rommet.

Påføring av skyld og skam

Påføring av skyld og skam er en manipulerende hersketeknikk som brukes for å kontrollere, ydmyke eller dominere andre ved å få dem til å føle seg utilstrekkelige, ansvarlige for feil eller mangler, eller grunnleggende “feil” som person. Det skjer ofte gjennom kritikk, latterliggjøring, projisering av egne feil, eller ved å fremstille seg selv som et offer. (Kilden kjønnsforskning [De fem hersketeknikker](#). 18.05.26).

I dette materialet var det tydelig at det å ytre seg ble vanskelig i ulike typer situasjoner i klasserommet. Et eksempel på dette var en situasjon der en elev ikke forsto en oppgave og spurte læreren om hjelp. Da læreren skulle hjelpe, begynner læreren med “lille, søte,

snille deg...”. Elevens spørsmål blir dermed miskjent, samtidig som eleven både kjønnnes og infantiliseres gjennom lærerens språkbruk.

Fra den overordnede delen av fagplanen står det følgende: “Dialogen mellom lærer og elev, og mellom skole og hjem, må være basert på gjensidig respekt. Når elevenes stemme blir hørt i skolen, opplever de hvordan de selv kan ta egne bevisste valg”.

En annen student skriver:

Har også blitt latterliggjort fordi jeg svarte feil på et mattespørsmål, etter det turte jeg ikke å svare høyt i klassen lenger. Det kom utsagn fra medelever som sa “er du helt dum eller”, “skulle tro hun gikk i første”. Etter den dagen bestemte jeg meg for å aldri å rekke opp hånda igjen.

Å trekke seg tilbake i taushet bidrar til at elevene ikke opplever å kunne delta i demokratiske samtaler. I alle fag i skolen er det vektlagt muntlig deltakelse i undervisningen som en viktig ferdighet.³ Fagplanen i matematikk fremhever følgende: “Muntlige ferdigheter i matematikk innebærer å skape mening gjennom å samtale i og om matematikk. Det vil si å kommunisere ideer og drøfte matematiske problemer, strategier og løsninger med andre.”⁴

En ny form for symbolsk vold eller “keiserens nye klær”?⁵

I materialet kom særlig to “nye” hersketeknikker fram: objektgjøring samt vold og trusler om vold. Objektgjøring er en “ny” hersketeknikk i tillegg til de 5 opprinnelige. Denne hersketeknikken la Berit Ås til i forbindelse med at det ble økt søkelys på seksuell trakassering på slutten av 1980 tallet (Holter 1992; Sørensen 1992).

Fremfor å vektlegge egen vilje, autonomi og verdighet, refererer objektgjøring til det å behandle eller betrakte en person som et objekt, en ting eller en egenskap, snarere enn som en person med egen vilje, autonomi og verdighet. Dette kan innebære å redusere noen til en seksuell gjenstand, å ignorere deres følelser og behov, eller å betrakte den andre som et middel til å oppnå ens egne mål. Dette kan også bidra til å opprettholde eller forsterke sosiale og kulturelle normer som understreker objektivisering og undertrykkelse av bestemte grupper, slik som kvinner, seksuelle minoriteter eller mennesker med minoritetsbakgrunn, men også mennesker med lav kulturell kapital.

Objektgjøring fører til at kvinner i tillegg usynliggjøres, hevder Berit Ås. Dette kan virke paradoksalt, ettersom kvinnen nettopp får oppmerksomhet. Problemet er at kvinnens subjektivitet og personlighet blir usynlig. Med andre ord oppstår objektgjøring når en person reduseres til noe som kan brukes for å oppnå enten status eller nytelse, i stedet for å være et menneske med egen autonomi og verdighet. Dette kan skje i mange ulike kontekster, for eksempel i parforhold og vennskap, gjennom representasjoner i media og på skole eller arbeidsplasser. Objektgjøring kan ha mange alvorlige negative virkninger på dem som objektiviseres, blant annet en opplevelse av dehumanisering, skam, og redusert selvverd. Som i dette eksemplet:

En elev som har “kontroll” over klassen (vedkommende er høylytt/ ignorerende/ forstyrrende/ gjør generelt mye ut av seg) kommer inn i klasserommet til første time alt for

seint 08.30. Det første han gjør er å gå bort til en klassevenninne og si: ”Du er så jævla stygg, og du burde ikke være her”.

Denne jenta blir bare sittende stille resten av timen. Hun sier ingenting, og ytrer heller ikke at hun har blitt utsatt for trakasserende holdninger.

Objektgjøring kan, som i dette tilfellet, ha negative konsekvenser både for den som utsettes for den, og for dem som er vitne til den. Konsekvensen kan blant annet være redusert selvfølelse, følelsesmessig belastning og begrensninger i frihet og handlingsrom.

Jeg har tidligere i artikkelen beskrevet hvordan hersketeknikker kan bidra til at vi underlegger oss de andres definisjoner av hvem vi er. I tillegg medfører objektgjøring en form for tingliggjøring av mennesker, Det vil si at mennesker mister evnen til å følelsesmessig leve seg inn i andre personers opplevelser. Forskjellen mellom å forholde seg til ting og til mennesker blir tydelig hos Axel Honneth. Mens ting fortsatt framstår som ting når vi objektiverer dem, gjelder ikke det samme for mennesker: ”Personar derimot, forsvinn som personar dersom eg ter meg konsekvent objektiverande mot dei”, hevder Honneth (Hansteen, 2009). Honneth (2019) mener anerkjennelse er en betingelse for å være menneskelig. For han er tingliggjøring et symptom på det han kaller anerkjennelsesglemsel. Objektgjøring er en slik prosess hvor vi blir fremmede for oss selv.

Den kanadiske sosiologen Erving Goffman brukte begrepet inntrykkskontroll for å beskrive den sosiale prosessen der mennesker presenterer seg på bestemte måter for andre for å opprettholde et ønsket bilde av seg selv. Begrepet inntrykkskontroll inngår i Goffmans dramaturgiske perspektiv, der individer ofte utfører sosiale roller som om de var skuespillere på en scene (Goffman 1959; 1974). Goffman skiller mellom *frontstage* og *backstage*. Frontstage viser til når vi er synlige og presenterer oss for andre. Det er når vi er frontstage at vi utøver inntrykkskontroll. Vi presenterer et bestemt bilde av oss selv for andre, som kan være nøye utformet og oppfyller visse sosiale forventninger. Dette kan innebære å utføre spesifikk atferd, bruke bestemt språk eller overholde bestemte normer og verdier. Goffmans *frontstage* begrep er spesielt relevant i forbindelse med kommunikasjon og presentasjon av barn og ungdom i sosiale medier og andre digitale plattformer. For å opprettholde et positivt bilde og appellere til publikum, vil en profesjonell Influenser for eksempel presentere et nøye utformet bilde og budskap når hen opptrer i offentligheten (Steiness og Teigen, 2021).

I motsetning til frontstage refererer *backstage* til den private settingen der enkeltpersoner kan slippe å stå på scenen og handle mer autentisk. I dette frirommet, kan enkeltpersoner oppføre seg på måter som ikke alltid er akseptabelt eller hensiktsmessig i offentligheten.

På internett er det ikke alltid like lett å opprettholde kontrollen over hvordan andre ser deg. Siden man ikke fullt ut kjenner sitt publikum, kan det være vanskelig å tilpasse bildet og framstillingen av seg selv. Det kan derfor se ut til at objektgjøringen er vanskelig å unngå for alle – inkludert de “profesjonelle” influenserne (Steiness og Teigen, 2021).

Å kunne kontrollere seg selv, sine følelser og ikke minst framstillingen av seg selv i offentligheten kan forstås som en ny sosial kapital, hevder Annick Prieur (2021, 19). Det vil si at det er penger å tjene på dette. Imidlertid er det vanskelig å være der “ute”.

Dette bringer oss over til den sjuende og siste *nye* hersketeknikken: *vold og trusler om vold*. The Council of Europe sier i sitt undervisningsmateriale om kontroversielle temaer:

Etter flere alvorlige voldshendelser og uroligheter i ulike europeiske land har håndteringen av kontroversielle tema i skolen blitt et høyst aktuelt utdanningsspørsmål. Dessuten har synet på hvordan skoler bør undervise i demokrati og menneskerettigheter, forandret seg. (Teaching_Controversial_Issues_Norwegian_final_WEB.pdf)

Vold refererer til fysisk skade eller skade på en person eller ting. Det kan inkludere å slå, sparke, kvele, kaste gjenstander eller bruke våpen mot noen. Vold kan også omfatte psykisk skade, som for eksempel trusler, sjikane eller skremmende atferd. Dette kan komme overraskende, men som oftest kommer det en trussel først. Trusler om vold er når noen uttrykker en intensjon om å påføre skade på en person eller en ting. Det kan være verbale trusler, skriftlige trusler eller trusler som er uttrykt gjennom atferd. Trusler om vold kan være like alvorlige som selve voldshandlingen, da det kan skape frykt og usikkerhet hos den som utsettes for det (Risdal og Sandvik 2007; Sollund 2017):

Første praksis 5. trinn, hvor det var musikk time og stolleken. En elev dyttet meg av stolen og mente hen var først. Jeg snakket rolig, men eleven slengte ut mange skjellsord. Jeg hevet stemmen for dette og sa at det var ikke akseptabelt. Eleven ble mer sint og løp ut. Tvunget tilbake av læreren for å si unnskyld, dette ville ikke eleven. Prøvde i tillegg å heve stemmen truende mot meg.

Trusler om vold har økt gjennom sosiale medier. Et særlig viktig fenomen her, er det som kalles for “snitching” eller “tysting”. Begrepet omhandler det å gi informasjon til myndigheter eller andre personer om en kriminell aktivitet eller handling som noen har begått. Det kan også bety å rapportere om noen som har brutt en regel eller en avtale. Dette kan omfatte å gi informasjon om kriminelle aktiviteter, narkotikabruk, mobbing eller annen uakseptabel oppførsel. I et forskningsprosjekt ved USN – “Er du snitch er du ferdig” – kommer det fram at begrepet “snitching” har en negativ konnotasjon. “Snitching” assosieres gjerne med å være en informant eller angiver, og det oppfattes som illojalt (Næss et al. 2026). Det er ofte knyttet til en frykt for hevn eller represalier fra personene det blir rapportert om. Et eksempel på dette er “hemmelige slåsskamper”, såkalt beefing. Barn og unge som blir stemplet som snitchere opplever også å bli utsatt for sosial utestengelse, mobbing, trusler og hatprat. De som opplever dette tier ofte om det av frykt for at de voksne skal gjøre situasjonen verre dersom de blander seg inn.

Snitch-kulturen fører blant annet til at lærere ikke blir kjent med konflikter i klassen. I tilfeller der det har skjedd kriminelle handlinger, kan snitch-fenomenet også være til hinder for politiarbeid. (Næss et al. 2026)

Prosjektlederne i prosjektet ved USN har i en kronikk i avisen Aftenposten uttalt at de som stemples som snitch, kan bli mobbet, få trusler, oppleve hatprat eller bli stengt ute fra fellesskapet. Det er en sterk opplevelse av kollektiv avstraffelse. Det er med på å skape utrygghet, selv innad i vennegrupper. Man kan oppleve trusler om få bank og hatmeldinger.

Det kan også gå utover familiemedlemmer til den involverte. Sitat fra en ungdom: “Trusler om alt. (...) Har angst for det. At det kommer en gruppe og banker deg.” Taushetskulturen grunnet frykt for represalier kan i sin ytterste konsekvens utfordre ytringsfriheten og vår demokratiske grunnmur hevder kronikk forfatterne.

“Hvis du har et bra klassemiljø, blir det mindre snitching på skolen generelt”, sier en ungdom. Begrepet “snitch” og mekanismene rundt taushetskulturen må få økt fokus både i skolen og i samfunnet generelt. Ingen er tjent med et samfunn hvor redsel for å stå opp mot urett blir styrende, og konsekvensene av å stå opp for seg selv og andre blir for tunge å bære (Aftenposten.no). Betydningen av et godt klassemiljø står sentralt i dette prosjektet.

Endringer i synet på lærerrollen?

Det har de siste årene vært flere lovendringer i Norge når det gjelder opplæring som skal bidra til et bedre skolemiljø. Da den såkalte mobbeparagrafen ble innført i 2017, viste erfaringer at den ikke fungerte etter hensikten. Flere lærere opplevde at den svekket deres autoritet. Elevene viste mindre respekt enn tidligere, noe som enkelte steder førte til kaotiske klasserom hvor mange elever følte seg utrygge.

Dette utløste en ny runde med endringer, som skulle gi læreren større kontroll over læringsmiljøet. Mobbeparagrafen ble ikke fjernet, men derimot flyttet og modernisert. I dag ligger innholdet i opplæringslovens kapittel 12, der skolens aktivitetsplikt og elevenes rett til et trygt og godt skolemiljø er tydelig formulert. Skolene har fortsatt et omfattende ansvar for å forebygge, avdekke og håndtere mobbing, men innenfor et rammeverk som i større grad balanserer elevens rettigheter og lærerens profesjonelle handlingsrom.

I materiale innsamlet de siste to årene fremstår lærerrollen som et gjennomgående og sentralt tema. Både retrospektive beskrivelser fra egen skoletid og nyere erfaringer fra praksisperioder viser hvordan lærere, og særlig studenter og nyutdannede, kan bli eksponert for ulike former for hersketeknikker. Eksempelene nedenfor illustrerer hvordan maktutøvelse og rolleforhandlinger kommer til uttrykk i relasjonen mellom lærer og elev, så vel som mellom kollegaer. Flere studenter beskriver situasjoner der elever bruker strategier som undergraver lærerens autoritet:

Under undervisning på 10. trinn uttrykte en elev misnøye og forsøkte å etablere kontroll gjennom latter, hvisking og andre handlinger som skapte uro.

I praksis erfarte jeg at en elev sa: ‘Hvem tror du at du er? Du er jo bare en student,’ da jeg korrigerte ham.

Da jeg underviste en klasse jeg vanligvis ikke hadde ansvar for, uttrykte elever at jeg ‘ikke var lærer på skolen’, og dermed ikke verdig deres oppmerksomhet.

Her uttrykkes forhold som kan forstås som “systematisk devaluering”, hvor lærerens handlinger stadig utsettes for kritikk, og profesjonsrollen svekkes gjennom repeterende negativ oppmerksomhet. Slike utsagn representerer klassiske eksempler på endringen i lærerrollen, der elevens posisjonering utfordrer lærerens myndighet.

Flere studenter og nyutdannede lærere beskriver utfordringer knyttet til kollegiale relasjoner:

Som vikar og hjelpelærer har jeg opplevd at andre lærere overstyrer meg i situasjoner jeg behersker. Dette oppleves som autoritetsundergraving.

I arbeid med voksne kollegaer blir jeg som den yngste møtt med paternaliserende uttrykk som 'kjære deg', og vurdert ut fra alder snarere enn kompetanse.

Disse situasjonene viser hvordan maktstrukturer også manifesterer seg internt i profesjonen, og hvordan alder og erfaringsnivå kan brukes som grunnlag for marginalisering.

I en spesialklasse opplevde jeg gjentatt usynliggjøring. Til tross for klare beskjeder responderte ikke elevene, noe som skapte en følelse av å være fraværende i rommet.

En elev kommenterte kontinuerlig mine handlinger i undervisningen. Selv etter korrigering fortsatte han, også overfor andre ansatte.

I praksis på barneskolen målte elever høyden min for å se hvem som var høyest, noe som opplevdes som en form for latterliggjøring basert på kroppslige kjennetegn.

Denne typen handling kan analyseres som kroppsliggjort maktbruk, hvor fysiske attributter brukes som sosialt virkemiddel for å etablere hierarki.

Skyld- og skampåføring er heller ikke uvanlig "Under undervisning hevdet en elev at en annen lærer tillot spilling i timen, noe som impliserte at jeg var urimelig og dermed påførte meg skyld." Hendelsen illustrerer hvordan elever kan sammenligne regelpraksis mellom lærere som strategi for å utfordre faglige vurderinger. Noen studenter beskriver situasjoner hvor konsekvent grensesetting gir positiv effekt: "Da en elev reagerte med øyerrulling på en korrigering, nektet jeg henne adgang til klasserommet før hun kommuniserte respektfullt. Hun ble tydelig overrasket over at jeg opprettholdt grensen."

Dette eksemplet peker på betydningen av at lærerprofesjonens autoritet som ledd i relasjonsbygging og klasseledelse bør styrkes. Endringene i den norske skolen har ført til en felles opplevelse av avmakt (Frydenlund og Strand 2024).

Endring?

Begrepet doxisk erupsjon søker å fange opp og synliggjøre de tabuområdene, normene, reglene, verdiene og handlingsmåtene som ligger innvevd i kulturen, med andre ord måter man "gjør" symbolsk vold på. Dette har stått sentralt i artikkelen. Ved å gjøre slike strukturer synlige kan vi også endre samhandling, særlig når det gjelder de ulike hersketeknikkene som er omtalt i denne artikkelen. Observasjoner av klassemiljøet etter undervisningsperioden viste at kulturen hadde endret seg. I stedet for å bli usikker eller lei seg uttalte studentene: "Nå, hersketeknikka du meg!" – hvorpå den andre kunne svare: "Oj, unnskyld det var ikke meningen".

Bourdieu var ikke særlig begeistret for pedagogiske reformer, hevder Burawoy (2019). Bourdieu ville kanskje hevde at reformpedagogikk innebærer “å sminke grisen”, som vi sier i Norge. Samtidig finnes det unntak heldigvis. Bourdieu hevder at endring kan skje når disposisjonene i habitus kommer “i uoverensstemmelse med de kollektive forventningene”, som ellers bidrar til å opprettholde det som oppfattes som normalt. Slike situasjoner kan særlig oppstå i perioder med dyp krise, når etablerte regelmessigheter og regler blir “snudd på hodet” (Sørensen & Nilsen 2021, 167).

Dette peker mot muligheten for at skolen gjennom å synliggjøre “usynlige” dominansforhold, kan bli et sted der barn får større mulighet til å delta enn i dag, og på mer likeverdige vilkår.

Avslutning

I denne artikkelen har jeg undersøkt hvordan makt, symbolsk vold og hersketeknikker kommer til uttrykk i skolekontekster, og hvordan slike fenomener kan forstås gjennom Bourdieus teorier og mitt eget begrep doxiske erupsjoner. Ved å bruke studentenes egne erfaringer som empirisk materiale, viser jeg hvordan kulturelle dypstrukturer blir synlige i hverdagslige situasjoner mellom elever, lærere og lærerstudenter. Disse erupsjonene tydeliggjør hvordan dominansforhold, normer og usynlige regler virker i praksis. Dominansforholdet kommer til syne eksempelvis i form av ulike hersketeknikker som utestengelse, nedvurdering, objektgjøring og trusler om vold.

Jeg har også ønsket å vise hvordan arbeid med hersketeknikker og normkritiske pedagogiske verktøy kan bidra til økt bevissthet, handlingskompetanse og endring i læringsmiljøer. Når studentene lærer å identifisere og sette ord på maktmekanismer, reduseres skam og usikkerhet, og samhandling kan endres.

Avslutningsvis løfter jeg frem skolens samfunnsoppdrag. Oppdraget er å fremme likeverd, demokrati og kritisk tenkning. Det forutsetter at lærere får verktøy til å avdekke og håndtere maktstrukturer. Doxiske erupsjoner som analytisk og pedagogisk begrep kan nettopp bidra til dette: Å åpne rom for nye former for innsikt, motstand og profesjonell trygghet. Håpet er å styrke mulighetene for et mer inkluderende, trygt og rettferdig skolemiljø.

Veien videre

Mange seksåringer gleder seg til å begynne på skolen. Likevel ser vi et nytt og omfattende fenomen i store deler av Europa: skolevegring. Dette aktualiserer et grunnleggende spørsmål: Hvis skolen ikke klarer å inkludere alle elever, kan vi da fortsatt snakke om en demokratisk skole? Som Frydenlund & Strand (2024) understreker, gir flere barn opp eller trekker seg helt ut som en form for selvbeskyttelse mot opplevelser av å bli skjøvet ut eller ydmyket.

Skolevegring kan derfor forstås som en motstandsform, et uttrykk for at barnet ikke orker mer av den daglige ydmykelsen. Bourdieu peker på at maktrelasjoner ofte preges av asymmetrisk forståelse: Den dominerte forstår både sin egen og den dominerendes posisjon, mens den dominerende bare forstår sin egen (Bourdieu 2000, 44). Dette gjør at ydmykelse erfaringsmessig er langt mer synlig og erfaringsnært for dem som står nederst i hierarkiet, mens den som utøver makt sjelden registrerer sin rolle.

Arbeidet med å identifisere doxiske erupsjoner reiser derfor et viktig spørsmål: Kan økt synliggjøring av dominansforhold og symbolsk vold bidra til en skole der også sårbare barn faktisk orker å være? Og er det slik at barna allerede ser dominansstrukturene tydeligere enn lærerne? Burawoy (2019) viser til Bourdieu når han skriver at de få som klarer å overskride sin egen klassebakgrunn ofte brukes som bevis på at det finnes muligheter for sosial mobilitet. Samtidig kan slike eksempler tilsløre at mange heller “eliminerer seg selv stille” enn å gjennomgå ydmykelsen ved å bli eliminert offentlig. I en skolekontekst kan dette bety at barn som ikke finner sin plass trekker seg ut fremfor å kjempe mot et system hvor maktstrukturene oppleves som urokkelige. Men dette vil bli en annen artikkel.

Rønnaug Sørensen, førstelektor i samfunnsfag, Institutt for kultur, religion og samfunnsfag ved Universitetet i Sørøst-Norge

Merknad

Forfatteren har dysleksi og har benyttet Copilot Edge som språkvask. I denne artikkelen har jeg brukt språkmodellen Sikt KI-chat for å finne og rette grammatiske feil, forbedre setningsstrukturen. Jeg har også benyttet den som oversetter til engelsk i sammendraget. Jeg har ikke brukt Sikt KI-chat til å skrive hele avsnitt eller kapitler, men kun til å bearbeide min egen tekst.

Noter

- ¹ Teknikk er et substantiv som her brukes abstrakt: ...”mener da metoder som tar utgangspunkt i de gitte forutsetninger og utnytter den generelle og spesielle kunnskap man har på området til målrettet virksomhet; eksempler her er begreper som hersketeknikk, taleteknikk, studieteknikk og salgsteknikk.” [teknikk – Store norske leksikon \(snl.no\)](#)
- ² Doxa i betydningen at det er meninger det ikke kan stilles spørsmålstegn ved.
- ³ <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.6-demokrati-og-medvirkning>
- ⁴ [Grunnleggende ferdigheter - Matematikk 1–10 \(MAT01-05\) \(MAT01-05\) | udir.no](#)
- ⁵ De opprinnelige 5 hersketeknikkene: usynliggjøring, latterliggjøring, tilbakeholdelse av informasjon, fordømmelse uansett hva du gjør og påføring av skyld og skam. (Kilden kjønnsforskning: De fem hersketeknikker)

Litteraturliste

- Aftenposten.no <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/RG5wGr/hvis-man-har-sniticha-paa-noen-drugdealere-eller-noe-saant-da-faar-man-kjoert-seg-ganske-hardt>.
01.03.2026
- Biesta, G.J.J (2014): Utdanningens vidunderlige risiko.(A.Sjøbu oversettelse) Fagbokforlaget.

- Biggs, J.B. & Tang, C. (2011): Teaching for quality learning at university: what the student does (4. utg.). Berkshire: Open University Press.
- Björkman, L. og J. Bromseth (2020): Normkritiske utmaningar i en nyliberal tid: En utblick över ett pedagogiskt landskap.
- Boler, K. M. & M. Zembylas, (2003): Discomforting truths. The emotional terrain of understanding differences. I: P. Trifonas (red) pedagogies of difference. Rethinking education for social justice. (s.107-130) [https://doi.org/10.4324/9780203465547\(PDF\) Discomforting truths: The emotional terrain of understanding differences \(researchgate.net\)](https://doi.org/10.4324/9780203465547(PDF)Discomfortingtruths:Theemotionalterrainofunderstandingdifferences(researchgate.net))
- Burawoy, M. (2019): Symbolic Violence. Conversations with Bourdieu. Duke university press.
- Bourdieu, P. (2000): Mannsdominans. Pax forlag, Norge.
- Bourdieu, P. (1992): Kultur och kritik. Daidalos .Uddevalla.
- Bourdieu, P. og J.C. Passeron (2006): Reproduktionen. Bidrag til en teori om undervisningssystemet. Hans Reitzels forlag, København 2006.
- Damşa, C. og de Lange, T. (2019): Student-centred learning environments in higher education. Uniped, 42(01), 9–26. <https://doi.org/10.18261/issn.1893-8981-2019-01-02>
- Erdal, S.F. og Granlund, L. (2021): Fire innfallsvinkler til undervisning om 22. juli terroren. I: Erdal, S.F., Granlund, L. & Ryen, E. (red): Samfunnsfagdidaktikk. Universitetsforlaget.
- European Council of Europe (2020): <https://rm.coe.int/22122020-teaching-controversial-issues-final-web/1680a12735> Teaching controversial Issues. Veileder: ISBN 978-92-871-8705-5 © Council of Europe, Printed at the Council of Europe December 2020. Hentet 01.03.2026
- Flemmen, M. og Ljungren (2024): Klasse. En innføring. Cappelen. Norge.
- Flemmen, M. (2009): Hersketeknikkene en begrephistorie. Arridehistorisk tidsskrift, 1 s.97-108.
- Frydenlund, J.H. og A.H. Strand (2024): Kampen om skolefraværet. [Norsk sosiologisk tidsskrift Vol.8, Utg.2-3](https://doi.org/10.18261/nost.8.2-3) Side 1–6 <https://doi.org/10.18261/nost.8.2-3>.
- Goffmann, E. (1973): Vårt rollespill til daglig, en studie i hverdagslivets dramatik.
- Goudeau og Croizet (2017): Hidden advantages and disadvantages of social class: How classrooms reproduce social inequality by staging unfair comparison. *Psychological Science* 28 (2), 162-170.
- Habermas, J. (1999): Kraften i de bedre argumenter. Oslo: Universitetsforlaget
- Hansteen, H.M. (2009): Anerkjennelsesglømsle og varefetisjisme. I: AGORA 4. Universitetsforlaget.
- Hellesnes, J. (1992): Ein utdana mann og eit dana menneske. I: Erling Lars Dahle (red.) Pedagogisk filosofi. Ad Notam Gyldendal.
- Holter, H. (1992): Seksuell trakassering: en hersketeknikk i arbeidsorganisasjonen? I: Sex i arbeid(et), Brandtsæther og Widerberg (red.). Tiden norsk forlag.
- Honneth, A. (2019): Tingliggjøring og anerkjennelse – et nytt blikk på et gammelt begrep. Cappelen upopulære.
- Jarness, V. (2021): Kulturell ulikhet og Klasse. I: Ulikhet. Grønbo, S.A, Nilsen, og K, Christensen (red.), Fagbokforlaget.

- Kalonaityté, V. (2014): Normkritisk pedagogik – for höhere utbildning. Lund: Studentlitteratur.
- Kilden kjønnsforskning : [De fem hersketeknikker | Kilden](#) 18.05.2026.
- Koresinsky, T. (2021): Tverrfaglig dybdelæring. Universitetsforlaget.
- Lindstøl, F. (2016): Tenk hvis. Om fiksjonerfaringer som utgangspunkt for refleksjon i lærerutdanningen. Acta didactica Norge, Vol 10 (3), Art. 14.
- Nilsen, R.Å. (2024): [Klassesamfunnet på fremmarsj – del I - Sosiologen](#)
- Norheim Lilletun, C. (2019): Skolen som arena for å motvirke fordommer, rasisme og diskriminering – en kvalitativ studie av elevperspektiver og erfaringer.
<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-73606>
- Norheim Lilletun, C. (2021): Kropp, kjønn og seksualitet: normkritiske perspektiver og samfunnsdidaktiske muligheter. I: Samfunnsfagdidaktikk. Førland, S., Granlund, L. & Ryen (red.), Universitetsforlaget.
- NOU 2015:2 (2015): Å høre til – Virkemidler for et trykt psykososialt skolemiljø. Kunnskapsdepartementet. [NOU 2015: 2 - regjeringen.no](#)
- Nyberg, A. og Dahlgren. E. (2021): Härsketeknik. Liber AB.Stockholm.
- Næss, R.R, L.M. Romero og A.C. Birkeland (2026): Ingen vil være en snitch. Tidsskriftet Psykologi i kommunen. Nr 1 2026. [Fagfellelvurdert: Ingen vil være en snitch / Psykologi i kommunen nr. 1 2026](#) hentet 18.05.2026
- Opplæringsloven (1998): Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa. [Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa \(opplæringslova\) - Lovdata](#)
- Madsen O.J. og T.von Soest (2021): En plaget ungdomsgenerasjon? I: Ungdommen <https://doi.org/10.23865/noasp.142>
- Meld. St. 16 (2016-2017). Kultur for kvalitet i høyere utdanning. Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-16-20162017/id2536007/>
- Meld. St. 4 (2018-2019). Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2019-2028. Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-4-20182019/id2614131/>
- Risdal, J. og H. Sandvik (2007): Hersketeknikker. Forlaget Spartakus.
- Røthing, Å. (2020): Mangfoldskompetanse og Kritisk tenkning. Cappelen Damm Akademia.
- Salmson, K. & J. Ivarsson (2015): Normkreativitet i förskolan: om normkritik och vägar till likabehandling. Olika forlag.
- Skjervheim, Hans (1992): Eit grunnlagsproblem i pedagogisk filosofi. I: Erling Lars Dahle (red.), Pedagogisk filosofi. Ad Notam Gyldendal.
- Solnit, R. (2016): Menn som forklarer meg ting. Pelikanen forlag.
- Sollund, S. (2017): Hersketeknikkene. Kagge forlag.
- Sørensen, R. (2026a): Tillitsskapende dialoger i lærerutdanningen. I: Universitetsforlaget (under publikasjon 2026).
- Sørensen, R. og R.Å. Nilsen (2021): Bourdieu, #Metoo og strukturperspektivets revansje. *Praktiske Grunde* 1, 27-46.

- Sørensen, R. (2019): Seksuell trakassering, verdighet og SKAM. I: Stenstad, Ådne Valen og Ingrid Christensen (Red): [Menneskeverd - en utfordring for skole og samfunn | Nordic Open Access Scholarly Publishing](#). Cappelen.
- Sørensen, R. (1992): Det går på verdigheten løs! I: Sex i arbeid(et), I: Brandtsæther og Widerberg (red.), Tiden norsk forlag.
- Steiness K.K. og H.F. Teigen, 2021: Livsstil til salgs: om influensermarkedsføring på sosiale medier og hvordan ungdom påvirkes.
<https://doi.org/10.18261/issn.2535-8162-2021-01-01>
- Strømmen, Ø. (2021): Giftpillen- konspirasjonsteorier og deres ødeleggende kraft. Res.Publica.
- Universitetet i Sørøst-Norge: [“Er du snitch er du ferdig” - Universitetet i Sørøst-Norge](#) 01.03.2026.
- Waitkus, Nora; Savage, Mike & Toft, Maren (2024): Wealth and Class Analysis: Exploitation, Closure and Exclusion. Sociology. ISSN 0038-0385. 59(1), s. 126–143. doi: 10.1177/00380385241275842.
- Ås, Berit (1979): De fem hersketeknikker, om å ufarliggjøre fiendens våpen. Art. i: Årbog for kvinderet, s. 55-88. København: Juristforbundets forlag.

EVA er død, leve VIVE!

Ved nedlæggelsen af Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) og den samtidige overdragelse af visse af opgaverne til Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE)

Kritisk kommentar af Morten Nørholm

Abstract

EVA is dead, long live VIVE - on the closing of the Danish Evaluation Institute (EVA) and the simultaneous transfer of certain tasks to the National Research and Analysis Center for Welfare (VIVE). Since 1992, The Danish Evaluation Institute (EVA) has evaluated formalized education, producing an accompanying discourse partly legitimizing already socially necessary administrative initiatives, partly hiding this. On 1 July 2026 the evaluations were transferred to The Danish Center for Social Science Research (VIVE).

In a field reconstructing the relation between academic and scientific capital (vertically, capital volume and, horizontally, capital composition), EVA and VIVE are placed in approximately the same place horizontally - right, towards an administrative pole – while VIVE is placed higher than EVA. This strengthens the legitimacy of the evaluations without otherwise changing them.

Consisting mainly of opinions transformed into knowledge, the evaluations do not compete with scientific knowledge. However, the consequences of VIVE taking over the evaluations are that they are – symbolically – legitimized as if they were scientific. In consequence, this enhances the power exercise by the withdrawn strong state, and worsens the conditions for the production of science in the strictest sense.

Keywords

Bourdieu, *habitus*, administrative/bureaucratic knowledge, Durkheim, science, Kant, a withdrawn strong state, evaluation theory, evaluating practices

Indledning

Ifølge et lovforslag fra det daværende Børne- og Undervisningsministeriet (Retsinformation 2025, jf. også ritzau 2025) skal Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) nedlægges d.

1. juli 2026 og en del af EVA's arbejdsopgaver overtages af Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE). På grund af udskrivelsen af folketingsvalg d. 26/2 2026 til afholdelse d. 24/3 2026, bortfaldt lovforslaget efter andenbehandling, men inden den endelige vedtagelse. Adspurgt om forslagets og EVA's skæbne, svarede Folketingets Oplysning d. 2/7 2026 at

L 90, folketingsåret 2025-26 (1. samling) [(Retsinformation 2025)], som bortfaldt ved valgudskrivelsen, er blevet genfremsat som: 2025-26 (2. samling), L 7 Forslag til lov om ændring af dagtilbudsloven og udlændingeloven og om ophævelse af lov om Danmarks Evalueringsinstitut. (Nedlæggelse af Danmarks Evalueringsinstitut) [(Folketinget 2026a)]

Lovforslaget er sat til 3. behandling den 3. september 2026, og i lovforslaget står der, at loven træder i kraft den 15. september 2026. Link til lovforslaget som fremsat med bemærkninger [(Folketinget 2026b)]

I bemærkningerne står der på side 2 nederst i venstre spalte: "Det foreslås med lovforslaget, at lov om Danmarks Evalueringsinstitut ophæves, hvorved Danmarks Evalueringsinstitut (herefter EVA) nedlægges. Bevillingen til EVA blev på finansloven for 2026, jf. "Aftale om finansloven for 2026" af 23. oktober 2025 mellem den daværende regering (Socialdemokratiet, Venstre og Moderaterne) og Det Konservative Folkeparti, reduceret svarende til et halvt års drift samtidig med, at der fremover vil ske en styrkelse af VIVE for så vidt angår opgaver på børne- og uddannelsesområdet. EVAs virksomhed har i første halvår af 2026 været under afvikling som følge af bevillingsbortfaldet. EVAs personale er dermed opsagt med udgangen af juni 2026." (mail fra Folketingets Oplysning 2/7 2026, kl. 13.00)

Skønt lovforslaget om nedlæggelsen af EVA endnu ikke var vedtaget 1/7 2026, blev EVA med andre ord alligevel lukket som foreslået fordi finansloven for 2026 tog forskud på nedlæggelsen og kun afsatte midler til EVA for første halvår af 2026.

Alle roser har torne

For den der gennem 30 år har forsket om den pædagogiske funktion af evalueringer (opsummeret med en empirisk definition af evaluering/evaluerende praktikker i Nørholm 2019) med et udgangspunkt i arbejdet i Evalueringscenteret (EVA, oprettet 1992), senere Danmarks Evalueringsinstitut (også EVA, oprettet 1999), og som i hele perioden har været som en gammel hund i benene på EVA, ville det være nærliggende at møde nyheden om nedlæggelsen med jubel. Endelig slipper vi af med den instans som har leveret en lind strøm af politiserende udgivelser som jeg i min forskning har argumenteret for ikke viser noget, og alene har

1. forhindret en fornuftig analyse af det som underkastes en evaluering,
2. forhindret indsigt i selve dette,

med

3. den rekonstruerede pædagogiske funktion at legitimere allerede socialt nødvendige administrative tiltag,

og som dermed har medvirket til at hundredetusindvis af elever og studerende er blevet forhindret i at lære noget fornuftigt, især at tænke selv, med den pædagogiske funktion – under de givne omstændigheder, dvs. i samfund efter det moderne – at opretholde en neo-liberal ide om funktionen af skole og uddannelse gennem at producere legitimeringer af bestemte, allerede socialt nødvendige politisk-administrative beslutninger (jf. også diskussionen i Nørholm 2026). Især fordi min forskning har vist at denne pædagogiske funktion er den eneste.

En jubel over enden på et sådant regimente kunne have været min umiddelbare reaktion.

Men ingen roser uden torne. Det er ikke kun glædeligt at EVA forsvinder, for de legitimerende funktioner som i tidens løb og delvis som funktion af EVA's eget arbejde er blevet stedse mere nødvendige for at legitimere bestemte neoliberale uddannelses- og undervisningsmæssige tiltag, forsvinder naturligvis ikke. Det samme gælder de midler som EVA har anvendt i arbejdet, og som i tidens løb ligeledes er perfektioneret til en standard (jf. Nørholm 2008, 2019). Ikke alene selve evalueringerne som i begyndelsen var stort set det eneste EVA producerede, og som til at begynde med legitimerede sig selv, men også en stedse stigende strøm af ledsagende diskurser (især tekster som stipulerer frem-gangsmåde for udførelse og tolkning af evalueringer) som efterhånden nærmest gav EVA en eneret til dels normativt at forklare hvordan evalueringer skal udføres, dels lige så normativt at forklare hvordan de skal fortolkes til de såkaldte resultater. Intet af alt dette forsvinder når EVA lukker og aktiviteterne overdrages til Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE), tidligere Socialforskningsinstituttet (SFI). Instrumenter til reproduktion af en eksisterende, principielt vilkårlig social orden er stadig nødvendige, måske endnu mere nu end tidligere.

I bogen *la reproduction* (Bourdieu og Passeron 1970) argumenteres der for at hvis ikke uddannelsessystemet foretog en sortering til og legitimering af denne sortering til en allerede eksisterende ulige fordeling af materielle og symbolske goder, og hvis ikke uddannelsessystemet dermed havde en hovedrolle i reproduktionen af en eksisterende, principielt vilkårlig social orden (en reproduktion af en eksisterende, principielt vilkårlig social fordeling af symbolske og materielle goder og dermed af magt), så måtte samfundet opfinde en mekanisme til at foretage den involverede reproduktion dels af en konkret eksisterende social orden, dels af at der overhovedet skal være en sådan social orden, at goderne skal fordeles ulige mellem de eksisterende sociale klasser, og at samfundet dermed overhovedet skal være et klassesamfund. Det samme gælder instanser som EVA/VIVE som producerer en ledsagende diskurs for uddannelsessystemet, og som derfor må rekonstrueres som en afhængig del af uddannelsessystemet og ikke som en uafhængig instans heller set i dét perspektiv. Det er ellers en (postuleret) uafhængighed der giver instanserne deres legitimitet.

For staten er partisk og snyder på målet, og oprettes der en kontrolinstans, snyder den også. Hverken EVA's hidtidige funktion eller de anvendte midler forsvinder ved nedlæg-

gelsen af EVA. I stedet overtages de af VIVE; uanset hvordan den helt konkrete udformning af begge dele bliver, vil funktionen fortsat findes.

Om EVA

Det var svært på nettet at finde en officiel beskrivelse af det første EVA, Evalueringscenteret, oprettet i 1992. I stedet har chatbot'en perplexity.ai hjulpet med at finde forskelligt, inklusive en artikel i Folketingstidende (Folketinget 1998). Altsammen udtryk for den selv-legitimerende selvfølgelighed som til at begynde med gjorde sig gældende for evalueringerne og de tilhørende evalueringsrapporter. Ingen behøvede at argu-mentere for hverken EVA, evalueringerne eller rapporterne.

Tilsvarende var det svært at finde beskrivelser af det EVA som netop er lukket. På EVA's hjemmeside (EVA 2026a – hjemmesiden er aktiv resten af 2026, også efter EVA's nedlæggelse, derefter er det arkivsider som Wayback Machine der gælder), under overskriften "Om EVA", forklares det at

EVA (Danmarks Evalueringsinstitut) skaber og formidler uafhængig og relevant viden, der kvalificerer og bidrager til kvalitetsudvikling af dagtilbud og uddannelser. Vi kender uddannelsesverden og har stærk metodisk faglighed. EVA's omfattende indsigt i uddannelse og dagtilbud er afgørende for, at vi kan se i dybden og på tværs, og vores stærke metodefaglighed sikrer, at vi kommer hele vejen rundt. (EVA 2026a)

Men man får ingenting at vide om EVA's historie. Det må man til fx Wikipedia (2026) for at få. Og EVA's hjemmeside fortæller også kun lakonisk om nedlæggelsen af EVA (EVA 2026b). Uddybelser må man finde på specialiserede hjemmesider med lovforslag (Retsinformation 2025), alternativt hos forskellige nyhedsmedier som fx Altinget (Løntoft 2025), og da får man stort set kun misforståede lamenteringer over tabet af en relevant producent af relevant viden om området (jf. fx Gierl og Bølling-Ladegaard 2025). Staten siger ingenting om sig selv og sin historie; den er der bare; skønt dominansforholdene er resultatet af et kup, fremstår staten i sin egen fortælling som legitim ved sin blotte eksistens.

De personer der hidtil har beklaget sig offentligt, har dels udtalt sig politisk og derfor ikke på baggrund af systematisk indsigt i området, dels udtalt sig på vegne af andre, som repræsenterende praktikere. I en bourdieusk feltoptik er det kun nogen og ikke alle der udtaler sig på vegne af andre (jf. Bourdieu, 1979, jf. diskussionen i Nørholm 2008). De vilkårlige repræsenterende enkeltpersoners partikulære synspunkter får en symbolsk legitimitet når de fremsættes som om det var *på vegne af* andre, skønt synspunkterne, og de interesser der er knyttet til dem, kan rekonstrueres som de vilkårlige repræsenterende enkeltpersoners synspunkter og interesser (jf. Nørholm 2003a, 2003b, 2008). Netop dét forhold er centralt når EVA's evalueringer, pr. social magi, forvandler et partikulært synspunkt hos vilkårlige repræsenterende praktikere til en gruppes eller et universelt synspunkt (jf. diskussionen i Nørholm 2011). I næste omgang, pr. en repræsentationens sociologi (jf. fx Nørholm 2008), antyder dette at en repræsenterende praktikers position er resultatet af et kup.

De (relativt dominante) repræsentanter der anerkendes for at tale *på vegne af* en (relativt domineret) gruppe, og som om de var del af denne (relativt dominerede) gruppe, taler fra et andet (relativt dominant) socialt sted end medlemmerne af den gruppe de anerkendes for at tale på vegne af. Repræsentanterne taler på vegne af sig selv og *som om* det var på vegne af gruppen. Der kan man tale om social ulighed i praksis udtrykt gennem det som ellers anerkendes som et repræsentativt (demokratisk) system, men som i stedet må ses som små, relativt dominante repræsenterende særgruppers tilkuppede legitimering af at deres interesser er universelle.

Det er det samme som ses i forbindelse med evalueringer: det partikulære synspunkt hos en lille gruppe (de relativt dominante deltagere i evalueringerne) erkendes og anerkendes som om det var et generelt synspunkt (jf. diskussionen i Nørholm 2008, 2019). Det partikulære miskendes som partikulært og erkendes og anerkendes i stedet som universelt, som en væsentlig betingelse for opretholdelsen af en eksisterende, principielt vilkårlig social orden.

Den uafhængighed som beskrives på EVA's hjemmeside (EVA 2026a) var derfor helt fra begyndelsen et postulat. Om ikke af andre grunde, så fordi enhver medarbejder blev ansat administrativt og ikke efter en (end ikke symbolsk) ekstern bedømmelse. Dette diskuteres senere. Skønt både Evalueringscenteret (1992-1999) og Danmarks Evalueringsinstitut (1999-2026) skylder en uafhængighed sin legitimitet, har den rekonstruerede funktion helt fra begyndelsen været at producere legitimitet for allerede socialt nødvendige administrative beslutninger. I klartekst: EVA var altid partisk til fordel for en eksisterende social orden. At en lang række forskere på instanser der formelt anerkendes for at være uafhængige (par excellence forskellige universiteter), gør det samme, er ikke et argument for EVA's uafhængighed, men tværtimod et argument for at heller ikke disse andre instanser er uafhængige (jf. diskussionen i Nørholm 2005, 2008, 2019).

Siden oprettelsen i 1992 har EVA produceret mængder af rapporter med de såkaldte resultater af såkaldte evalueringer af snart sagt en hvilken som helst uddannelse på snart sagt ethvert niveau. Evalueringerne er produceret af en række medarbejdere som efterhånden har opnået stor erfaring i denne specialiserede øvelse, hvad enten medarbejderne selv har været ansat længe, eller deres erfaringer på den ene eller anden måde er blevet videregivet til en ny generation af medarbejdere. Især erfaringsoverførslen indgyder respekt. Det er ingen enkel øvelse for en forholdsvis stor medarbejdergruppe over så lang tid at kunne fremstille så store mængder bullshit (jf. diskussionen i Frankfurt 2005, se også senere) og forklare hvordan dette skal gøres, uden at en eneste medarbejder undervejs har fået en mistanke om at noget ikke står rigtigt til. Den eneste fornuftige forklaring er at både arbejdet og erfaringsoverførslen er sket pr. de involverede medarbejders bureaukratiske *habitus* (jf. Bourdieu 1977). Eksplicit var det aldrig gået skønt det er en del af de politisk-filosofiske forudsætninger for og en væsentlig del af det der giver legitimitet til EVA's arbejde, at det er rationelt, transparent, eksplicit og bevidst, og at det netop ikke foregår pr. *habitus*.

Om VIVE

VIVE har ikke en tilsvarende beskrivelse, fx under overskriften “Om VIVE”. Øverst på hjemmesidens forside konstateres det at: “VIVE leverer viden til velfærd, der udvikler velfærdssamfundet og den offentlige sektor” (VIVE 2026a). Længst nede på forsiden konstateres det at “Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd leverer viden, der bidrager til at udvikle velfærdssamfundet og til at styrke kvalitetsudvikling, effektivisering og styring i den offentlige sektor både i kommuner, regioner og nationalt.” (VIVE 2026a). Vil man have uddybninger, findes de under beskrivelserne af de otte forskellige “vidensområder”: “Arbejdsmarked” (VIVE 2026b), “Børn, unge og familie” (VIVE 2026c), “Dagtilbud, skole og uddannelse” (VIVE 2026d), “Ledelse og implementering” (VIVE 2026e), “Socialområdet” (VIVE 2026f), “Sundhed” (VIVE 2026g), “Ældre” (VIVE 2026h) respektive “Økonomi og styring” (VIVE 2026i). Og som sædvanlig er der ingen forklaring på hvordan den producerede såkaldte viden overhovedet kan have den postulerede indflydelse; al den slags underforstås.

Dette er tredobbelt påfaldende, især i forhold til de opgaver med evaluering af uddannelser VIVE overtager fra EVA, fordi man ikke finder så meget som en antydning af overvejelser over forholdet mellem forskrift og (postuleret) udkomme. I stedet underforstås og reproduceres en udbredt samfundsbaen idemæssig forestilling som fungerer som en ideologi, om at først må en praktiker eksplicit forklares – og eksamineres i – hvordan det praktiske skal udføres (i en idealiseret udgave som aldrig stemmer med virkeligheden, jf. diskussionen i Nørholm og Petersen 2013). Først derefter kan det relevant praktiske komme i stand. Dermed bortsorteres den der kun kan gøre det praktiske, men ikke kan tale om det praktiske, eller som – pr. *habitus* – anser det for irrelevant, til fordel for den der kan netop dette, tale om det praktiske. Konsekvensen er at de kandidater der har talegaverne i orden, opnår privilegiet at udføre de praktiske opgaver som uddannelsen formelt kvalificerer til, men aldrig giver praktiske kompetencer til at udføre (ud over selve dette at tale om jobbet, jf. diskussionen i Brinkkjær og Nørholm 2005). Dette forhold gælder dobbelt: dels for de producerede anbefalinger for de evaluerede uddannelser, dels for det indhold elever/studerende anbefales undervist i. Endelig er naturaliseringen af at der i evalueringerne af uddannelse overhovedet formuleres anbefalinger, resultatet af et tidligt, politisk opportunt kup fra EVA’s side (jf Nørholm 2008).

Tilsvarende finder man heller ingen overvejelser over den symbolske funktion af uddannelse, forskrift osv., eller af de involverede sociale dominansforhold hvor den der ved og kan forklare hvordan, dominerer over den der kan, men er afhængig af at - ved en eksamen, dvs. ved en evaluerende praktik - kunne gentage en forskrift for at få lov at gøre det han derfor må vente stedse længere med at lære, til efter ansættelsen (on the job), inklusive det såkaldte praksischok som øges med længden af uddannelsen. Fordi forskriften alligevel aldrig stemmer med beskrivelserne. Jf. diskussionerne hos Durkheim (1922) af forskellige vidensformer og et impliceret socialt dominansforhold mellem den der (pr. praktisk praktik) *kan*, som domineres af den der (pr. praktisk teori) *kan forklare hvordan*. Og jf. Bourdieu og Passeron (1970) af hvordan sorteringen i skole sker ved hjælp af det sprog eleven har lært sig hjemme, dvs. pr. *habitus*.

Med andre ord: både de begreber og kategorier og de implikationer af forholdet mellem forskrift og praktisk kompetence som anvendes, tager udgangspunkt i idemæssige forestillinger der ligner politiske ideologier, og som hentes fra en forvaltning/politisk sfære. Tilsvarende tages funktionen af de undersøgte uddannelser for pålydende. Der foretages intet selvstændigt, eventuelt videnskabeligt (re)konstruktionsarbejde og der anvendes ikke videnskabeligt udviklede begreber eller metoder. Imidlertid er det en misforståelse at opfatte dette som om der normativt efterspørges noget som mangler. Der er tale om en registreret empirisk regelmæssighed, ikke om en systemfejl, og det ville være en social fejl hvis alt dette pludselig fandtes (jf. Nørholm 2008).

I tidens løb har både VIVE og EVA gjort sig immune over for kritik. På den ene side hævdes det at det fremstillede er “resultater” af “undersøgelser” og “analyser”, dvs. at det er udkommet af en slags systematisk arbejde. På den anden side hævdes eller impliceres det at trods en påstået systematisk anvendelse af en standardmetode, som det underforstås garanterer at der produceres ensartet og sikker viden, er der ikke tale om videnskab som kan måles efter dén målestok. Dette gælder især for EVA, men nissen flytter med.

Desuden gælder det, særligt i forbindelse med kategorien køn (se også herunder) som ikke kun EVA anser for relevant, men anvender pr. tankeløs automatik (jf. fx Bjørk og Hjorth-Trolle 2025 samt diskussionen heraf i Nørholm 2026), at det er enklere at foretage et forvaltningsindgreb hvis udgangspunktet er en administrativ kategori som biologisk køn fordi forvaltningsindgrebet kan ske via personens CPR-nummer, end hvis udgangspunktet er socialt køn fordi socialt køn både går på tværs af biologisk køn og kan være forskelligt fra sammenhæng til sammenhæng (jf. Bourdieu 1977, 1990, jf. min diskussion i Nørholm 2003a, 2003b). Det samme gælder for andre administrative kategorier, alder, uddannelsesniveau, indkomst, adresse osv.

Som en anden side af det letforvaltelige ses et fremtrædende anvendelsesaspekt. Det fremgår også af VIVE’s hjemmeside (VIVE 2026a), at viden produceres for at blive anvendt. Desuden postuleres det at den faktisk bliver anvendt. På den måde deler VIVE forudsætninger med EVA hvilket indebærer at VIVE, præcis som EVA, må rekonstrueres i en decideret afhængig del af et magtens felt. Dvs. at den instans som overtager efter EVA, rekonstrueret i en højre-venstre-tænkning (efter Kant 1798/1998, jf. desuden Bourdieu 1988) befinder sig på en social plads som svarer nogenlunde til den plads EVA indtager, om end det ser ud til at VIVE befinder sig i en mere dominant/kapitalstærk position, hvilket derfor giver det producerede større gennemslag, på grund af medarbejdernes generelt større uddannelseskapital (forskeruddannelse til ph.d. i stedet for kandidateksamen).

Om EVA og VIVE

Uanset at VIVE befinder sig nogenlunde samme sted socialt som EVA (se ovenfor), og uanset at *funktionen* af instansen og VIVE’s arbejde er nogenlunde den samme, er der en større symbolsk styrke knyttet til det arbejde som udføres af VIVE, end til det arbejde som blev udført af EVA. Dermed er legitimiteten af det som produceres, stærkere hos VIVE end hos EVA. Eksempelvis sker VIVE’s rekruttering af medarbejdere til at foretage evalueringer og lignende opgaver, på en måde som (efter)ligner rekrutteringen til univer-

sitetet og med anvendelse af eksterne, påstået uafhængige bedømmere (VIVE 2026j). Disse eksterne bedømmere er tilmed så uafhængige at offentligheden ikke må få at vide hvem de er. Det er det modsatte af betryggende. I modsætning til hos EVA hvor proceduren ved ansættelsen af medarbejdere med betegnelserne “junior-konsulent”, “konsulent”, “chefkonsulent” alene var administrativ, og hvor ekspertise og administration ikke var adskilt overbevisende: “På EVA har vi også mange dygtige kolleger, som stadig er under uddannelse. De er ansat hos os som junior-konsulenter (studentermødshjælpere), praktikanter eller speciale-studerende.” (EVA 2026c).

De juniore medarbejdere på EVA lærte altså at udføre arbejdet ved at gøre det, på samme måde som kontorelever i gamle dage; gennem ansættelsen i en oplæringsstilling som junior-konsulent kvalificerede de sig til senere at avancere og blive ansat som senior-konsulent. Som en paradoksalm modsætning til og negering af EVA’s konstante stræben i forbindelse med at producere, reproducere og påtvinge – naturalisere – en idemæssig forestilling om at formaliseret uddannelse (skole) går forud for og er en nødvendig betingelse for opnåelsen af praktisk mestring. En naturalisering som er både symbolsk og symbolsk ultravoldelig, og som med EVA selv som eksempel negerer at det er praktiske kompetencer og social kapital som tæller. Derimod er de juniore eksperter på VIVE ph.d.-studerende ansat til undervejs at gennemføre en formaliseret (forsker-)uddannelse inklusive formelle krav om at følge kurser osv. (jf. Aalborg Universitet 2026).

Hos VIVE derimod følger jobkategorierne statens regler for sektorforskningsinstitutioner, og de fleste ansatte – eksperter, forskere og analytikere (VIVE 2026k) – har således ph.d.-grader og titler som professor, forsker og seniorforsker. Desuden har nogle ansatte mere tvetydige titler som signalerer blandede administrative og ekspertfunktioner (“professor, MSO, souschef”, “Forsknings- og analysechef”, “Projekt-chef”, “Leder af videnscenter”). Disse medarbejdere har ikke desto mindre udfærdiget forskellige rapporter, evalueringer og notater, og i visse tilfælde publiceret referee-bedømte artikler. Det er dem der står for fremstillingen VIVE’s produkter, så også på VIVE’s hjemmeside ses tvetydige kategoriseringer af de ansatte, og at det ikke altid er muligt at skelne mellem en administrativ medarbejder og en undersøgende. Desuden har VIVE stillingskategorien ph.d.-studerende hvor den ph.d.-studerende ansættes på VIVE og indskrives på Aalborg Universitet (jf. VIVE 2026l: “Ph.d.-stipendiet er finansieret af Danmarks Frie Forskningsfond (DFF) og VIVE, med VIVE som ansættelsessted og med indskrivning på ph.d.-skolen ved Aalborg Universitet, Institut for Samfund og Politik (SOCIETY)”). Dvs. som et erhvervs-ph.d. finansieret af staten. I virkeligheden minder forholdene på VIVE om forholdene i fx medicinske forskergrupper: professoren, som har bevillingen, fungerer som administrator og som garant for forskningsgruppens produkter.

Ganske vist øges antallet af tildelte ph.d.-grader over perioden fra 696 i 1996 over 956 i 2005 til 2351 i 2024 (Danmarks Statistik 2026a), men øgningen ses samtidig med at også antallet af personer der gennemfører en lang videregående (LVU) uddannelse, stiger, fra 12643 i 2005 til 24793 i 2025 (Danmarks Statistik 2026b). I 2005 får et antal svarende til 7,6 % af de producerede kandidater en ph.d.-grad, mens tallet i 2025 er 9,5 %. Samtidig ses hvordan bortsorteringen af dem der ikke er så gode til at gå i skole, men som måske

kunne udføre det praktiske job skolegangen er en formel betingelse for, øges, med som sandsynligvis en væsentlig grund at den formelle kvalificering til samme job tager yderligere tre år på skolebænken. For det første øges en social slagside i forvaltningen når længden af den uddannelse det kræver at blive ansat, øges (for argumenter for en socialt skæv rekruttering til uddannelse jf. EVA 2020, Mattson og Munk 2008). For det andet øges samtidig forhindringen for at lære at tænke selv over tid når længden af den tid en studerende er tvunget til at sidde på skolebænken for at formelt kvalificere sig til det samme job, øges.

Det var desværre ikke muligt umiddelbart at finde tal for antallet af personer der gennemførte en LVU i 1996. På den ene side er stigningen af antallet af personer der gennemfører en LVU, ikke så stor som stigningen i antallet af tildelt ph.d.-grader. Det viser hvordan den relative værdi af en kandidatgrad falder i forhold til en ph.d.-grad, som selv i sin tur mister relativ værdi. På den anden side og uanset dette, er det dog stadig betydeligt mere eksklusivt at gennemføre en forskeruddannelse til ph.d.-graden end at gennemføre en LVU.

Med skiftet til VIVE som ansvarlig for nogle af de opgaver som EVA hidtil har udført, risikerer desuden en lang række af EVA's seniore medarbejdere at blive udelukket fra at udføre det samme arbejde som de har udført gennem længere tid og har opøvet en praktisk ekspertise i; en praktisk ekspertise er, i EVA's egen meritokratiske optik sådan som den er promoveret gennem hele den periode EVA har fandtes, ikke længere tilstrækkelig. På grund af den forskel der er i kravene til uddannelsesniveau i de to organisationer, kan seniore medarbejdere i EVA – i det mindste principielt – ikke direkte ansættes i seniore positioner hos VIVE. Udover eventuelt efter fagforeningers mellemkomst og i termer af virksomhedsoverdragelse (Retsinformation 2002) hvor de ansattes retsstilling ved overførslen af en virksomheds aktiviteter fra fx en ejer til en anden stipuleres, fx at de ansatte beholder en meget stor del af deres rettigheder. Det bliver der dog næppe tale om fordi EVA lukkes, det lægges ikke sammen med VIVE.

Konsekvenserne for de ansatte af overgangen fra EVA til VIVE kunne dermed ses som et eksempel på hvordan en kamp om privilegierne hos statsadelen (jf. Bourdieu 1989) foregår internt i de nye mellemlag; medarbejderne hos EVA taber til medarbejderne i VIVE pga formelle meritter hos de ansatte. Derimod sker der næppe nogen mere overordnet forandring i de sociale dominansforhold. Dermed ser man i fuld skala det meritokratiske paradoks at EVA's bestræbelser siden 1992 indebærer at det – i det mindste formelt – bliver uddannelsesniveau og ikke praktisk kunnen der afgør om den der tidligere kunne ansættes som EVA-medarbejder, kan ansættes i VIVE til at udføre det samme arbejde. Ulighed i praksis.

Ud over følelsesmæssigt er lukningen af EVA dog nok kun personligt kritisk for de administrativt ansatte. Det antydes af det jeg kun har hørt som usystematiseret erfaring fra en tidligere ansat, som var en af ganske få akademiske medarbejdere der havde været ansat i EVA længere end nogle år. Normen for de akademiske medarbejdere var at agere som i al anden offentlig forvaltning, skifte job som led i en strategisk karriereplanlægning. I sin tur viser det også hvilke erfaringer der ser ud til at være de vigtigste i EVA/VIVE

(såvel som generelt i offentlig forvaltning). At tilpasse sig, følge strømmen, ikke stikke ud. Ikke tænke selv (jf. Arendt 1963). Leve som alle andre (jf. Martjenko 2016).

Køn og sociale dominansforhold

D. 19. januar 2026 var der ifølge EVA's hjemmeside 68 ansatte såkaldte medarbejdere: 59 kvinder og 9 mænd (EVA 2026d). Det giver en andel af kvinder på ca. 87 %. Til sammenligning var der d. 19. januar 2026 ifølge VIVE's hjemmeside 176 ansatte såkaldte eksperter: 112 kvinder og 64 Mænd (VIVE 2026k). Det giver en andel af kvinder på ca. 64 %. Med forbehold for upræcise oplysninger på hjemmesiderne, for manglende præcision i forbindelse med angivelse af arbejdsopgaver, for at alle medarbejdere behandles under et, for at selve kategorien er besværlig osv. Sammenlignes med de omtrentlige fraktioner der angives i en udgivelse fra VIVE (Madsen et al. 2010), som viser at andelen af kvinder i staten er ca. 50 %, mens andelen af kvinder i regioner og kommuner er knapt 80 %, ses det at EVA ligger omtrent på linje med kommuner og regioner, og at VIVE ligger højere i et socialt bureaukratisk hierarki (se senere), et sted mellem regioner/kommuner på den ene side og staten på den anden. Analysen kunne raffineres ved fx at inddele de ansatte efter forskellige hierarkiske niveauer. Det er ikke gjort, bl.a. fordi et formelt hierarki ikke nødvendigvis afspejler et reelt, og fordi en fornuftig analyse derfor ville kræve mange resurser og et intimt insider-kendskab.

Imidlertid er køn en besværlig faktor. Et centralt problem er at tage et fokus på andelen ansatte mænd/kvinder som et udtryk for en (substantialistisk) forestilling om at kvinder som sådan og pr. biologiske forhold er bedre til noget (at underkaste sig mænd), eller at mænd tilsvarende er bedre til noget andet (at undertrykke kvinder). Et sådant fokus på hvad forskellige personer *er* og ikke hvad de *gør*, står i vejen for en objektivert analyse og diskussion, bl.a. fordi det er et empirisk faktum at der, om end altså i forskellige fraktioner, er både mænd og kvinder ansat hos både EVA og VIVE; en medarbejder er altså snarere ansat *på grund af* end *på trods af* sine ambitioner, kvalifikationer osv., uanset hvilke der er tale om, formelle eller reelle, praktiske, sociale, biologiske, æstetiske osv. – eller symbolske.

Dette er ikke et forsøg på at gøre enkle ting indviklede. Kategorien køn som *biologisk* forhold kan dog ikke uden videre anvendes som udgangspunkt for at studere *sociale* forhold og for at give *sociologiske* resultater. Med udgangspunkt dels hos Bourdieu (1977, 1990) har jeg selv diskuteret forholdene nogle gange (grundigst i Nørholm 2003a, 2003b), og senest i Nørholm (2026) med udgangspunkt desuden hos Fuentes (2023) hvor der argumenteres for at der er mange forskellige kombinationer af kønskromosomerne X og Y, tilmed i større antal end to, som får mindst lige så mange forskellige fysiske udtryk i den pågældende krop. Genotype og fænotype følges altså på ingen måde entydigt ad, og biologisk køn er ikke indlysende enten det ene eller det andet, jf. også titlen på Fuentes (2023): “Here’s Why Human Sex Is Not Binary: Ova don’t make a woman, and sperm don’t make a man”.

På dette sted i teksten gøres et forsøg på at forstå et socialt forhold: forskellen på andelen af kvinder i den gruppe som selv vælger at lade sig ansætte i EVA, og andelen af kvinder i den gruppe som selv vælger at lade sig ansætte i VIVE. Som udtryk for dels de

personlige valg de pågældende personer har foretaget, dels og med udgangspunkt hos Bourdieu (1977, 1990) at menneskelige handlinger kommer i stand som det socialt-praktisk mulige under de givne omstændigheder og med *habitus* i bunden som generativt princip, dvs. som *habitus* i mødet med et felt. Desuden ved vi – som tendens og i en dobbelt bevægelse – at flere kvinder end mænd søger sig til og får plads i det relativt dominerede, og at det som flere kvinder end mænd søger sig til, samtidig anerkendes som relativt domineret (jf. diskussionen i Bourdieu 1977, 1990). Samtidig peger det på at både mænd og kvinder i de to organisationer underkaster sig eller undertrykkes af en (endnu) mere dominant instans. Eller rettere sagt at dominansforholdene er som kinesiske æsker, dominant i en sammenhæng kan være domineret i en anden, hvilket er en af de meget store – anti-essentialistiske – styrker ved Bourdieus teori om sociale felter.

En del af funktionen af overflytningen af funktionerne (især evalueringerne) fra EVA til VIVE er at de får højere status og mere symbolsk styrke. VIVE rekonstrueres som en statens delegat som har flere symbolske kræfter end EVA til at påtvinge statens idemæssige forestillinger om forskellige centrale forhold vedrørende uddannelses-systemet og dets funktion. Desuden påtvinges endnu stærkere end tidligere hvordan den slags kan og skal undersøges, og hvordan de såkaldte undersøgelser skal og kan gennemføres, hvordan de såkaldte resultater skal og kan tolkes, og hvilken status de frembragte såkaldte resultater har. Uanset at funktionerne flyttes fra EVA til VIVE, er de stadig underkastet statens regimente, hvad enten det er som et pres udefra eller pr. medarbejdernes *habitus*. Og uanset ethvert symbolsk krumspring, er det misvisende at tale om at organisationerne har nogen form for uafhængighed, lige som det er misvisende at tale om organisationernes arbejde i termer af “undersøgelser” som efter “analyser” producerer “resultater” (jf. diskussionen i Nørholm 2019).

Hvad kaldes det som produceres hos EVA respektive VIVE?

Udkommet af EVA's arbejde kaldes for viden (med formuleringer som “EVA (Danmarks Evalueringsinstitut) skaber og formidler uafhængig og relevant viden” (EVA 2026a). Denne viden er dog aldrig legitimeret gennem for eksempel publikation i peer reviewede artikler eller tilsvarende. Tværtimod blev det nærmest gjort til en dyd at EVA ikke producerer videnskabelig viden: Flere gange er forskellige af EVA's medarbejdere blevet bedt om at forklare forskellen på EVA's (forvaltnings-)viden og videnskabelig viden. De svar jeg fik, understregede at det var en misforståelse at sammenligne; den viden som produceres af EVA, er anvendelsesorienteret og kan derfor ikke underkastes en videnskabelig vurdering (er der tale om åbenbaringer?), og opfattelsen ser med andre ord ud til at være at den “viden” som fremstilles af EVA, er bedre end videnskabelig viden netop fordi den er anvendelsesorienteret.

For en videnskabeligt skolet er det en ubegribelig logik. Først og fremmest fordi det implicerer at videnskabelig viden ikke kan anvendes, hvilket samtidig meget behændigt rangerer hele dén forskning ud på et (domineret) sidespor. Imidlertid bliver det problematisk når en sådan forståelse naturaliseres og styrkes gennem at forskeruddannede på VIVE producerer den samme særlige slags viden (forvalterviden); efter såkaldte analyser, som ikke burde kaldes “analyser”, produceres såkaldte resultater, som ikke bur-

de kaldes “resultater”, af såkaldte undersøgelser, som på grund af deres karakter af evalueringer/evaluerende praktikker ikke burde kaldes “undersøgelser”. Dermed øges nemlig den symbolske styrke af det producerede, hvilket indebærer at udrangeringen af videnskabelig viden samtidig styrkes.

Interessant nok så kan en sådan udrangering ses som en spejling af udviklingen i og konsekvenserne af karrierevejen inden for de mellemlange videregående uddannelser til de pædagogiske semiprofessioner (sygeplejerske, socialrådgiver, politibetjent, pædagog, skolelærer osv.). Her er det meriterende netop den særlige form for forskning og udviklingsarbejde som fremstilles og promoveres af fx EVA og VIVE. De pædagogiske semiprofessioner (dvs. ordensopretholdende og ordensreproducerende semiprofessioner) kaldes for tiden og med en åbenbar nysprogs-eufemisme for velfærdsuddannelser. Har man en universitær uddannelse og karriere bag sig, og vil man ansættes på en af disse mellemlange videregående uddannelser, tvinges man til at begynde forfra på sin karriere gennem bl.a. implikationer af at forskningen og undervisningen ikke er *nyttig* og ikke kan *anvendes* (jf. fx Petersen 1989 og i det hele taget Karin Anna Petersens forskningsarbejde gennem de seneste mere end 40 år).

Med andre ord: overførslen af opgaverne fra EVA til VIVE antyder hvordan en statslig indflydelse medvirker til at udhule en allerede meget svag relativ autonomi på universitetet hvis kendetegn er at en forskningsbaseret undervisning varetages af aktive forskere som ved hvad de taler om, og som kun er relevant for et demokrati hvis det får lov til netop at have en relativ autonomi, fri for enhver direkte eller indirekte statslig indblanding (jf. Kant 1798/1998). At denne indblanding har fandtes længe, at den tilbagetrukne stærke stat allerede længe har udøvet sin magt pr. delegat, ses fx af at stort set ingen forskning længere kan foretages – og anerkendes! – uden at midlerne til arbejdet er tildelt efter ansøgning og tilhørende evaluering, atter foretaget af statens delegater i fx forskningsråd – eller forskellige private fonde – jf. analysen af *Evalueringen af forskningsrådssystemet i Danmark* (Hallén et al. 2009) i Nørholm (2011).

Hos EVA ses formuleringen “viden, der kvalificerer og bidrager til kvalitetsudvikling af dagtilbud og uddannelser” (EVA 2026a), inklusive en implikation af at den producerede viden er lige så god som forskning, eller måske tilmed bedre fordi den er relevant, systematisk, anvendelig, blev anvendt og så videre. Implikationen eller postulatet er altså at EVA producerer anvendelig viden som anvendes. Som altså, og som noget helt centralt på grund af en systematisk anvendelse af særlige metoder, anses som mindst lige så god som forskning eller videnskab. Imidlertid holder forudsætningerne ikke. Eksempelvis er det uholdbart dels at forudsætte at en ensartet anvendelse af samme metode giver sammenlignelige resultater, dels at de udførte undersøgelser overhovedet er udført ensartet og metodisk med samme metode. Tværtimod og som der argumenteres systematisk for i Nørholm (2009), og som det impliceres i Lundgren (1979), sikrer en postuleret systematisk anvendelse af en postuleret standardiseret metode at det som produceres, er både ikke-sammenligneligt og ikke-reproducerbart fordi alt foregår pr. de involveredes *habitus*. Det er med andre ord misvisende at tale om “resultater” af “undersøgelser” (jf. desuden Nørholm 2019).

En grundlæggende forudsætning er at en påstået systematisk anvendelse af samme metode garanterer de såkaldte resultaters kvalitet. Det gælder dog kun under bestemte forudsætninger som kun forudsættes, og som systematisk aldrig medreflekteres. Med tungen i kinden kan man indrømme at de såkaldte resultaters kvalitet ganske vist garanteres, men fordi det som produceres, hverken kan reproducere eller sammenlignes, garanterer den påstået systematiske anvendelse af påstået standardiserede metoder under enhver omstændighed sandsynligvis alene at de såkaldte resultater af EVA's evalueringer har karakter af bullshit (jf. diskussionen hos Frankfurt 2005).

Det er ikke alt som produceres med de ovenstående instrumentelt positivistiske forudsætninger, som er forkert, usammenligneligt, uvederhæftigt. Men selve dette forhold gør det hele meget værre fordi ingen ved hvad der er hvad, og ingen ved hvordan der kan skelnes. Noget af det som produceres, er måske fornuftigt nok og kan muligvis reproducere. Problemerne opstår fordi andet ikke er det, og fordi en sådan ambivalens gør det umuligt at vide hvad der er hvad, hvad der kan stoles på, og hvad der kan respektive ikke kan sammenlignes. Fordi man på forhånd skal vide vide hvad der er hvad, er det producerede bullshit som er værre end dumhed, løgn eller politisk ideologi (jf. Frankfurt 2005). Desuden var og er forudsætningen at hvis nogen pr. mirakel gør som det producerede foreskriver, så er årsagen det producerede, og ikke, sådan som det snarere er tilfældet, en *habitus*-betinget tilbøjelighed til at gøre som formuleringerne forudsatte, for siden at legitimere det gjorde med henvisning til formuleringerne.

Den påståede ensartethed og forudsætningerne om forholdet mellem forskrift og det arbejde som udføres i anledning af og med henvisning til forskriften, gælder kun inden for en bestemt snæver filosofisk ramme: en instrumentel positivisme (jf. Bryant 1985). Det vil sige ikke inden for rammen af en videnskabelig teori, men inden for rammen af systematisk formulerede forestillinger som til forveksling ligner politisk ideologi.

Hos EVA ansås det ikke og hos VIVE anses det heller ikke for nødvendigt (end ikke symbolsk nødvendigt) at eksplicitere de ovenstående forhold. I næste omgang indebar og indebærer det en symbolsk voldelig gennemsættelse af et bestemt vilkårligt udgangspunkt på bekostning af alle andre, en naturalisering af den påstået anvendte såkaldte metode og opfattelsen af kvaliteten af de producerede såkaldte resultater. Som om der ikke både findes og fandtes andre udgangspunkter, som om en instrumentel positivisme er det eneste der findes. Det viser atter at staten er partisk når den grunder de administrative, politisk vilkårlige tiltag på noget der produceres af en postuleret uafhængig instans, men hvor det som produceres, snarere udtrykker en form for socialt magisk forvandling af vilkårlige partikulære politiske synspunkter til generelle, forskningsbaserede.

Hos filosofen Kant (1798/1998) er betegnelsen despoti for en styreform der bygger på formålsrationel forskning (*højre*) som ikke udfordres af en forskning der uhildet undersøger sandhedsindholdet i den formålsrationelle forskning (*venstre*). Hos sociologen Bourdieu (2004) kaldes det "racisme de l'intelligence", intelligensens racisme, når en dominant klasse legitimerer sine privilegier med henvisning til kulturel kapital som om den er erhvervet (legitimeret fx ved examina) og ikke nedarvet/medfødt som en *habitus*. Inklusive en praktisk mestring af forvaltningen af den kulturelle kapital (jf. Bourdieu og Passeron 1970). Uanset hvordan man betegner de aktive mekanismer ved reproduktion og

legitimering af eksisterende, principielt vilkårlige sociale dominansforhold, spillede EVA aktivt med i sammenhængen; VIVE bliver en endnu stærkere medspiller ved privilegeringen af en dominant klasse.

På VIVE's hjemmeside slås det fast at resultaterne af VIVE's arbejder er "forskning" (jf. VIVE 2026m). En kategori med ganske vide rammer. Anvendelsen af et så symbolsk ladet ord giver dog produkterne en helt anden legitimitet fordi man nu ikke kun er afhængig af implikationer af et filosofisk udgangspunkt, men desuden kan henvise til anerkendelsen af de såkaldte resultater som forskning fordi de er fremstillet af forskere/seniorforskere som har en forskeruddannelse til ph.d.-graden, som er udvalgt efter en slags ekstern evaluering – med alt hvad det indebærer for kvaliteten af de såkaldte resultater af denne evaluering, at en evaluering systematisk forhindrer systematisk indsyn i det som angiveligt underkastes evalueringen (jf. Nørholm 2019). Dermed kan et instrumentelt positivistisk udgangspunkt, et vilkårligt filosofisk udgangspunkt, få skær af at være videnskabeligt i streng forstand. Det er det ikke.

Så skønt anvendelsen af termene forskning og videnskab symbolsk signalerer det modsatte, strammer staten grebet om uddannelsessektoren ved at skrue op for retorikken i de evalueringer som tidligere udførtes af EVA, og som nu udføres af VIVE. Legitimiteten af de allerede socialt nødvendige administrative tiltag styrkes, præcis som legitimiteten af den såkaldte forskning der henvises til, styrkes. Det sker samtidig med at også udhulingen af muligheden for andetsteds at producere andre analyser med andre resultater (fx af forholdet mellem skolebaseret uddannelse og praktisk mestring) forstærkes: På grund af det idebaserede udgangspunkt forhindres fornuftige analyser af området effektivt. I næste omgang ses det dermed at evaluerende praktikker er forhindringsstrategier (jf. Nørholm 2019).

EVA har allerede længe haft og VIVE får efterhånden en større destruktiv indflydelse på opfattelsen af nødvendigheden af praktiske teorier i fx de mellemlange videregående uddannelser til semiprofessionerne. Især i forbindelse med deres stipulerede akademisering. Nødvendigheden samsvarer med hævdelser fra felterne hvor reflekterede forsøg på at introducere videnskab om de pågældende områder er slået fejl (jf. som et prominent nordisk eksempel Karin Anna Petersens mangeårige forgæves forsøg inden for sygeplejefeltet). Men det er et typisk træk i samfund efter det moderne at universitetet og det som giver det legitimitet – produktionen også af den mod-viden som ingen ved der er brug for, videnskab – omtrent siden 1980 eroderes og udhules ved statens manøvrer i det som ligner en neoliberal kulturrevolution med det moderne sammenbrud som følge. At desuden forudsætte at særlige analysemetoder eller analysemodeller skal anvendes, og at operere under en instrumentelt positivistisk filosofi om verden er ikke et særkende for VIVE. Det gjaldt minsandten også for EVA som tidligt etablerede en standard-model for evaluering som indebar at visse evalueringsrapporter så ud som om de var lavet ved at klippe og klistre fra tidligere rapporter (begge dele, jf. Nørholm 2008). I praksis var datidens manglende IT-teknologiske fremskridt (samt ikke mindst en stærk fagforening) nok det der forhindrede EVA i at lade AI producere rapporterne.

Ikke alene styrkes legitimiteten. Den udøvede symbolske vold forstærkes af den tilknyttede ensretning hvad angår både metoder og (filosofisk) udgangspunkt. Den udøvelse af symbolsk vold som en naturalisering af et bestemt udgangspunkt udgør, indebærer at der samtidig sker en mindskelse af legitimiteten for alternativer. Dét er yderst problematisk, og det forstærker fornemmelsen af at overførslen fra EVA til VIVE af evalueringsopgaverne styrker et allerede eksisterende despotisk statsvælde.

Når kun instrumentelt positivistiske undersøgelser gennemføres, og når alene instrumentelt positivistiske undersøgelser anerkendes med henvisning til standard-opfattelser af udformningen af forskning, af standard-modeller for forskning, sker ikke alene en metodisk-teoretisk ensretning. Fordi det systematisk kan vises at faglighed og politisk tilhørsforhold tendentielt følges ad (jf. Bourdieu 1988), sker der samtidig tendentielt en ensretning af den politiske position knyttet til produktionen af resultater, resultaterne selv, de tilhørende forestillinger om resultaterne og ikke mindst om deres nødvendighed. Statens administration drejes endnu mere mod højre (jf. Kant 1798/1998, Bourdieu 1988), nu legitimeret med henvisning til såkaldt forskning, udført af forskeruddannede med stillingsbetegnelser som forsker eller seniorforsker. Det er en yderst modbydende bevægelse.

Opsamlende pointer

Der er forskelligt som er påfaldende, og som viser hvordan nedlæggelsen af EVA og overgangen af opgaverne til VIVE forstærker den tilbagetrukne stærke stats udøvelse af magt eller dominans, og hvordan udøvelsen sker pr. delegater hvis symbolske kapitaler øges, og hvis faktiske magt dermed forstærkes; både staten og delegaterne styrkes. I næste omgang øges en social ulighed fordi afstanden øges mellem den som udøver magten på vegne af staten (VIVE i stedet for EVA), og den som magten udøves over for (elever og studerende, undervisere, forskere osv., og folket i stort):

- uddannelsen til at udføre nogenlunde samme opgaver på EVA respektive VIVE går fra at være oplæring inden for organisationen (on the job på EVA) til at kræve en ph.d.-uddannelse (out of the job, på Aalborg Universitet)
- det kræver derfor stærkere eller flere symbolske kompetencer (ph.d. i stedet for kandidat) at blive fastansat til at udføre bureaukratiske opgaver både med nogenlunde samme praktiske indhold og med samme egentligt pædagogiske funktion
- de såkaldte resultater af de såkaldte undersøgelser (evalueringer) kan fremover legitimeres som forskning, videnskabelige artikler, ph.d.-afhandlinger osv. (VIVE) frem for som evalueringsrapporter hvor den producerede såkaldte viden hverken kan eller må sammenlignes med videnskab (EVA)
- de såkaldte resultater bliver gennem anerkendelsen som fagfællebedømte forskningsresultater pr. social magi forvandlet til objektive nødvendigheder (jf. diskussionen i Nørholm, 2019), inklusive en forstærket legitimitet af de såkaldte resultater som dermed dybest set har karakter af subjektive politiske stillingtagener
- uanset hvordan de markedsføres, udgør organisationer som VIVE og EVA en ikke-autonom del af statsforvaltningen; staten agerer til fordel for visse allerede privile-

gerede grupper når den, i navn af det modsatte, anvender de såkaldte resultater som baggrund for en ført politik

- anvendelsen af de såkaldte resultater indebærer ikke alene reproduktionen af en eksisterende social orden, og af at der overhovedet skal findes sociale forskelle (klasse-samfund); de eksisterende sociale forskelle forstærkes
- endelig ses det hvordan organisationer som EVA og VIVE præderer på og eksploiterer en videnskabelig økonomi med store, antidemokratiske konsekvenser for produktionen af fornuft. Ikke alene i et forskersamfund, men desuden i uddannelserne til professioner og semiprofessioner hvor undervisningen bygger på de samme idemæssige forestillinger.

Alt dette er slemt nok i sig selv. Desuden ser det ud som om der sker

- en øgning af den symbolske styrke af det producerede (bullshit) som ser ud til at have samme pædagogiske funktion og samme filosofiske forudsætninger (instrumentel positivisme) uanset hvilken af de to organisationer der står for produktionen, og
- en øgning af den sociale afstand mellem producent (af bullshit) og den som påvirkes af det producerede (bullshit).

Overførslen af evalueringsopgaver fra EVA til VIVE er et helt konkret eksempel på hvordan statens tilbagetrækning foregår, og på hvordan tilbagetrækningen implicerer en øget eller forstærket udøvelse af magt eller dominans pr. delegater og symboler, og dermed hvordan en social ulighed i praksis øges frem for det modsatte, hvilket ellers er blandt det der giver organisationerne legitimitet.

EVA's funktioner flyttes fra Holbæk til Århus, fra en mindre provinsby til en større, sådan som det fremgår af både det oprindelige og det genfremsatte lovforslag:

Undervisningsministeriet ønsker at sikre, at statslige arbejdspladser kan oprettes udenfor hovedstaden. Det er således regeringens ambition, at de nye ressourcer skal forankres på VIVEs lokation i Aarhus, hvor der er et eksisterende stærkt forskningsmiljø vedrørende børn og uddannelse. (Lovforslag nr. L 7 Folketinget 2025-26 (2. samling), s. 8)

Som en sidebemærkning kan det konstateres at hvis der med "et eksisterende stærkt forskningsmiljø vedrørende børn og uddannelse" (Lovforslag nr. L 7 Folketinget 2025-26 (2. samling) s. 8) menes et *universitært* forskningsmiljø, så befinder dette sig på DPU (Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse). Og ganske vist er DPU administrativt en del af Århus Universitet, men fysisk ligger det i Emdrup uden for København. Endnu et faktisk forhold som åbenbart ikke spiller nogen rolle.

Flytningen af evalueringsopgaverne fra en mindre provinsby til den største udgør en symbolsk anerkendelse af evalueringsopgavernes vigtighed og nødvendighed for opretholdelsen af en bestemt, eksisterende, principielt vilkårlig social orden. Udflytningen af såvel organisation (EVA) som funktion (evalueringer) fra hovedstaden (Østerbro) til en

mindre provinsby (Holbæk) indebar en stærk symbolsk fornædning af begge dele. Flytningen til Århus indebærer en om end kun delvis rehabilitering af funktionen, men ikke af organisationen som lukkes, og ej heller af medarbejderne som fyres. Var begge dele flyttet tilbage til hovedstaden, havde det indebåret statens indrømmelse af at flytningen var en fejl. Men staten kan tilsyneladende ikke tabe ansigt, uanset omkostningerne og uanset for hvem.

Samtidig ser man en styrket symbolsk benægtelse af at funktionerne udføres på vegne af staten, når EVA erstattes af VIVE som formelt har stærkere selvstændighed, antydning bl.a. af de ansattes højere uddannelse og af at de såkaldte resultater legitimeres som forskning.

Overgangen af evalueringsopgaverne fra EVA til VIVE ser ud til at forstærke en normal uddannelsestænkning, dvs. forstærke indflydelsen på de uddannelser som EVA hidtil har evalueret. De kommer i endnu højere grad til at formidle praktisk teori (teori *for*, ikke *om*, jf. Durkheim 1922). Som om en praktisk teori er en konkret praktisk forudsætning for den praktiske mestring af det praktiske arbejde den praktiske teori taler om, og ikke alene udgør en symbolsk forudsætning. Dermed forhindres dels at uddannelserne giver muligheden for opøvelsen af en konkret mestring af de praktiske dele af det arbejde de er en nødvendig betingelse for at få (praktisk praktik), dels at uddannelserne kvalificerer til at forstå og forklare under hvilke omstændigheder dette tilsyneladende urimelige forhold er rimeligt (videnskab). Begge dele jf. Durkheim (1922). I stedet opnås i stedet stigende omfang en symbolsk mestring, inklusive mestringen af en idemæssig forestilling om hvilken rolle en symbolsk mestring spiller ved erhvervelsen af de praktiske kompetencer jobbet kræver (jf. Brinkkjær og Nørholm 2005). Læg dertil at rekrutteringen til uddannelserne styrkes til fordel for den som pr. *habitus* er bedre til at gå i skole, på bekostning af den som pr. *habitus* eventuelt kan de praktiske opgaver i forvejen.

Konstrueres EVA og VIVE i et felt som det kendes fra Bourdieu (1988, jf. desuden Kant 1798/1998 og Nørholm 2005), hvor den vandrette akse angiver forholdet mellem økonomisk og kulturel kapital mens den lodrette akse angiver omfanget af kapital, ses hvordan den vandrette placering af evalueringerne forbliver nogenlunde den samme (langt til højre med reference til konstruktionen af den egentligt pædagogiske funktion af evalueringer/evaluerende praktikker) mens der sker en forflytning opad på den lodrette akse (øget kapitalomfang): i EVA har medarbejderne ingen forskeruddannelse og dermed et mindre omfang af uddannelseskapital end i VIVE hvor medarbejderne enten er eller er på vej til at blive forskeruddannede til graden ph.d. Dvs. at den sociale afstand vokser mellem på den ene side en instans der producerer legitimitet for forvaltningen, og på den anden side dem der forvaltes. Læg dertil at både EVA og VIVE qua de evaluerende praktikker begge befinder sig i en decideret ikke-autonom del af et administrativt felt (Bourdieu 1988, jf. desuden Nørholm 2005), på trods af en formel selvstændighed som symbolsk negerer det faktiske, og på trods af at VIVE's formelle selvstændighed er større end EVA's.

Afrunding

Overgangen fra EVA til VIVE er del af en forstemmende og foruroligende, antidemokratisk bevægelse. I EVA var det ikke-forskeruddannede, administrativt ansatte som producerede en socialt og symbolsk nødvendig bullshit-forvalterviden for at legitimere allerede socialt nødvendige administrative tiltag. På VIVE er det forskeruddannede, ansat efter en procedure som (efter)ligner en universitær udvælgelsesprocedure, som fremover skal producere det samme bullshit, men nu legitimeret som forskning og i refereebedømte artikler. Det er i sig selv slemt nok og implicerer et kollaps af en videnskabelig økonomi fordi ingen længere hverken skelner, kan skelne eller anser det for nødvendigt at skelne. Disse manøvrer indebærer frem for alt at partikulære politiske holdninger pr. social alkymi kan universaliseres ved at legitimeres som viden og som om de baserede sig på viden.

Det som gør misøren endnu større, er at disse +/- forskeruddannede producenter af forvalterviden på EVA respektive VIVE (og tilsvarende steder, jf. fx Reform-kommissionen 2026, Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, nedlagt i 2019, jf. DPU 2026, Rockwoolfonden 2026, og tilsvarende) præsenterer de såkaldte resultater i den bullshit-forvalterviden som ligger til grund for de inderligt overflødige og uniforme anbefalinger, så de er af en sådan karakter at de kunne være produceret på et ministerielt forkontor ved hjælp af en AI-chatbot. I Nørholm (2008) dokumenteres det at allerede i slutningen af 1990'erne bestod store dele af evalueringsrapporterne af klip fra tidligere evalueringsrapporter. Dagens chatbots kan gøre dette så det ser ud som om enhver evalueringsrapport er original.

Nedlæggelsen af EVA og skiftet til VIVE som ansvarlig for produktionen af en socialt nødvendig forvalterviden, dvs. af en legitimerende ledsagende diskurs for de politisk vilkårlige administrative beslutninger, implicerer med andre ord og fordi produktionen kræver flere resurser når forskeruddannede står for den, en øgning af den allerede store belastning fra et ikke materielt produktivt mellemlag af administratorer, dvs. en statsadel som skal have del af de værdier som produceres af en stedse dårligere stillet, materielt produktiv underklasse (jf. diskussionen i Riismøller 1985 om en tilsvarende bevægelse da blodsadelen opstod). Alt dette alene for at reproducere en social orden som med det øgede resurseforbrug for at overleve, fremstår stedse mere illegitim.

Med et greb tilbage til indledningen er det altså ikke kun frydeskrik der lyder fra en indædt kritiker ved nedlæggelsen af EVA. Ganske vist er der noget glædende ved at en instans som EVA lukker, og at der dermed sættes en stopper for strømmen af bullshit. Den anden side af nedlæggelsen forstærker imidlertid en tendens som allerede EVA udtrykte. Når VIVE overtager opgaverne fra EVA, overtager VIVE samtidig opgaven med at producere og distribuere de såkaldte resultater i en fortsat uendelig strøm af bullshit. Når distributionen af bullshit sker med en forstærket legitimitet, forstærkes samtidig legitimiteten af de allerede socialt nødvendige, politisk vilkårlige administrative tiltag.

Den tilbagetrukne stærke stat som hersker pr. delegat, øger sin magtudøvelse, strammer grebet om folket, samtidig med at den sociale afstand mellem forvaltning/forvalter og forvaltet øges; den sociale ulighed øges. Når EVA dør og VIVE tager over, har den døde

godt fat i den levende. “Le mort saisit le vif” er ikke alene titlen på en artikel af Bourdieu (1980), det er også den juridiske betegnelse på det princip at tronarvingen bliver konge i det øjeblik den gamle konge dør; kongen er død, kongen leve; der er intet interregnum, der sker ingen forandring.

EVA er død, leve VIVE!

Morten Nørholm, docent i pedagogik, tidligere universitetslektor i pedagogik

Referencer

- Arendt, Hannah 1963. *Eichmann in Jerusalem: a report on the banality of evil*. New York: Viking Press.
<https://archive.org/details/arendt-hannah-eichmann-in-jerusalem/page/n19/mode/2up>, tilgået august 2026.
- Bjork, Mille og Hjorth-Trolle, Anders 2025. *Ændringer i prøveformer giver øget kønsforskel i folkeskolens eksamener*. ROCKWOOL Fondens Analyseenhed.
<https://rockwoolfonden.dk/udgivelser/aendringer-i-proeveformer-giver-oeget-koensforskel-i-folkeskolens-eksamener/>, tilgået april 2026.
- Bourdieu, Pierre 2004. “Racisme de l’intelligence”. *Le Monde Diplomatique*, avril. Paris, p. 24.
<http://www.monde-diplomatique.fr/2004/04/BOURDIEU/11113>, tilgået juli 2026.
- Bourdieu, Pierre 1990. “La domination masculine”. *Actes de la recherche en sciences sociale*, 84, Paris: Centre de sociologie européenne, 2-31.
- Bourdieu, Pierre 1989. *La Noblesse d’État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Collection Le sens commun.
- Bourdieu, Pierre 1988. *Homo Academicus*. London: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre 1980. “Le mort saisit le vif. Les relations entre l’histoire réifiée et l’histoire incorporée”. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, Année, 32-33 pp. 3-14. doi: <https://doi.org/10.3406/arss.1980.2077>, tilgået januar 2026.
- Bourdieu, Pierre 1979: *La distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Éditions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge Studies in Social Anthropology, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre og Passeron, Jean-Claude 1970. *La reproduction. éléments pour une théorie de système d’enseignement*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Brinkkjær, Ulf og Nørholm, Morten 2005. “What is the Relation between Human Practical Action and an Accompanying Discourse?: Discussing the status of practical theory”. *Social Work & Society*, Bielefeld. 3(1): 59-71.
<https://ejournals.bib.uni-wuppertal.de/index.php/sws/article/view/209>, tilgået januar 2026

- Bryant, Christopher G.A. 1985. "Instrumental Positivism in American Sociology". In *Positivism in Social Theory and Research. Contemporary Social Theory*. London: Palgrave, s. 133-173. https://doi.org/10.1007/978-1-349-17759-2_5, tilgået januar 2026.
- Danmarks Statistik 2026a. Ph.d.-uddannelser. <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/uddannelse-og-forskning/fuldtidsuddannelser/ph-d-uddannelser>, tilgået februar 2026.
- Danmarks Statistik 2026b. Videregående uddannelser. <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/uddannelse-og-forskning/fuldtidsuddannelser/videregaaende-uddannelser>, tilgået februar 2026.
- DPU 2026. Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning er nedlagt pr. 1. juli 2019. <https://dpu.au.dk/forskning/danskcldclearinghouseforuddannelsesforskning/>, tilgået januar 2026.
- Durkheim, Émile 1922: "Nature et Méthode de la Pédagogie". In *Éducation et sociologie*, Paris: PUF, pp. 59-80.
- EVA 2026a. Om EVA. <https://eva.dk/om-eva>, tilgået januar 2026.
- EVA 2026b. EVA's handlingsplan <https://eva.dk/om-eva/evas-arbejde/evas-handlingsplan-2025-2027>, tilgået januar 2026.
- EVA 2026c. Job og karriere. <https://eva.dk/om-eva/job-and-karriere>, tilgået januar 2026. Under arbejdet er teksten fjernet fra EVA's hjemmeside og må i stedet findes via Wayback Machine på <https://web.archive.org/web/20251108005917/https://eva.dk/om-eva/job-and-karriere>, tilgået februar 2026.
- EVA 2026d. Medarbejdere. <https://eva.dk/om-eva/organisation/medarbejdere>, tilgået januar 2026.
- EVA 2020. *Sociale forskelle i studerendes uddannelsesforventninger*. Danmarks Evalueringsinstitut. <https://eva.dk/Media/638403065052125812/Sociale%20forskelle%20i%20studerendes%20uddannelsesforventninger.pdf>, tilgået januar 2026.
- Folketinget 1998. "Forslag til Lov om Danmarks Evalueringsinstitut". *Folketingstidende*. https://www.folketingstidende.dk/samling/19981/lovforslag/L81/19981_L81_som_fremsat.pdf, tilgået januar 2026.
- Folketinget 2026a. "L 7 Forslag til lov om ændring af dagtilbudsloven og udlændingeloven og om ophævelse af lov om Danmarks Evalueringsinstitut. (Nedlæggelse af Danmarks Evalueringsinstitut)", <https://www.ft.dk/samling/20252/lovforslag/17/index.htm>, tilgået juni 2026
- Folketinget 2026b. "Forslag til lov om ændring af dagtilbudsloven og udlændingeloven og om ophævelse af lov om Danmarks Evalueringsinstitut. (Nedlæggelse af Danmarks Evalueringsinstitut)". *Folketingstidende*. Tillæg A. https://www.ft.dk/ripdf/samling/20252/lovforslag/17/20252_17_som_fremsat.pdf, tilgået juni 2026
- Frankfurt, Harry G. 2005. *On Bullshit*. Princeton: Princeton University Press.

- Fuentes, Augustín 2023: "Here's Why Human Sex Is Not Binary: Ova don't make a woman, and sperm don't make a man". *Opinion*, May 1, 2023. *Scientific American*.
<https://www.scientificamerican.com/article/heres-why-human-sex-is-not-binary/>,
 tilgået januar 2026.
- Gierl, Rune og Bølling-Ladegaard, Anna 24. oktober 2025. "EVA-formand er 'chokeret' over lukning: 'Vi svækker hele vores uddannelsessektor'". *Skolemonitor* 24. oktober.
<https://skolemonitor.dk/.../politik.../article18668290.ece>, tilgået januar 2026
- Hallén, Arvid og Hastrup, Kirsten og Isaksen, Søren og Martinussen, Gurli og Thune, Christian og Wallberg-Henriksson, Harriet 2009. *Evaluering af forskningsråds-systemet i Danmark*. Forsknings- og Innovationsstyrelsen.
- Kant, Immanuel 1798/1998. "Der Streit der Facultäten". In *Schriften zur Anthropologie Geschichtsphilosophie Politik und Pädagogik*. Werke in Sechs Banden. Band VI, Sonderausgabe. Darmstadt, 261-393.
<https://www.projekt-gutenberg.org/kant/streit/streit.html>, tilgået januar 2026.
- Lundgren, Ulf P. 1979. "Educational Evaluation. A Basis for, or a Legitimation of, Educational Policy". *Scandinavian Journal of Educational Research*, 23, pp. 31-45.
<https://doi.org/10.1080/0031383790230201>, tilgået juni 2026.
- Løntoft, Signe 23. oktober 2025. "EVA nedlægges: 'Jeg er chokeret'".
<https://www.altinget.dk/uddannelse/artikel/eva-nedlaegges-jeg-er-chokeret>,
 tilgået januar 2026.
- Madsen, Mikkel Bo og Holt, Helle og Jonassen, Anders Bruun og Schademan, Helle Kløft 2010. *Kvinder og mænd i den offentlige sektor. Karrieremønstre, lederønsker og ledermuligheder*. Rapport 10:09. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Lønkommissionen.
<https://www.vive.dk/media/pure/4297/272741>, tilgået januar 2026.
- Martjenko, Anatolij Tichonov (2016). *Lev som alla andra*. Stockholm: Ariel.
- Mattsson, Cathrine og Munk, Martin David 2008. 08:33 *Social uddannelsesmobilitet på kandidat- og forskeruddannelser*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
https://pure.vive.dk/ws/files/255343/0833_Social_Uddannelsesmobilitet.pdf,
 tilgået januar 2026.
- Medarbejder- og Kompetencestyrelsen 2021. *Cirkulære om Stillingsstruktur for videnskabeligt personale med forskningsopgaver ved sektorforskningsinstitutionerne*. Skatteministeriet, Medarbejder- og Kompetencestyrelsen.
<https://cirkulaere.medst.dk/media/1222/032-21.pdf>, tilgået januar 2026.
- Nørholm, Morten 2026. "Om den pædagogiske funktion af udredninger: Når viden og holdninger blandes sammen". *Praxeologi – Et Kritisk Refleksivt Blik På Sociale Praktikker*, 8, e4971.
<https://doi.org/10.15845/praxeologi.v8.4971>, tilgået juli 2026
- Nørholm, Morten 2019. "Evaluering - evaluerende praktikker: Udkast til en empirisk definition". *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, nr. 1-2, 25-44. HEXIS.

- [https://praktiskegrunde.dk/2019/praktiskegrunde\(2019-1+2e\)noerholm.pdf](https://praktiskegrunde.dk/2019/praktiskegrunde(2019-1+2e)noerholm.pdf), tilgået januar 2026.
- Nørholm, Morten 2011. "Social alkymi, konsekration, reproduktion: resume, analyse og kritik af Evaluering af forskningsrådssystemet i Danmark". *Praktiske grunde. Tidsskrift for kultur og samfundsvidenskab*, HEXIS. 5(1): 26-42.
[http://praktiskegrunde.dk/2011/praktiskegrunde\(2011-1e\)noerholm.pdf](http://praktiskegrunde.dk/2011/praktiskegrunde(2011-1e)noerholm.pdf), tilgået juni 2026.
- Nørholm, Morten 2009. "Selskabstømning i akademiet: om universitetsledelse og New Public Management, om eksploiteringen af en erkendelsesøkonomi, om Kant og Bourdieu". *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*. HEXIS. 3(3), 31-52.
[http://praktiskegrunde.dk/2009/praktiskegrunde\(2009-3e\)noerholm.pdf](http://praktiskegrunde.dk/2009/praktiskegrunde(2009-3e)noerholm.pdf), tilgået januar 2026.
- Nørholm, Morten 2008. *Om den sociale og symbolske funktion af uddannelses-evalueringer: Konstruktionen af et objekt*. Ph.d.-afhandling, 2. udgave. København: Forlaget HEXIS.
<http://hexis.dk/forlag/hexisbog-4.pdf>, tilgået januar 2026.
- Nørholm, Morten 2005. "Danske producenter af det som kalder sig og anerkendes for at være evalueringsforskning: Felt eller subfelt? Relativ autonomi eller ikke?". Paper præsenteret på konferencen *Kulturstudier i Sverige: nationell forskarkonferens* (ACSIS) på Linköpings Universitet i Norrköping d. 13. - 15. juni 2005, på sessionen "Kulturens fält" ledet af Donald Broady.
<https://ep.liu.se/ecp/015/061/ecp015061b.pdf>, tilgået januar 2026.
- Nørholm, Morten 2003a. "Ansætser til en diskussion af køn, omsorgsudøvelse og investeringen af en uinteresseret god vilje". *Nyhedsbrev for HEXIS - Forum for Samfundsvidenskabelig Forskning*,
https://hexis.dk/arkiv/Store_omsorg_til_HEXIS_med_abstract_og_figurer.pdf, tilgået maj 2026.
- Nørholm, Morten 2003b. "Omsorgen, kønnet og konstruktionen. In *Pædagogisk sociologi*, København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Nørholm, Morten og Petersen, Karin Anna 2013. "Standardsituasjoner kun i bøker". *Sykepleien*, nr. 13, pp. 82-83. Norsk Sykepleierforbund.
<https://sykepleien.no/2013/12/standardsituasjoner-kun-i-boker>, tilgået juli 2026.
- Petersen, Karin Anna 1989. *Den praktiske sans – Sygeplejens skjulte principper. Delrapport I. En fremstilling og forslag til et observationsstudie af sygeplejepraksis og en afdækning af principper for sygeplejehandlinger med Pierre Bourdieus teori om habitus som ledetråd*. Rapport nr. 1 fra et forskningsprojekt, der går under arbejdstitlen 'Sygeplejehabitus'. Faglig Profil Serie nr. 4 – DISS udgivelse nr. 12, Dansk Institut for Sundheds- og Sygeplejeforskning.
- Reformkommissionen 2026. Reformkommissionen.
<https://reformkommissionen.dk/>, tilgået februar 2026.

- Retsinformation 18. december 2025. *2025/1 LSF 90 Forslag til Lov om ændring af dagtilbudsloven og udlændingeloven og om ophævelse af lov om Danmarks Evalueringsinstitut (Nedlæggelse af Danmarks Evalueringsinstitut).*
<https://www.retsinformation.dk/eli/ft/202512L00090>, tilgået februar 2026.
- Retsinformation 2002. *Bekendtgørelse af lov om lønmodtageres retsstilling ved virksomhedsoverdragelse (Virksomhedsoverdragelsesloven).*
<https://www.retsinformation.dk/eli/fta/2002/710>, tilgået januar 2026.
- Riismøller, Peter 1985. *Sultegrænsen*. 2. udgave. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Ritzau 24. oktober 2025. "Institut med 80 ansatte nedlægges". *Jyllands-Posten*.
<https://jyllands-posten.dk/politik/ECE18670614/institut-med-80-ansatte-nedlaegges/>, tilgået januar 2026.
- Rockwool Fonden 2026. Rockwool Fonden. <https://rockwoolfonden.dk/>, tilgået februar 2026.
- VIVE 2026a. VIVE. Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
<https://www.vive.dk/da/>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026b. Arbejdsmarked.
<https://www.vive.dk/da/vidensomraader/arbejdsmarked/>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026c. Børn, unge og familie.
<https://www.vive.dk/da/vidensomraader/boern-unge-og-familie/>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026d. Dagtilbud, skole og uddannelse.
<https://www.vive.dk/da/vidensomraader/dagtilbud-skole-og-uddannelse/>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026e. Ledelse og implementering.
<https://www.vive.dk/da/vidensomraader/ledelse-og-implementering/>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026f. Socialområdet.
<https://www.vive.dk/da/vidensomraader/socialomraadet/>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026g. Sundhed.
<https://www.vive.dk/da/vidensomraader/sundhed/>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026h. Ældre.
<https://www.vive.dk/da/vidensomraader/aeldre/>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026i. Økonomi og styring.
<https://www.vive.dk/da/vidensomraader/oekonomi-og-styring/>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026j. Stillingsstruktur og ansættelsesproces for VIVEs forsknings- og analysemedarbejdere.
<https://www.vive.dk/media/4yvphanu/stillingsstruktur-og-ansaettelsesproces-for-vives-forsknings-og-analysemedarbejdere-til-vivedk-002.pdf>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026k. Ekspertter.
<https://www.vive.dk/da/eksperter/?limit=164&offset=12>, tilgået januar 2026.
- VIVE 2026l. Ph.d.-studerende søges til forskningsprojekt om gymnasieelevers ensomhed og sociale netværk. Opslag af en stilling som ph.d.-studerende ved VIVE/AAU med ansøgningsfrist 15. marts 2026.

<https://candidate.hr-manager.net/ApplicationInit.aspx?cid=5001&ProjectId=192219&DepartmentId=6090&MediaId=5>, tilgået januar 2026.

VIVE 2026m. Om VIVE.

<https://www.vive.dk/da/om-vive/>, tilgået januar 2026.

Wayback Machine 2026. Wayback Machine.

<https://web.archive.org/>, tilgået juni 2026.

Wikipedia 2026. “Danmarks Evalueringsinstitut”

https://da.wikipedia.org/wiki/Danmarks_Evalueringsinstitut, tilgået januar 2026.

Aalborg Universitet 2026. Ph.d.-uddannelse på Aalborg Universitet.

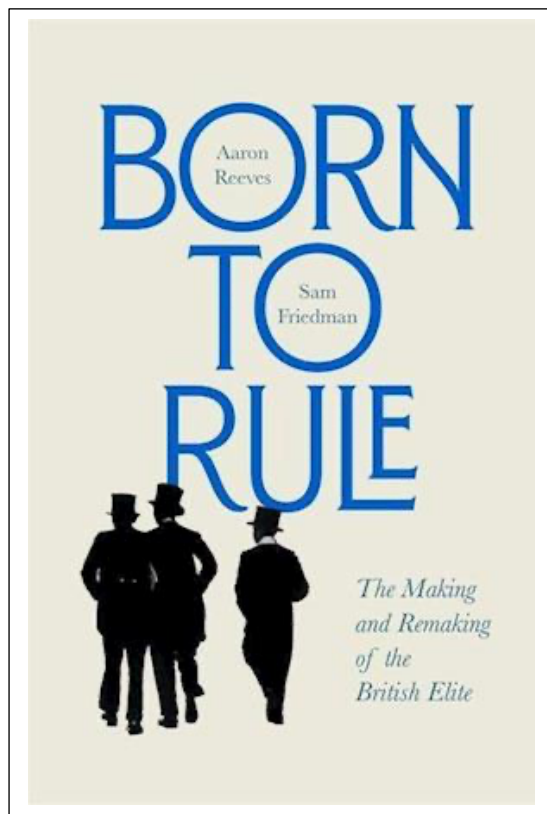
<https://www.aau.dk/forskning/phd>, tilgået januar 2026.

Britisk elite gennem 125 år belyst med big data fra *Who's Who*

Anmeldelse af Carsten Sestoft

Aaron Reeves & Sam Friedman: *Born to Rule. The Making and Remaking of the British Elite*. The Belknap Press of Harvard University Press, 2024.

Udover de erkendelser, som denne bog bringer frem om den britiske elite siden 1897, finder jeg den interessant på to lidt metaagtige punkter. Det ene punkt er, at den både er ret letlæst og samtidig egentlig ikke er en formidlingsbog, men en genuin afrapportering af et særdeles seriøst og omfangsrigt forskningsprojekt. På det punkt ligner den Thomas Pikettys værker, som har samme kombination af original forskning og appel til en bred læserskare, der følgelig ikke kan kaldes unik. At der findes interesserede og vidbegærlige lystlæsere til sociologi og økonomihistorie, som ikke nødvendigvis selv arbejder i disse discipliner, vidner måske blot om, at der i dag findes et relativt stort publikum af læsere med mindst en kandidatgrad.

Det andet punkt angår det empiriske grundlag for bogen. Reeves og Friedman og deres mange medarbejdere har ikke selv stykket det sammen som Piketty (og hans medarbejdere) med sine serier af data om formuer, indkomst og afkast over flere hundrede år. Deres udgangspunkt var samtlige opslag i den britiske *Who's Who*, siden den første udgave udkom i 1897 og indtil 2022. Opslagene omfatter over tid omkring 125.000 personer, som er født mellem 1830 og 1979, og det er denne kolossale datamængde, som for mig er noget nyt: Sociologien er her trådt ind i *big data*-epoken. Projektet er udført over syv år af et stort hold under de to forfatters ledelse, men holdet var ikke gigantisk. Opslagene i *Who's Who* er defineret af at være blevet til på opfordring fra en redaktion, der har defineret de ønskede typer oplysninger, som de portrætterede så selv har givet. For at supplere de skævheder og mangler, som det giver (især hvad angår individernes økonomi), har de suppleret de knap 33.000 personer i 2022 (en halv promille af den britiske befolkning) med en formueelite på 6.000 personer, som omfatter dem, der både er i *Who's Who* og er blandt de 1% rigeste briter. Desuden har de inddraget 18,6 millioner boopgørelser i testamenter ("probate records") siden det 19. århundrede som kilde til at se ikke blot individernes formueforhold, men også deres forældres og familiers, som i enkelte cases underkastes netværksanalyse. Forskergruppen sendte videre et spørgeskema til alle nulevende portrætterede i *Who's Who*, som 3.160 personer svarede på. Deres sociale egenskaber svarede nogenlunde til hele gruppen af 33.000 personer i 2022. Personernes etnicitet er kortlagt med hjælp fra software, der udleder af navnene. Endelig lavede de også 214 dybtgående interviews og konsulterede British Librarys *National Life Stories*-arkiv. Kort sagt, de har suppleret det grundlæggende datasæt med andre datasæt, som kan bruges til nuancering. Først og fremmest forsøger de vel at afhjælpe den prækonstruerede karakter ved det grundlæggende datasæt (mere om dette til sidst). Undervejs får man svar på mange af de spørgsmål til konstruktionen af data, som opstår. Det får man også i bogens metodologiske appendiks på godt tyve sider. Projektet fremstår på den måde meget transparent og vidner om et stærkt samarbejde mellem folk, der kan noget med *big data*, og folk, der kan ræsonnere sociologisk over disse data.

I fremstillingen kombineres grafer over fordelinger og udviklinger med citater fra interviews og andre kilder. Det fungerer godt til at anskueliggøre tingene og gøre dem begribelige. Sommetider anvendes tankeeksperimenter og egentlige sociologiske dataeksperimenter som en måde at belyse det virkelige på. For at belyse familienetværks betydning for individers elitestatus sammenligner de eksempelvis to tilfældigt udvalgte populationer af briter født efter 1800 på cirka 7.000 personer fra *Who's Who* og fra en britisk genealogisk datasamling (WikiTree) uden eliteprætentioner. Hvor andelen af beslægtede personer fra WikiTree var 6%, var den 60% for *Who's Who*-populationen. Det bekræfter, at familien spiller en stor rolle for elitereproduktion.

Bogen falder i tre dele med hver tre kapitler. Den første del handler om elitens demografi i 2022 (kap. 1), dens ambivalente selvforståelse og selv fremstilling (kap. 2) og tre faser i dens distinktionsstrategier siden det 19. århundrede (kap. 3). Anden del handler om elitens reproduktion, især om familie, arv og formue (kap. 4), social kapital og nepotisme (kap. 5) og uddannelsessystemet (kap. 6). Tredje del beskæftiger sig med, hvorfor elitens reproduktion er vigtig. Det er den på grund af dens politiske synspunkter (kap. 7), selv om den i øvrigt fremstår som markant mere progressiv end jeg havde forventet, men det er

differentieret på en måde, der ikke helt svarer til Bourdieus kapitalstrukturopdeling, altså efter overvægt af henholdsvis kulturel og økonomisk kapital. Elitens reproduktion er desuden vigtig af hensyn til ligestilling (2022-eliten er 82% mænd; i Kraks Blå Bog er 23% kvinder i seneste udgave) og etnisk lighed (2022-eliten er 96,8 % hvid), som behandles i kapitlerne 8 og 9. Den etniske dimension er selvfølgelig særligt vigtigt i den gamle imperiemagt. Men kvinders og etniske personers adgang til Who's Who stiger til stadighed, det går bare ikke særlig hurtigt.

I alt dette er der virkelig meget interessant, først og fremmest de tidlige udviklinger, der kan følges over godt 125 år. Det fremgår således, at overklassebørn tidligere i det 20. århundrede fandt det naturligt og uproblematisk, at deres families forbindelser hjalp dem til lukrative og indflydelsesrige jobs i city (med en flydende overgang til regeringsapparatet, har man indtryk af). Nutidens elite fremstiller derimod ofte sig selv som meritokratisk og hårdtarbejdende og nedtoner deres medfødte privilegier.

Umiddelbart var jeg ikke helt overbevist om den historiske validitet i den treleddede distinktionsudvikling hos eliten, men den passer godt med de nye og gamle interviews, de citerer. De hævder, at eliten indtil omkring 1920 distingverede sig gennem sine besiddelser (især landhuse og godser) og dertil hørende særlige aktiviteter som jagt og ridning. Disse former for distinktion ved de store huse med stort tjenerskab blev angiveligt afløst af en kulturel distinktion med litteratur, kunst, teater, ballet, opera, design osv, som Bloomsburygruppen var frontfigurer for. Om det gjaldt hele eliten og ikke kun var opkomsten i perioden 1920-1950 af en specifik kulturel elite, der som professordatteren Virginia Woolf sagde ikke var rige, men *well-to-do* og dertil meget velartikulerede, læsende, skrivende og kommunikerende, forekommer mig ikke afgjort. I den tredje fase blev agtelsen (*deference*) for finkulturen (og vel også for klasseforskelle som sådan) eroderet efter 1950, bl.a. i den forstand, at antallet af personer, som *kun* dyrker finkultur, er stærkt aftagende. Eliten nedtoner sin interesse for finkultur for ikke at fremstå som snobbede og fine på den over for ikke-eliten. I dag oplyser flere i Who's Who eksepelvis, at øldrikning er blandt deres fritidsaktiviteter, selv om der også er interview med et parlamentsmedlem, der mener, at det er *bollocks*, når hans kolleger underspiller deres finkulturelle interesser på den måde (s. 85). I bogen er hypotesen, at det er den stigende økonomiske ulighed, som får eliten til ikke også at udskille sig kulturelt.

Betydningen af eliteskolerne og universiteterne i Oxford og Cambridge er aftaget, men ikke særlig meget. De såkaldte Clarendon Schools, gruppen af de ni vigtigste kostskoler med Eton som den mest kendte, har fastholdt deres betydning for den britiske elite ved omkring 1960 at forandre sig. For ikke at blive udkonkurreret af andre skoler, hvor eleverne erhvervede kundskaber og ikke bare bekendtskaber i den kommende elite, blev de nødt til at sikre, at også deres elever kom ud med viden og kunnen. Den samme udvikling skete også på universiteterne, hvor arbejdsmarkedets krav til de studerende steg, så det ikke længere var nok at have været indskrevet på i Oxford, som det var for "the bright young things" i 1920'erne eller dem, der fik en "gentleman's third" (laveste afgangskarakter, som ikke havde nogen betydning for den, der havde familiens økonomiske og sociale kapital i ryggen). Konkurrencen fra kandidaterne fra det stigende antal øvrige universiteter fra midten af det 20. århundrede medførte, at også eliten forventedes at have lært noget på uni-

versitetet. Bogens forfattere ser med henvisning til Bourdieu dette som et vidnesbyrd om et skift fra en familiedrevet socialisering til en mere uddannelsesorienteret reproduktion. Som så ofte genopfinder eliten måder at ekskludere de socialt lavere på, bl.a. via formelle eller uformelle klubber som the Bullingdon Club, som Boris Johnson og David Cameron var medlemmer af, så der i hvert fald tendentielt er et Oxford for *Etonians* og et for de øvrige.

I et ulighedsperspektiv er en af hovederkendelserne i bogen, i hvor høj grad eliten i dag forsøger at underspille deres status. Bogen åbner med ordene "complete rubbish", som er en pensioneret erhvervsadvokats reaktion på spørgsmålet, hvor vidt han betragter sig som et medlem af eliten. Han har en formue på små 100 millioner kroner, bor i et stort byhus med syv soveværelser i Bloomsbury, som næppe kan erhverves for under 50 mio. kr. i dag, har gået på en elitekostskole og på universitetet i Oxford, har været seniorpartner i et af Londons tunge advokatfirmaer i 30 år og arbejder nu primært som bestyrelsesmedlem. Både hans far og farfar havde lederstillinger som embedsmænd. Og han skulle tilhøre eliten?! Nonsens! "Jeg måtte bygge min karriere op fra grunden [...] jeg fik intet foræret", siger han med en karakteristisk meritokratisk fortælling, som mange af disse børn af privilegier gør brug af. Måske tror han selv på det. Men bogens forfattere gør ikke. De afdækker et symbolsk marked for at være helt almindelig. Deres fund er, at eliten i nutidens Storbritannien forsøger at undgå alt for mange spørgsmål til den moralske legitimitet i deres formuer og indflydelse gennem meritokratiske fortællinger om, hvor almindelige de er. Forfatterne ser det som et udtryk for en usikkerhed skabt af den stigende ulighed siden Thatcher efter en udjævning i perioden fra 1945 til 1980. I bogens konklusion leverer forfatterne nogle anbefalinger til at mindske uligheden.

Alt i alt er resultatet som sagt virkelig interessant, men også lidt uskarpt. Jeg kan ikke befri mig fra følelsen af, at den prækonstruerede karakter ved den studerede population bidrager til at udvande resultaterne. Omkring halvdelen er med i Who's Who på grund af deres stilling i den offentlige sektor eller private erhvervsliv: parlamentsmedlemmer, ambassadører, nogle dommere, biskopper, ledende officerer i forsvaret, administrerende direktører i de vigtigste virksomheder osv. Den anden halvdel er der på grund af deres "reputation" eller fordi de er "noteworthy and influential". Det handler altså om et formalistisk kriterium og om symbolsk kapital. Det underspiller givetvis betydningen af økonomisk kapital, som gerne holder lavere profil. Selv om forskergruppen har forsøgt at kompensere for dette med de 6.000 personer i formueeliten, forbliver kriterier som "bemærkelsesværdig" og "indflydelsesrig" vage. De giver indblik i en virkelighed, som måske er lidt for journalistisk og overfladisk, en måde at hæfte sig ved personer og deres synlighed på frem for ved strukturer. Selve begrebet 'elite' er måske også så prækonstrueret og mangetydigt, at det er svært at undersøge i sig selv. Projektet fremstår på den måde som ret eksplorativt, fordi det er drevet af empirien frem for en teoretisk problemstilling. I den sammenhæng er det en mindre detalje, at titlens *Born to Rule* ikke helt er underbygget af undersøgelsens grundlag og fund: Kun et fåtal i Who's Who er født til at herske, for de fleste gør det ikke rigtig.

Blandt de teoretiske problemer, som jeg gerne havde hørt om i et studie af denne art, der også har Bourdieu med i den teoretiske værktøjskasse, er fx opdelingen i magtfeltet

efter kapitalstruktur, altså de to poler med overvægt af økonomisk eller kulturel kapital. Det er ikke noget, der undersøges. Forfatterne redegør dog for interne forskelle i eliten med hensyn til holdninger og præferencer for politik i kapitel 7. I den sammenhæng er eliten i øvrigt forbavsende progressiv, faktisk lidt mere end befolkningen generelt. Det virker også som om formueeliten tror på deres meritokratiske legitimationsfortælling i en grad, så de mere end befolkningen generelt og den samlede Who's Who-population mener, at regeringens hovedprioritet bør være uddannelse. Forskellene i holdninger relateres kun til "occupation", som er en mærkelig rodebutik af kategorier; er det fx et erhverv eller en beskæftigelse at være aristokrat? Her viser det sig, at de tre ideologiske formationer, de opererer med, Establishment Right, New Labour Left og Progressive Left, er ret markant knyttet til erhverv eller branche. Sport- og militærfolk, samt aristokratiet er således mere end 50% Establishment Right, mens religion og medier er mere end 50 % Progressive Left. Naturvidenskab og medicin er mere end 50% New Labour Left. Business er overvejende Establishment Right og New Labour Left. Længere end dette går de imidlertid ikke i forsøget på at relatere positioneringer til positioner, dvs. synspunkter til kapitalstruktur og -mængde. Det virker ellers ret oplagt, at de nærmest totalt modsatrettede policy-præferencer i Progressive Left og Establishment Right kunne hænge sammen med inverse kapitalstrukturer (fig. 7.5). Det gælder spørgsmål som økonomisk vækst, flere skatter og større offentlige udgifter, racisme i UK, højere beskatning af rige og spørgsmålet om, hvor vidt imperiet gjorde noget godt eller dårligt for kolonierne.

Et andet teoretisk problem i den sammenhæng er, at de tilsyneladende mangler statistiske redskaber til at gøre rede for, hvordan elitens egenskaber kumuleres. De skruer på én variabel ad gangen, også i kapitel 7, hvor de ellers taler om at beskrive eliten inde i eliten. Man savner en netværksanalyse som den, Christoph Houmann Ellersgaard og Anton Grau Larsen har lavet for Danmark. Den må bogens forfattere formodes at kende, eftersom de har skrevet en artikel sammen alle fire, ikke om netværksanalyse ganske vist, men om de nationale forskelle mellem Storbritannien og Danmark på, hvad eliter finder meriterende.¹ Man kan også savne en korrespondanceanalyse, som kunne have belyst, hvordan elitens egenskaber hænger sammen. Så kunne man måske have identificeret en eller flere idealtypiske eliter med anciennitet i overklassen, stor formue, public school- og Oxbridge-baggrund og brugt den til at kortlægge hele Who's Who-populationen ud fra dens afstand til denne eller disse idealtypiske(r). I et empirisk og teoretisk perspektiv er der en del bolde, som kunne være grebet, men som de slet ikke synes at interessere sig for.

Hvad man end kan mene, er bogen bestemt værd at læse og diskutere, for sociologer og alle mulige andre, som interesserer sig for britiske og europæiske samfundsforhold og historie.

¹ Friedman, Ellersgaard, Reeves & Grau Larsen (2024): "The Meaning of Merit: Talent versus Hard Work Legitimacy". *Social Forces*, vol. 102, nr. 3.

Forøgelse af væren

Hages stimulerende omfortolkning af Bourdieus værk

Anmeldelse af Carsten Sestoft – med kommentarer af Annick Prieur og Kim Esmark

Ghassan Hage, *Bourdieu's Political Economy of Being*. Duke University Press, 2025.

Jeg kan kun anbefale at læse denne sympatiske og stimulerende bog, hvor man uanset ens udgangspunkt og interesseområder kan finde mangt og meget af interesse. Den er imidlertid ikke helt let at få hold på. Under første gennemlæsning af denne bog forventede jeg, at det på et tidspunkt måtte blive klart, hvor alle disse teoretiske diskussioner førte hen. Undervejs var man godt underholdt og opnåede indsigt i alle mulige interessante biting. Åbenbaringen udeblev imidlertid, og bogen var derfor svær at få hold på. Det er et lidt vanskeligt udgangspunkt for en anmeldelse.

Lad os derfor begynde med forfatteren. Ghassan Hage blev født 1957 i Libanon og flyttede til Australien som teenager. Her blev han antropolog og er nu professor i Melbourne. Han har derfor fordelen af at have kendt såvel et fransk- som engelsksproget uddannelsessystem. Som del af sin tidlige forskningskarriere var han i begyndelsen af 1990'erne på ophold i Paris i Bourdieu-miljøet. I øvrigt har han en nær tilknytning til antropologi på Københavns Universitet. Jeg kendte hans navn fra et virkelig godt *review essay* i *Theory and Society* fra den tid, en af de ret få ting, der

PIERRE
BOURDIEU'S
POLITICAL
ECONOMY
OF BEING

GHASSAN
HAGE

var skrevet på engelsk om Bourdieu, som vidnede om reel indsigt i forfatterskabet (Hage 1994).

Bogen er ikke lang (166 sider) og skrevet i en ret ligefrem stil, men tæt i sin argumentation, så den er let, men ikke hurtigt læst, også på grund af mængden af teoretiske referencer og diskussioner. Min forståelse af den er, at Hage forsøger at indskrive hele Bourdieus bestræbelse (mere end teori) i et begrebsapparat og en menneskeforståelse (eller antropologi), som ikke er Bourdieus egen, men heller ikke helt fremmed.

Hage tager udgangspunkt i en bemærkning, som Bourdieu selv kom med i et forsvar mod beskyldningen for at være en slags utilitarist, som lagde vægt på agenternes maksimering af sociale profitter og fordele. Bourdieu forsvarede sig med, at agenter arbejder på at bevare og forøge deres sociale væren. Hages ærinde er således at fortolke Bourdieu som en analytiker af, hvordan mennesker forøger deres sociale væren og deres "viability" (levedygtighed, deres livs sociale bæredygtighed, eller hvad det nu præcis betyder).

Med hensyn til væren er det jo et centralt begreb i det filosofiske mulighedsrum, som Bourdieu mødte, da han tog sin filosofiuddannelse i 1950'erne, fra Heideggers *Væren og tid* (1927) til Sartres *Væren og intet* (1943), dvs. eksistentialismen. Hage genindskriver på sin vis Bourdieus værk i et forhold til de teoretiske positioner, som han tænkte med og imod i begyndelsen af sin intellektuelle udvikling. Det er en interessant pointe i sig selv. Trods sin afstandtagen til (dele af) Sartres filosofi var Bourdieu måske mere præget af sit udgangspunkt, end han ville være ved? Og hvis han er eksistentialist, er det den sociale eksistens, han fokuserer på.

Begrebet om 'viability' ved jeg ikke rigtig, hvad jeg skal stille op med. Det synes dels at forbinde sig med bogtitlens "political economy of being" (adgangen til væren og forøgelsen af den er ulige fordelt og dermed et anliggende for en politisk økonomi) og med begrebet om "eksistentielle økologier", som har at gøre med en genfortolkning af habitus som inderliggørelsen af ydre strukturer, der gives ud som forsøget på at skabe ydre strukturer (økologier), som er i overensstemmelse med habitus. Det sidste er en lidt anden måde at formulere Bourdieus habitusteori på, som på sin måde er oplysende og forklarende, men også lidt a la "ja, jo, det kan man måske godt sige, men hvad er pointen?"

Bogens kapitler foretager genfortolkninger af denne art af Bourdieus centrale teoretiske begreber. Det gode ved det er, at Hage hele tiden – også når han diskuterer Heidegger, Spinoza eller Lacan – er orienteret mod en bedre forståelse af, hvad man kan gøre i empirisk forskning. Han bruger derfor som regel også eksempler fra sine egne forskningsprojekter til at belyse de teoretiske diskussioners konsekvenser for praktisk forskning.

Kapitel 1 behandler således praksisbegrebet eller begrebet om praktik, som man også siger på dansk, mens kapitel 2 tager fat på habitus-begrebet, som han ser som et ontologisk begreb (altså ikke bare en teoretisk rekonstruktion af, hvad udspringet for menneskers handlinger kunne siges at være), der sikrer, at virkeligheden til stadighed reproduceres eller via struktureret improvisation forvandles til noget andet, hvis betingelserne ændres. I kapitel 3 bruger Hage begrebet om "illusio" som en måde at begrebsliggøre, at mennesker som en del af deres habitus finder en *raison d'être*, en grund til at være meningsfuldt i verden, hvis modstykke er erfaringen af meningsløshed og tomhed. Kapitel 4 bruger kapitalbegrebet til at tage fat på en anden dimension af habitus, nemlig muligheden for at forøge sin

væren gennem anerkendelse, dvs. akkumulation af symbolsk kapital. Endelig handler kapitel 5 om felter som særlige sociale områder, hvor forskellige former for *illusio* og kapital fungerer socialt og kollektivt på måder, der øger (eller mindsker) menneskers væren. Hage fokuserer bl.a. på, hvordan man arver sin kapital (eller mangel på samme), hvordan man tager den på sig, og hvad man stiller op med den i det miljø, man er i. Konklusionen angår forholdet mellem 'viability' og dominans.

Som sagt er det hele oplysende og forklarende og interessant at læse, uden at jeg dog helt ved, hvad jeg skal stille op med det. Det kan skyldes, at jeg ikke er aktiv forsker og derfor ikke rigtig har empiriske problemer at løse. Det kan også have at gøre med, at jeg ikke er antropolog. Nogle af eksemplerne har jeg af den grund (tror jeg) svært ved at få hold på, fordi jeg ikke helt forstår, hvad en antropologisk fremstilling er.

I foråret 2026 diskuterede vi denne bog i en læsegruppe igangsat af Hexis (foreningen bag nærværende tidsskrift). Det var meget stimulerende, og uanset om man er praktiker eller mere teoretisk orienteret og har læst meget eller lidt Bourdieu, får man noget med fra bogen. Faktisk vil jeg anbefale alle Bourdieu-interessererede at læse den, fordi man også bliver klogere på det, man tror, man ved om Bourdieu, når man får det hele i denne sympatiske og intelligente omfortolkning.

For mig var eksempelvis Hages forståelse af kolonisering som symbolsk vold meget oplysende (side 126-127). Han ser den symbolske vold som en ontologisk sikring af, at de koloniserede blev frataget såvel deres fysiske verden som deres sociale verden. Pludselig var deres jagtmarker transformeret til privat ejendom, som der kunne være hegn omkring, og som det kunne være strafbart at bedrive jagt på eller slå lejr på. De koloniseredes væren blev indskrænket og formindsket af kolonisatorernes gennemførelse af deres symbolske verdensforståelse, som nok skete med fysisk vold, men fortsatte gennem symbolsk vold, som gjorde selv den fredeliggjorte koloni næsten ubeboelig for de koloniserede. Kolonien var ikke en eksistentiel økologi for dem, men for kolonisatorerne. Det er ikke, fordi der er noget uhørt over denne fortolkning, men for mig var den øjenåbnende, fordi den vendte rundt på nogle ting.

Reference

Hage, Ghassan. 1994. "Pierre Bourdieu in the Nineties: Between the Church and the Atelier". *Theory and Society* 23: 419-440.

Kommentarer til anmeldelsen

Den ovennævnte læsegruppes medlemmer blev inviteret til at bidrage med kommentarer og andre former for indspark til anmeldelsen, i håb om at kunne samle nogle af de mangfoldige perspektiver på, hvad bogen kan og gør. Her følger således to bidrag fra hhv. Annick Prieur og Kim Esmark.

Annick Prieur

Min læsning af Hages bog var mere begejstret end Carstens. Men selvom jeg generelt bifalder bogens fremstilling af Bourdieus idéer, anvendelsen af dem og den videre udvikling af dem, og især begrebsliggørelsen af ”forøgelse af væren” (*augmentation of being*), har jeg også nogle forbehold. Læsningen af Hages bog inspirerede mig således til at udfolde et par lidt svære punkter, der også ses i andre anvendelser af Bourdieus sociologi.

Jeg er lidt utilpas ved det kvantitative sprog, der ligger i ideen om ”forøgelse”. Endnu vigtigere er det dog, at jeg spørger mig selv, om påstanden om, at alle stræber efter at forøge deres væren, i den forstand at de søger at opnå mere kapital, mere anerkendelse, større definitionsmagt osv., ikke er en form for skolastisk fejltagelse; en generalisering af et perspektiv, som er gyldigt for universitetsprofessorer, men ikke nødvendigvis for alle andre. Jeg kender mange mennesker, som er tilfredse med det, de er, og det, de har, og som ikke stræber efter mere af noget som helst. Jeg hører også mennesker udtrykke medlidenhed med folk som mig selv, der er opslugt af deres arbejde og derfor har mindre tid til at nyde livet, som ”rådner op” på kontorer i stedet for at have gode job udendørs osv. Da Bourdieu skrev om de ”folkelige klasser” i *Distinction*, understregede han faktisk deres autonomi i dømmekraft og vurderinger, for eksempel når det gjaldt maskulinitetsnormer, hvor de anså arbejderklassens mænd for mere maskuline end mænd fra middel- eller overklassen. Han fulgte imidlertid ikke i særlig høj grad op på dette i sit senere arbejde.

Den symbolske vold er naturligvis stærk i uddannelsessystemet og på områder, der er afhængige af uddannelse, men den omfatter ikke alle dele af den sociale verden. Jeg mener, at denne autonomi er underudviklet i vores bourdieuske sociologi. Det kunne eksempelvis være et relevant perspektiv inden for bysociologien, hvor sociologer ofte overser, at mennesker, der bor i såkaldte ghettoer eller socialt udsatte områder, meget ofte holder af de steder, de bor. De ser andre kvaliteter, især knyttet til solidaritet og socialt liv, som velstillede boligområder ikke har. Et bedre greb om denne autonomi kunne måske også bidrage til at forklare mobilisering omkring traditionel maskulinitet eller islam: mennesker, der har værdier, som adskiller sig fra de dominerende.

Kim Esmark

Også denne læser var ret begejstret. At læse og diskutere Ghassan Hages bog var faktisk noget af det mere stimulerende, jeg har været med til længe. Hage tænker og skriver om og med Bourdieu på en original, livfuld og forfriskende egensindig måde, meget langt fra det man ellers kender og keder sig over i sekundærintroduktioner, især angelsaksiske, og i stadig mere generiske teorisektioner i stadig mere standardiserede soc-sci journal artikler. Hos Hage blev jeg mindet om, hvorfor det at møde Bourdieus tekster for mange år siden var som at få et ”erkendelsens blitzlys lige i ansigtet” (PG 2023:1, s. 59): Man blændes og det flimrer for øjnene, men når man efter lidt tid genvinder synet, har man oplevelsen af at kunne se både længere og skarpere end før.

Som Carsten allerede har beskrevet, er en grundlæggende ide i bogen, at mennesker er ’autoøkologiske’ væsener (s. 19), der vedvarende arbejder for at forme et ”viable” miljø omkring sig, hvor de trives og føler sig hjemme, hvor deres evner og tilbøjeligheder, af

hvad art de nu måtte være, kommer til sin ret, og hvor de møder anerkendelse og finder mening med tilværelsen. Spørgsmålet for antropologen Hage er så, hvordan vi med Bourdieu under armen kan beskrive og forklare, hvordan denne stræben mod 'forøgelse af væren' foregår, hvad det er vi gør, når vi gør det, hvad der driver os og ikke mindst hvad det betyder (og her bliver antropologien til sociologi), at det sker i en verden, hvor muligheden for at gøre det er ulige fordelt og genstand for kamp. Hages metode er at vende og dreje udvalgte Bourdieu'ske nøglebegreber i en slags antropologisk og socio-filosofisk / eksistentialistisk krydsbelysning. Der trækkes på det meste af Bourdieus værk, men de strukturerende udsigtspunkter, også målt på antal fodnoter, er *Outline of a Theory of Practice* / *The Logic of Practice* (24 referencer i alt) og den sene *Pascalian Meditations* (35 referencer).

Noget af det, der gør bogen livfuld, er den flittige brug af eksempler og metaforer, nogle af dem hentet (som hos Bourdieu selv) fra sportsverdenen. Som når Hage fx sammenligner forskellen mellem det skolastiske og det praktiske perspektiv på social handling med forskellen på at opleve en sportskamp oppe fra kommentatorboksen kontra nede på banen, som spiller (s. 12-13). Eller når han kritiserer idoliseringen af store tænkere ved at insistere på, at Bourdieu jo ikke er et fodboldhold, som man følger og støtter i tykt og tyndt som en slags "supporter" (s. ix) – ens primære tilhørsforhold bør altid være til empirien, ikke til en specifik tænker. Derfor må man efter Hages mening hjertens gerne bruge Bourdieu i kombination med andre teoretikere, hvis det er hjælpsomt – eller helt droppe ham i en given undersøgelse, hvis forskningsspørgsmålet, man arbejder med, belyses bedre med hjælp fra et andet sted. Uden at føle sig troløs af den grund. Og derfor må man ifølge Hage – og som Hage – gerne tillade sig at *tænke videre* med Bourdieu og *udvikle* potentialerne i hans begreber og arbejdsmåder, alt som man har brug for i sit eget arbejde. Her rusker Hages sprog igen op i tingene: hvad vi skal tage med fra Bourdieu, er ikke så meget en "grand theory" som en *analytisk habitus*, en særlig *Bourdieu'sk disposition* for at gribe forskning om den sociale verden an på bestemte måder, der genererer bestemte analytiske *praksisser*, som vi kan internalisere (s. 4).

Et underafsnit hedder meget betegnende for bogens udogmatiske tilgang "For a Creative Usage of Bourdieu's Concepts" (s. 78-79). Her kommenterer Hage bl.a. på de kolleger og studerende, der med henvisning til det velkendte skræmmebillede af Bourdieu som 'determinist' afholder sig fra selv at arbejde kreativt (dvs. ikke-deterministisk) med hans begreber. Det er, ironiserer Hage, ofte de forskere, der arver en rigid og fantasiløs fortolkning af Bourdieu og som er uvillige til at tage sig de nødvendige friheder og transformere hans arbejde så det passer til deres egne behov, der er mest tilbøjelige til at kritisere Bourdieu for at se på sociale væsener som nogle der påtager sig deres arv på en rigid og fantasiløs måde og som er ude af stand til at transformere deres arv og tilpasse den deres egne behov... (s. 79).

Jeg tror mit favoritkapitel er kapitel 3, hvor Hage med *illusio* som nøglebegreb udforsker, hvad et meningsfuldt liv er, hvordan det bliver til i praksis og hvordan adgangen til det er ulige fordelt. I Hages fortolkning er *illusio* en slags socialiseret libido, en indre, socialt formet drivkraft, der gør, at vi ikke bare har visse evner og tilbøjeligheder (*habitus*), men også *vil* noget, fordi det *betyder* noget, har *mening* for os. Og betydning/mening skal

her forstås ad tre akser, forklarer Hage: som 1) at noget er forståeligt for én ('aha, nu giver det mening' – altså modsat når noget er ubegribeligt), som 2) at det er betydningsfuldt, relevant, vedkommende ('det her betyder virkelig noget for mig' – modsat ligegyldigt), og som 3) at det angiver en form for retning, formål, ansporing. I forhold til den sidste betydning peger Hage på det franske ord for mening, *sens*, som netop også kan betyde retning. Illusio knyttes dermed, som Carsten også nævner, tæt til udtrykket *raison d'être*, som vi også gerne bruger på dansk, altså en grund-til-væren.

Jeg kan ikke overskue at resumere alle Hages tankevækkende betragtninger om disse spørgsmål i denne korte kommentar – måske Praktiske Grunde burde gøre begrebet illusio til udgangspunkt for et temanummer engang? – men i grunden handler det om, at livets mening helt og holdent udspringer af det sociale, af samfundet, af vores samvirke med og mod hinanden. 'Samfundet er Gud', sagde Durkheim. Hage retter til 'Gud er aldrig andet end samfundet' og citerer (s. 66) Bourdieu fra *Pascalian Meditations*: "The social world gives what is rarest, recognition, consideration, in other words, quite simply reasons for being. It is capable of giving meaning to life, and to death itself, by consecrating it as the supreme sacrifice." Og i denne samfundsskabte grund-til-væren stræber vi samtidig efter at forme samfundet, så det kan gøre netop dét for os, altså give mening og formål. Derfor handler illusio lige så meget om produktionen af en meningsfuld omverden, som om produktionen af det meningsfulde selv. De to processer går hånd i hånd (s. 67).

Senere i bogen vender Hage tilbage til problemstillingen og noterer bl.a. (s. 97), at folk egentlig ikke stræber efter magt og dominans fordi de ønsker dét i sig selv, men fordi magt og dominans gør det muligt for dem at sikre, at det er akkurat *deres* begreb om det meningsfulde, "viable" liv, der styrer indretningen af verden. Magt og dominans er redskaber til at arrangere den sociale økologi (hvad enten det er indenfor et afgrænset felt eller i samfundet som sådan), så den forøger ens væren. Det indebærer indlysende, at andre kommer til at føle sig hjemløse. Carsten nævner Hages illustrative eksempel med koloniseringen, der transformerede den eksistentielle økologi i de koloniserede områder, så den passede kolonisateurerne, men ikke længere fungerede for de koloniserede. De var blevet hjemløse i deres eget hjem. I vores egen nære verden kan man (uden at jævnstille med imperialismens lidelser!) tænke på den gennemgribende transformering af universitetets økologi, der er blevet gennemført oven- og udefra over de sidste 20 år. Mange af dem, der – som fx denne læser – har fået formet deres akademiske habitus, deres illusio, *før* denne transformering, oplever det nye universitet som mindre og mindre 'viable'. Hjemløsheden, meningsløsheden, opleves som en form for symbolsk vold.

Hages stimulerende diskussion af illusio-begrebet peger undervejs ind i både psykoanalyse og pædagogik. De aspekter af Bourdieu fortjener oplagt at blive udforsket grundigere, hvad flere vist også har givet sig i kast med – se for to inspirerende eksempler, jeg ikke kan lade være med at anbefale, Lizardo (2004), hvor der knyttes tråde til Piaget's kognitive psykologi, og Steinmetz (2014).

Modsat kapitel 3 havde jeg visse indvendinger i kapitel 5, som handler om feltbegrebet. Her spiller antropologien og sociologien ikke lige så godt sammen som i resten af bogen. Hage udstrækker på antropologisk vis feltbegrebet til at dække enhver form for socialt rum eller miljø, mikro eller makro, og uden at spørge til fx graden af autonomi eller eksistensen

af en feltspecifik kapital. Dermed udvandes 'felt' som sociologisk begreb for de *særlige* sociale rum, hvor man rent faktisk empirisk kan identificere en form for feltspecifik kapital og forklare sociale forhold som felt-effekter. Hvis 'felt' kan bruges om alle slags sociale rum, kan det heller ikke længere bruges til at beskrive den makrohistoriske proces af ud-differentiering, dét at den sociale verden op gennem historien er blevet skilt ad i delvis autonome universer, jura for sig, religion for sig, litteratur for sig, osv. Mennesker har malet verden omkring sig siden vi sad i hulerne, men det er først i 1800-tallet, man kan tale om et 'kunstnerisk felt'. Hvorfor ikke bare, som foreslået af Loic Wacquant i en diskussion af samme problem, tale om 'socialt rum'? (PG 2018:1-2, s. 12)

Summa: Ghassan Hages diskussion med Bourdieu kan stærkt anbefales. Hvis jeg selv lidt dovent troede, jeg efterhånden havde et nogenlunde greb om, hvad Bourdieus værk kan, blev jeg rasket grundigt op på den mest velkomne måde.

Referencer

- Lizardo, Omar (2004). "The Cognitive Origins of Bourdieu's Habitus". *Journal for the Theory of Social Behaviour* 34:4.
- Steinmetz, George (2014). "From Sociology to Socioanalysis: Rethinking Bourdieu's Concepts of Habitus, Symbolic Capital, and Field along Psychoanalytic Lines", i: *The Unhappy Divorce of Sociology and Psychoanalysis*, red. Lynn Chancer & John Andrews.

